BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXXVIII
E
9
NAPOLI

Digitized by Google

XXXVIIII

Digitized by Google

Digitized by Google

XAVERII MATTHÆI

PER SATURAM

EXERCITATIONES.

NAPOLI

NEAPOLI MDCCLIX.

EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA.

Vulgandi venia impetrata.

Digitized by Google

Digitized by Google

F. la Marra Sc.

NOMINI EXCELLENTISSIMO

LAZARI OPITII

NAVPACTENSIVM ARCHIEPISCOPI
EX PALLAVICINORVM PROSAPIA
ANTIQVISSIMA SVEVORVM ORIGINE
ET
DENORVM SAECVLORVM AEVITATE
PERPETVAQVE HEROVM SERIE
IN HISTORIAE FAMA VNIVERSIS
SVSPICIENDA
EX PRIMI ORDINIS IANVENSIBVS PATRICIIS
ET MVLTIPLICI ALIORVM TITVLORVM
AC VIRTVTVM LVCE CLARISSIMI

OB

Digitized by Google

OB MERITVM EIVS
FLORENTI ADHVC AETATE
APVD CAROLVM HISP. INFANTEM
NEAPOLITANORVM AC SICILIENSIVM REGEM
PRO TOTIVS ORBIS PONTIFICE ORATORIS
IN AVGENDO
APOSTOLICAE MAIESTATIS DECORE
ATQVE IN EXPEDIENDIS DIFFICILLIMIS
VTRIVSQVE POTESTATIS NEGOCIIS
DEXTERRIMI AC PROVIDENTISSIMI
EIDEM REGI DOMINO NOSTRO APPRIME CARI
MVNIFICENTIAE LARGITATE
MIRAQVE MORVM COMITATE
NIL MVNERIS SVI DIGNITATE POSTHABITA
APVD OMNES ORDINES COMMENDATISSIMI
BONARVM LITTERARVM
ET PRISCAE ERVDITIONIS
EXIMII CVLTORIS
QVAS REIPVBLICAE FRVCTVOSISSIMAS
COMPELLAT PRAEDICATQVE
PRINCIPIS INDVLGENTISSIMI
DEQVE SE BENEMERENTISSIMI
XAVERIVS MATTHAEI
BINAS HASCE IVVENILES EXERCITATIONES
COMPLVRES ALIAS POLLICITVS
PLENISSIMA ANIMI OBSERVANTIA
AC DEVOTISSIMVS

Digitized by Google

JACOBO MARTORELLIO
REGIO GRÆCARUM LITTERARUM
PROFESSORI.

EA eſt quidem tuorum meritorum, beneficiorumque copia & amplitudo, quæ tam benigna manu in me quotidie confers, ut cum ea vel in partem menti VIR CLARISSIME, objiciuntur, ſtatim alieni æris magnitudine pæne obrutus, vix umquam me ſolvendo eſſe credam. Cum vero eo potiſſimum oculos conjicio, unde hæc quotidie in me proficiſcuntur, a te ſcilicet JACOBE doctiſſime (cui quidem in litteraria Repub. eruditi quando ullum invenient parem?) tunc ſane ne agere quidem, ne dicam referre, dignas tibi gratias poſſe umquam puto. Quid igitur nunc mihi in mentem venit, dum hoc tam parvo munere ad te accedere audeo? Nihil equidem, niſi ut ſi minus gratum poſſim, memorem certe aliqua ratione animum oſtenderem.

Non me latet quam levidenſi, craſſoque filo textum opus tibi audaculus ſiſtam: ſed hoc ætatis ab adoleſcente meliora exſpectare quis auſit? a me præſertim, qui cum exercitatione nihil, ingenio autem parum poſſem, ea tamen tractanda ſuſcepi, quæ ſum-

A mos

Digitized by Google

mos etiam viros aliquando torſerunt. Quorum quidem ad gloriam cum citius adſpirare contenderem, ſæpius cecidi, fateor, nunquam tamen indecore, ut audax ille apud Ovidium currus auriga paterni,

Quem ſi non tenuit, magnis tamen excidit auſis.

Sed te curis undique diſtentum longo hic ſermone morari piaculum eſt. Finem faciam, modo prius illud impetravero, ut cum hæc jam vulgata publicam famam experiri incipiant, me quoad ejus fieri poterit, tum ab invidorum calumniis defendas, tum ab iis, qui catoniano ſupercilio hæc omnino contemnunt, quæ tamen ſi noſtris ſpectentur ab annis, majora etiam, quam revera ſunt, videri debent, tum ab iis potiſſimum, quorum ſcripta, aut dicta in hac noſtra Exercitatione aliquando notamus. Novus in arenam nunc primum deſcendo: vereor non parum, ne qui a me laceſſiti fuerint, vel qui eorum partes nunc tuentur, ſi forte in me tyronem adhuc irruant, imbellis juvenis animum omnino deſpondeam. Quid igitur? faciam, quod Teucer ille Homericus olim, qui

Στη. . . . ὑπ' Αιαντος σακεϊ Τελαμωνιαδαο.

Ille quidem magnam tunc vim hominum audax ſuis ſagittis interemit: ſed poſtquam (Homeri verbis tecum, JACOBE, libenter utimur, quem omnium ὁμηρικωτατον eſſe ſcimus) poſtquam inquam

. . . . τιν' οϊςευσας εν ὁμιλῳ

Βεβληκει· ὁ μεν αυϑι πεσων απο θυμον ολεσσεν·
Αυταρ ὁ αυτις ιων, παϊς ὡς ὑπο μητερα δυσκεν,
Εις Αιανϑ', ὁδε μιν σακεϊ κρυπτασκε φαεινῳ.

Equidem ſi cum iis, quibus paria arma, & vires, fuerit decertandum,

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, &c.

At

At ſi forte κορυθαιολος ſeſe Hector erumpat, vereor, ne mihi idem, quod Teucro, eveniat, quem ille ut irruentem licet βαλεν λιθῳ οκριοεντι, ſtatim Teucro τοξον εκπεσε χειρος. Verum ut illi ſuus Ajax non defuit, qui tunc temporis

Ουκ αμελησε κασιγνητοιο πεσοντος·
Αλλα θεων περιβη· και οἱ σακος αμφικαλυψε.

Sic etiam te (quæ tua benignitas eſt) numquam defuturum confido, quin mihi non opem modo quam citiſſime afferas, ſed & meas ita partes tuendas pro virili ſuſcipias, quaſi pro te, VIR CLARISSIME, pugnaturus.

. . . . οφρα και Εκτωρ
Εισεται, ει και σον δορυ μαινεται εν παλαμησιν.

Digitized by Google

EXERCITATIO PRIMA

De voce Tityrus.

I. BEnedicti, & Carrucii opinio de Tityri etymo.

II. An Tityrus απο του τιαν τυρον. Benedictus, & Carrucius confutantur. Τυρος ſemper prima producta. Homerus emendatur. Butyrus primis ſyllabis producitur: item τυρω, & συντυρω. Ariſtoph. illuſtratur.

III. De Segetia. Quid ſit. Carrucii error. Plinius explicatur.

IV. Unde Tityrus. An a σισυρος. Quid σισυρος, σισυρα, σισυς, & σισυρνα. Ariſtoph. Scholiaſtes emendatur. Kuſteri emendatio rejicitur.

V. Tityrus dicitur a שׂשׂער. Quid שׂער. Locus ex Geneſi emendatur: atque explicatur, item ex Levit. Paralipom. atque Iſaia: Vulgatæ, & Septuaginta verſiones rejiciuntur. Aquilæ verſio defenditur, Bocharti interpretatio confutatur. שׂער etiam avis, ut Tityrus, & Satyrus. Florus explicatur. Avis Satyria, aut Satyrus corvus. Siren quid in Iſaia. Bochartus confutatur. Vindicantur ſeptuaginta. Lycophron illuſtratur. De hirco Mendeſio.

VI. Quid revera ſit Tityrus. Theocr. Scholiaſtes illuſtratur. Voſſii, & Scaligeri emendatio rejicitur. Tityri iidem, qui Satyri. Tityrus fiſtula. An etiam otioſus. Theocriti Scholiaſtes emendatur.

VII. Satyri, & Saturni nomina peſſime a סטר deduci. Perizonii, Caſauboni, Voſſii, Heinſii etymon rejicitur. Martorellii etymon laudatur. Latium, Camiſene, Satyrion unde. Saturi Tarenti quid ſit apud Virgilium. Satyria palus an Tarento proxima. Camiſes, an idem, ac Saturnus. Reſiſtitur Mazochio.

VIII. Vetuſtum marmor in quo Tityri, illuſtratur.

IX. Docti viri interpretatio expenditur & confutatur. Sileni aſellus cur turpis, & pandus. Simus, & pandus idem eſſe oſtenditur. Quid μειλιχα apud Naxios. Quid ficus ad Bacchum, & ad vitem. Hipponax explicatur. Pherenici fabula de Oxilo. Pulcherrimum vas cum bacchantibus illuſtratur. Silenobacchi caput Neapoli repertum.

X. Columna in inſula Melo inventa, an Sileno dicata. Corſinii interpretatio de εκφαντῳ rejicitur. Ejus opinio de Sileno in Cajetano Cotylo confutatur. Anacreon illuſtratur Bacchi, Sileni, & Satyrorum cultum haud antiquum eſſe. Sileni ara ſine Baccho apud Eleos. De lege Satura. Reſiſtitur Mazochio.

OMine accidit valde malo, ut cum meas haſce exercitationes certo quodam ordine diſpertiri vellem, ea mihi primum ſe ſe obtulerint, quæ

&

& viliora in ſpeciem, & ceteris humiliora eſſe videbantur. Quid enim exſpectari poterit in hac exercitatione, ubi *de voce Tityrus* agitur? Multos quidem offendet prima fronte hoc appoſitum lemma: ſed cum talem noſtri inſtituti ratio ordinem poſceret, vix alibi ea recte collocare licebat. Non me fallit optimum Lyricorum Pindarum in Olympiis principium quodcumque operis magnarum ædium limini jure comparaſſe; quod ideo potiſſimum ſeduli ornandum curant architecti, quod ut ex ungue leonem, ita ex illo totum ſæpe ædificium metiamur. Verum & Venuſini noſtri monita legimus, melius ſcilicet a vilioribus & humilioribus incipere, ut poſtea, ſi quid grandius afferas, ſaltem profeciſſe videaris, quam multa, & præclara minantem in operis progreſſu animum deſpondere. Quid plura? Tenuis quidem res, ſed non tenuis labor, ſi minus gloria, in hoc etiam fuit. Nolim hic diutius, quam decet immorari: ad propoſitum tandem veniamus.

I. Haud ita pridem ſcripſi ad Benedictum (ejus nomini parco), cum quo mihi omnia erant, niſi quod in humanarum litterarum ſtudiis ab eo valde diſſentiebam; etiam atque etiam rogans, ut me quam citiſſime certum faceret, verusne eſſet, qui de amici cujuſdam noſtri obitu incertus rumor circumferebatur. Benedictus tunc Romæ degens ſtatim quidem bene longa epiſtola, Latinoque (ut eſt hominis ingenium) conſcripta ſermone hunc in modum hac de re mihi reſpondit: *Quod ad Michaelem attinet, ſcito non illum quidem, ſed me ipſum ægre haberi, & hac quotidie Medicorum juſſu haurire coactum: ipſum vero meum eſſe Tityrum.* Hæc ille. Sed quinam intelligere hæc poſ-

poſſem? Homini igitur reſcribo orans obteſtanſque, ne tantis tenebris ſuas epiſtolas involvat: Davum me, non Œdipum eſſe, ut hujuſmodi ænigmata ſolvam. Multum vero ille ſe miratum reſpondit, tam parum in Græcæ linguæ ſtudiis me verſatum eſſe, ut ne jocum quidem ex etymo petitum intelligerem. *Nam*, inquit, *ut optime eruditiſſimus Petrus Carrucius notat ad Eclogam I. Virgilii : Tityrus dicitur* ἀπὸ τοῦ τίειν τυρὸν· *ſervus enim paſtorum erat, & primitias preſſi lactis Segetiæ quotidie offerebat; cujus imagines in ipſo ſino ſæpe inſculptas habebant, ſæpe vero ante ſepti januam ; quod igitur caſeum quotidie offerret, Tityrus dictus eſt. Hæc. Carrucius. Ex quibus verbis jocum facile intelligere potes. Cum enim curam ille habeat lac quotidie mihi offerendi, merito a me Tityrus appellatus eſt*. Hucuſque ſemibarbarus noſter. Monet inde, ut toto pectore in hæc ſtudia tantum incumbam, licet alii parum illa curent. O lepidum capitulum! *Omnes cinœdos cenſes nunc, quia tu es?* Tu ne ergo nos ματαιολόγους eſſe prædicas? *Tu*, inquit, *non Theologiæ, aut moralibus ſtudiis animum appellis: otiaris ergo, ſi ne his quidem ſtudeas*. Exclamare libet: Quam feſtiva, & pulchra concluſio! σοφῶς, μεγάλως, θείως. Sequitur Benedictus: *De obſcuritate mene incuſas, qui cum meis omnibus de claritate certavi* (ubinam? in campis Gurguſtidoniis?) *doctiſſimo viro Antonio N.N. Judice, atque omnes, quotquot erant cujuſque nationis, hic quidem ob ſtyli elegantiam ſuperavi & vici?* Quam bene huic potius, quam Pyrgopolinicæ Plautinus Artotrogus occentaret:

. . . . memini : centum in Cilicia,
Et quinquaginta centum in Sicilia,
Triginta Sardos, ſexaginta Macedones,

Sunt

Sunt homines, tu quos occidiſſes uno die,
Ni hebes machæra foret . . .

Claudit epiſtolam σκωπτικως. *Sed defraudate vos, & detrahite, quantum libet mihi, non curo.* Dicam cum Plauto in Aſinaria:

. . . . . *Maximas nugas agis*
Nudo detrahere veſtimenta me jubes?
Defraudem te ego? ageſis tu ſine pennis vola.
Tene ego defraudem, quoi ipſi nihil eſt in manu?

Sed hæc ſatis, inquit, *finem faciam. Vale, meque ama:* Quidni? fixus eſt apud nos animus tuus clavo cupidinis. Plus tamen te quidem amaſſem, ſi prius nugis hiſce finem facere ſtatuiſſes.

Jam vero nihil ei de hac re amplius reſcribere cogitabam, poſtquam hominem penitus perſpexi: nunc autem cum plura hujus epiſtolæ exempla magno imperitorum plauſu circumferantur, meque quotidie homines mei amantiſſimi ad ſcribendum impellant, operæ quidem pretium me facturum eſſe duxi, ſi pro virili parte ſomnia hæc, & otioſorum commenta falſa omnino, & inepta eſſe oſtenderem. Et licet res ſatis per ſe ipſa loquatur, nec tanti ſit, ut ſeriam confutationem mereatur; tamen, ut me, ceteroſque ab infami illa nota liberem: *Nullum hic Græcarum litterarum, nullum penitioris eruditionis ſtudium vigere:* liceat vel omnes adhibere machinas, dummodo, & Benedicti, Carruciique ineptias omnes agnoſcant; & honorificentius de Neapolitanis ſcholis deinde loquantur.

II. *Tityri* igitur nomen Benedictus cum Carrucio ſuo (at quis novus hic Auctor? equidem numquam tale monſtrum audivi.) deducit απο τυ τιειν τυρον, ab *offe-*

offerendo caſeo. Hercules, tuam fidem! quod portentum audio? diſpeream, ſi quid inter τιειν, & θυειν intercedat, umquam animadvertit: nam quid aliud eſt τιειν τυρον, niſi *caſeum honorare*? alioquin απο τε θυειν τυρον dicendum fuerat, & *Thytyrus* ſcribendum, non *Tityrus*. Jam vero quid eſt illud τυρον? *caſeum*, inquis: at o bone, *Tityrus* ſecundam ſyllabam longam haberet: quem enim præterit τυρος apud Græcos poetas ſemper prima producta uſurpari? Scio male feriatum aliquem grammaticorum contendere primam quoque corripi poſſe; ſed nullum veterum poetarum affertur exemplum. Quod enim ad Homeri verſum attinet Batrac. 301.

Ουδε τυρος νεοπηκτος απο γλυκεροιο γαλακτος·

jam diu monuerunt viri docti illud δε male inſertum eſſe, legendumque: ε τυρος, &c. vel certe (liceat aliquid conjectare)

Τυρος δ' ε νεοπηκτος απο, &c.

ut apud Theocritum Id. x.

Τυρος δ' ε λειπει μ' ετ' εν θερει, ετ' εν οπωρη,
Ου χειμωνος ακρω.

Quæ paucis ita expreſſit Virgilius Ecl. 2.

Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.

Hinc fit, ut *butyrus* vox eodem e fonte manans prioribus in duabus ſyllabis ſemper producenda ſit: eſt enim Græce βετυρος· nec Sidonius, Macer, aliique ejuſdem notæ imitandi videntur, qui non ſecundam modo ſyllabam, ſed & primam etiam, licet diphtongus ineſſet, nimis ſane licenter corripuerunt. Optime Cæſar Scaliger in Scazonticis ſuæ Atæ:

Qui lacte, caſeove, ſive butyro.

Sed et τυρω, & συντυρω eadem ratione primam quoque

producunt. Ariſtophanes Equit. v. 475.

Κρε. Και τα 'κ Βοιωτων ταυτα συντυρουμενα.

Αλα. Πως ουν ὁ τυρος εν Βοιωτοις ωνιος;

Ubi ridet Creon Alapantolæ ineptam locutionem, ideoque, cum ille verbo *συντυρω*, quod proprie eſt *coagulare*: pro *miſcere & conturbare* uſus ſit, ſtatim hic facetiſſime ſubdit: *Quanti venditur caſeus apud Bœotos?* Hoc tamen ſenſu non modo ſeptuaginta interpretes uſi ſunt, ut Balſamon adnotabat ad 18. Canon. Concil. Chalchedon. ſed & Demoſthenes *τυρευειν κατασκευας* dixit, quod jam ad Ariſtoph. loc. cit. magnus Caſaubonus animadverterat.

III. Pergit porro philologus noſter etymon clarius explicare: *Quia inquit primitias preſſi lactis* (vel incogitans poetatur) *Segetiæ offerebat, cujus imagines vel in ſepti janua, vel ipſo in ſino inſculptas habebant.* Hæc ille.

O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in ollis
Numina!

Sed quæſo quonam id auctore firmabis Benedicte? an Carrucio? Quiſnam Carrucius iſte? quis Carrucii ipſius firmabit auctoritatem? Quid *Segetia* ad caſeum, ſinum, ſeptum, cum hoc ruſticorum ſit numen, ut *Flora*, *Nodotus*, *Patalena*, *Volutina*, *Hoſtilina*, *Matura*, *Noduterenſis*, & ſexcenta id genus apud veteres, *qui ſingulis rebus propria diſpertiebant officia numinum*, ut bene Auguſtinus de Civ. Dei lib. 4. cap. 8. quem vide, & Arnobium lib. 4. ſi plura de his cognoſcere cupias. Veteres igitur illi agricolæ *Sata frumenta*, ut inquit idem S. Auguſtinus, *quamdiu ſub terra eſſent, præpoſitam voluerunt habere Deam Sejam: cum vero jam eſſent ſuper terram, & Segetem facerent,*

Deam

Deam Segetiam (legunt alii *Segeſtam*, quod idem ſonat) *frumentis vero collectis, atque conditis, ut tuto ſervarentur, Deam Tutilinam præpoſuerunt*. (quid ſit Dea *Fruti Seja*, de qua idem agit l.4.21. dicemus in ſecunda exercitatione, ubi de *Venere Fruti*) Audi ſis & Plinium lib.18.cap.2. *Hos Deos tunc maxime noverant, Sejamque a ſerendo, Segetiam a ſegetibus appellabant, quarum ſimulacra videmus in circo*: (fortaſſe in mss. Carrucianis pro *circo* legebatur in *ſino*, vel in *ſepto*) *tertiam ex his nominare ſub tecto religio*; ideſt *Tutilinam* ex ſententia Cælii Rhodigini antiqu. lect.lib.27. cap.29. cui favet Macrobius, qui Saturnal. 1. c.16. ait, apud veteres, qui *Sejam*, *Segetiam*, *Tutilinam* nominarent, ferias obſervaſſe. Quidam tamen Plinium *Fortunam calvam* intellexiſſe putant, ideſt *occaſionem*, quam *comoſa fronte*, calvam vero οπισθεν depingit nobis Poſidippus Antholog. lib. 4. & Phædrus lib. 4. Sed hiſce diſputationibus non eſt hic locus. Melius tamen certe Benedictus cum Carrucio ſuo Tutilinæ imaginem, quam Segetiæ *ſepti oſtio*, *ſinoque* adſignaſſet: nam & nomen ad omnia fere extendere licebat, quæ ſub Deorum eſſent patrocinio & tutela, & inde faciliori negotio ſui *Tuturi*, ſive *Tytiri* nomen, quam ἀπὸ τȣ͂ τίειν τύρον deducere poterat.

IV. Verum, ut Benedicti ineptias miſſas faciamus, *Tityri* nomen a σισυρος deſcendere Dorica commutatione σ in τ plane certo habet Voſſius. Eſt vero σισυρος, *ovis*, ut quidam exponunt, ſive *capella*, unde σισυρα, *veſtis ex ovinis, ſive caprinis pellibus*. Utitur ſæpe hac voce Ariſtophanes, ut in Nubibus act. 1. 1. ver. 10.

Εν πεντε σισυραις εγκεκορδυλημενος.

ad quem locum hæc Joannes Tzetzes : διαφερει σισυς, σισυρνα, σισυρα· σισυς, των απελης, και ρακωδης περιβλημα· σισυρα, δερμα ατριχον πολλοις ποσι, μαλλον και Μοναϛαις φορȣμενον, ὡς ιματιον· σισυρα δε, μαλλωτα επιβληματα ϛρωμναις χρησιμȣοντα· quæ ſic interpretor : *ſiſys, ſiſyrna, ſiſyra differunt inter ſe : ſiſys enim eſt pallium vile, & lacerum ; ſiſyrna, pellis, ſine pilis, quam multi, & potiſſimum Monachi, ut pallium geſtant ; ſiſyra vero villoſum panniculum, quo pro culcita utuntur.* Eadem fere habet ad Lycophronem v. 634. vetus grammaticus Eumæris apud Spanhemium in Nubes : Σισυρα, αιγειον ϛεγαϛρον τετριχομενον· *ſiſyra, tegumentum ex caprinis pilis*. Ariſtophanis ſcholiaſtes ad eumdem locum : Σισυραι, ϛερεα περιβλεματα παχεα ταις καλουμεναις εμφερη συραις· εϛι και φαυλα, και μικρα περιβληματα· *ſiſyræ, ſolidæ, & craſſæ lacernæ iis ſimiles, quas ſyras appellant : eſt autem ſyra parva, & vilis lacerna.*

Sed videamus quæſo, quid idem afferat in Ranas verſ. 1507. Σισυρα, χιτων δερματινος· Βορεη και λεγȣσιν, Ἡλιωτε τοιαυτην εριν γινεσθαι, ὁποτερος ανδρος αγροικȣ ὁδειπορȣντος την σισυραν εκδυση, ὁ και νȣς, μητε χρηϛος, μητε φαυλος, η σχληρος πολιτης συμφερει· προς και την διαφοραν· εν ποσι και σισυρα· εκ τελȣς το αυτο, πλην ὁτι ἡ μεν σισυρα δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων ἡ και χλαινα, απο εριων. Locus omnium corruptiſſimus, cui quidem,

Afferat ipſe licet ſacras Epidaurius herbas,

medicas adhibere manus ægre poſſit. Reddam primum latine, ut græca ſunt ad verbum : *Siſyra tunica pellicea : dicitur inter Boream, & Solem hujuſmodi contentionem ortam eſſe, uter viri agreſtis iter facientis tunicam exueret. Animus autem non humanus, non ſimplex,*

nec

aut turbulentus civis utilis eſt. Quod ad differentiam attinet: in aliquibus ſiſyra, ſiſyrna: ex tertio idem, præterquam quod ſiſyra videtur eſſe veſtis ex caprinis pellibus, chlæna autem ex lana. Omnia mutila, mendoſa, & inconcinna. Primo *ſiſyra* quid ſit interpretatur; quid autem hic fabula Boreæ, & Solis? poſtea cur ad mores civium tranſit? redit iterum ad *ſiſyram;* ſed quid monſtri illud eſt *ἐκ τρίτου τὸ αὐτὸ, ex tertio idem?* addit, quod omnes ſuperat ineptias: *ſiſyra, & ſiſyrna hoc differunt, quod ſiſyra eſt veſtis ex caprinis pilis, chlæna autem ex lana.* Quid hic *chlæna? ſiſyrnam* potius dicere debuerat. Quæ cum ita ſint, quis mecum doctiſſimis Ariſtophanis interpretibus, & potiſſimum τῷ πάνυ Spanhemio non indignetur, qui cum multa in hunc locum erudite afferat, Scholiaſtæ tamen verba ne tangit quidem, præſertim cum ipſe præ ceteris hæc veterum criticorum ſcholia quamplurimi faciat?

Ludolphus Kuſterus in ſuis in Ranas adnotationibus ingenue hunc locum ſe nec intelligere fatetur, & ab ullo aliquo explicari poſſe deſperat. Sed cum ultima Scholiaſtæ verba reſtituere conatus ſit, operæ pretium fuerit, quæ ibi vir doctus adnotabat, apponere. *Eſt locus*, inquit, *corruptus, & proculdubio mutilus, cujus ſenſum (ſi in re tam obſcura divinare licet) hunc eſſe puto: χλαῖναν, & σισύραν in uno tertio convenire (ſic enim interpretor illud ἐκ τρίτου τὸ αὐτὸ) at differre ea ratione, quod ſiſyra ſit veſtis ex caprinis pellibus, chlæna autem ex lana. Sic enim ſcripſerat Scholiaſtes:* ὅτι χλαῖνα, καὶ σισύρα (ἐκ τινι καὶ σισύρνα γράφεται) ἐκ τρίτου τὸ αὐτό· πλὴν διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν σισύρα δοκεῖ βαίτη εἶναι ἐκ δερμάτων αἰγείων, ἡ δὲ Χλαῖνα, ἀπὸ ἐρίων· *ideſt: chlæna, & ſiſyra (ſcribitur a quibuſdam etiam ſiſyrna)*

con-

conveniunt quidem in uno tertio, *ſed differunt*, *quod ſiſyra ſit veſtis ex caprinis pellibus*, *chlæna autem ex lana*. Inutilis ſane docti viri labor, & conatus. Primum quidem multa in tribus hiſce verſiculis audacter addit, multa trajicit, quibus, & nihil conſequitur, & ſuperiora magis confundit, quæ non minus obſcura ſunt, quam ultima hæc verba; tum, quid illa, *conveniunt in uno tertio?* etiamne ſcholaſticæ ineptiæ in Scholiaſte? Sed quam ridicule demum *chlænam* repoſuit, & *ſiſyrnam* parentheſi incluſit, quaſi de *chlæna*, & *ſiſyra* interpres loqueretur, cum ibi apertiſſime diſcrimen afferat inter *ſiſyram*, & *ſiſyrnam*, non inter *ſiſyram*, & *chlænam*, quod nihil ad rem; neque enim *chlæna*, & *ſiſyra* conveniunt inter ſe, cum illa ut ita dicam, genus ſit, hæc autem ſpecies: *chlæna* eſt *quævis penula*, *ſiſyra* autem ex *pellibus caprinis*; imo *chlænam*, & *lænam* haud ſcio an apud veteres auctores pro vili & ruſtica veſte tam facile invenies, cum ſemper regibus tribuant & ſacerdotibus, niſi forte *vilem chlænam* καταφρονητικῶς dicant. Ideo cum *chlæna*, & *ſiſyra* adeo inter ſe differant, imo contraria ſint, ut illa inter nobiles, hæc inter viles veſtes numeretur, Ariſtophanes loc. cit. de Repub. loquens cecinit:

Ἡ' μητε χλαινα, μητε σισυρα ξυμφερει.

Cui neque læna, *neque ſiſyra congruit*:

ubi palam eſt Comicum de rebus inter ſe plane contrariis loqui.

Sed videamus, an nos etiam pro virili ſcholiaſten in partem adjuvare poſſimus. Lege igitur ſic vel meo periculo: πρὸς δε την διαφορὰν εν τουτ· σισυρα και σισυρνα εκ τεχχων τα αυτα, πλὴν ὅτι ἡ μεν δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων, ἡ δε, χλαινα απο οἴων· Ita obſcuriſſimum

ſimum locum leviſſima duarum litterarum mutatione ſic facile explicabis: *Quod ad differentiam apud aliquos attinet : ſiſyra quidem , & ſiſyrna idem ſunt, atque utraque ex pilis , niſi quod illa videtur eſſe læna ex caprinis pellibus, hæc autem ex ovinis*. Hoc etiam ejuſdem Scholiaſtæ auctoritate firmabo in Aves verſ. 122. ubi de *ſiſyra* , *ſiſy* , *atque ſiſyrna* hæc habet: διαφερουσι σισυρνα , και σισυρα , και σισυς· σισυρα μεν εστι, εξ αιγειων δερματων τριχας εχον σκεπαστρον· την δε σισυρναν οἱ κατα Λιβυην λεγουσι το εκ των κωδιων ῥαπτομενον αμπεχονιον· σισυς δ' εστι παχυ ιματιον, ατελης, μικρον, επιτηδειον ει εν απτεσθαι, οιον εξωμιδιον· Ερατοσθενης δη φησι, ὁτι καθαπερ το δενδρον τουτο, και ανδραχνον; και ανδραχνην καλουμεν· ὀυτως ῳοντο σισυραν και σισυν επι του αυτου μετεχαισθαι, και τριτην προσλαμβανουσι σισυρναν οἱ κατα Λιβυην το εκ των κωδιων το αμπεχονιον καλουμενον. *Inter ſiſyram, ſiſyrnam, & ſiſym hoc diſcrimen intercedit: Siſyra quidem eſt ex caprinis pellibus piloſum tegumentum: Siſyrnam vero, qui Libyam incolunt, appellant pænulam ex ovinis pellibus conſutam: Siſys autem eſt craſſum palliolum parvum , & vile, extenſum tamen, ut aptari poſſit, ut humerale. Scribit Eratoſthenes, quod ſicut eamdem plantam andrachnum , & andrachnam appellamus , ſic etiam ſiſyram , & ſiſym eadem ſignificatione uſurpari putant; tertiam vero ſiſyrnam Libyci accipiunt palliolum ex ovinis pellibus*. Hæc ille: quæ quidem conjecturæ noſtræ quam maxime favent.

Sed quæſo quid illa μητε χρηστος , μετε φαυλος &c. hic, ubi de *ſiſyra* agitur, & *ſiſyrna?* Trajectio eſt verborum in omnibus quidem veterum libris frequens, in ſcholiis frequentiſſima: neque enim illuc , ſed ad ſuperiores Comici verſus pertinent interpretis verba .

Ap-

Apponam, & Ariſtophanis locum, & integras adnotationes, prout emendare nobis, & diſponere viſum eſt. Diutius, quam par eſt, hic immorari nonnullis fortaſſe videmur; ſed obſcuriſſimus critici locus, & corruptiſſimus paucioribus explicari non poteſt. Quid verbis opus eſt? Libet in levi negotio experiri, *quid valeant humeri*, *quid ferre recuſent*, ut ſi forte in graviores auctores incidamus, ſtatim prænoſcere poſſimus, an *noſtris qui ſcribimus apta viribus* materia cenſenda ſit; præſertim cum nonnulli, & quidem vindice digni ex ſacris litteris nodi ſeſe jam offerant: quos quidem illotis manibus attrectare non licet. Sed jam verborum ſatis: prodeant tandem in ſcænam optimi hiſtriones.

Διονυσιος, και Αισχυλος.

Διο. Τι δαι λεγεις συ; Αι. Τὴν πολιν νυν μοι φρασον
Πρωτον τισι χρηται· ποτερα τοις χρηστοις; (1) Διο. Ποθεν
Μισει κακιστα. Αι. Τοις πονηροις δ' ηδεται;
Διο. Ου δητ' εκεινας γ' αλλα χρηται προς βιαν·
Αι. Πως ουν τις αν σωσειε τοιαυτην πολιν,
Η μητε χλαινα, μητε σισυρα ξυμφερει; (2)

(1) Ο' και νυν μητ' αχρηστος, μητε φαυλος, η οχληρος πολιτη συμφερει.

(2) Σισυρα και σισυρνα χλαιναις ειδος ατελης, οιον εξωμις, η τι τοιουτον· και αλλαχου,

Χειμωνος οντος τρεις σισυρας οφειλετο.

τινες και ιματιον τραχυ, και παχυ, περιβολαιον αγροικικον, δυλικον, παλαιον· η χιτων δερματινος· Βορεη, και λεγουσιν Ἡλιωτε τοιαυτην εριν γινεσθαι, ὁποτερος ανδρος αγροικου ὁδοιπορουντος την σισυραν εκδυση. προς και την διαφορην εν τισι· σισυρα, και σισυρνα εκ τριχων τα αυτα, πλην ότι ή μεν δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων, ή δε, χλαινα απο οιων.

Quæ quidem eo ordine diſpoſita, atque emendata ita facile Latine reddi poterunt.

Bac. *Quid autem tu dicis?* Æſch. *Primum hoc mihi ediſſere,*
Quibus utitur reſpublica viris? num bonis? (1) Bac. *Unde?*
Peſſime odit: Æſch. *Malis igitur gaudet?*
Bac. *Minime, ſed illis ad vim faciendam utitur.*
Æſch. *Quinam igitur quiſpiam ſervet talem urbem,*
Cui nec chlæna, nec ſiſyra (2) *recte congruit?*

(1) *Civem enim nec inhumanus, nec vilis, nec turbulentus animus decet.*

(2) *Siſyra, & ſiſyrna chlænæ ſpecies vilis; ut humerale, aut ſimplex, aut aliquid hujuſmodi. Idem alibi:*

Hyeme exiſtente tres ſiſyras debet.

Nonnullis eſt ruſticum, craſſum, agreſte, vetuſtum, & longum palliolum, vel tunica pellicea, ut in illo: Dicitur inter Boream, & Solem hujuſmodi contentionem ortam eſſe, uter ruſticum hominem iter facientem ſiſyra exueret. Quod ad differentiam attinet apud aliquos: ſiſyra quidem, & ſiſyrna idem eſt, atque utraque ex pilis, niſi quod illa videtur potius eſſe læna ex caprinis pellibus, hæc autem ex ovinis.

Pro μητε χρηϛος repoſuimus μητ' αχρηϛος, & πολιτῃ pro πολιτης, alioquin nulla in his verbis ſententia eſſet: cetera, quæ hic etiam emendavimus, quiſque per ſe ipſe facile videre poteſt.

V. Nunc autem, ut illuc, unde divertimus, tandem redeamus, *Tityri* nomen licet a σισυρος deſcendere in ſpeciem videatur, tamen cum *Tityri* iidem, qui *Satyri* habiti fuerint, ut infra luculenter oſtendam, certe Deorum hujuſmodi nomina ex Hebraicis fontibus originem ducere veroſimilius eſt. Quod ſi a σισυρος eſt τιτυρος, quærendum certe, unde ipſum

σάτυρος. Quidni igitur a ששר, ut idem ſit *Tityrus*, ac *qui piloſus?* ita Geneſ. 27. 11. Jacob ad Rebeccam: *Noſti, quod Eſau frater meus ſit* איש שער *homo piloſus*, *& ego* חלק *glaber*, ideſt *ſine pilis*. Vulgata habet, *& ego lenis*, quod quidem ad rem nihil facere videtur. Scripſit fortaſſe interpres, *& ego levis*, ideſt *ſine pilis*, *glaber* ut apud Tibullum l. 1. El. 8. *ora levia pueri*: & apud Horatium lib. 2. od. 11. *levis juventas*: ideſt puer, & juventas *imberbis*; quemadmodum apud Græcos etiam λεῖος. boni amanuenſes pro *levis* repoſuerunt *lenis*, partim inſcitia, qua nimium id genus hominum laborant, partim eorum ſententia ducti, qui lenis retinent, & neſcio quas allegotias nobis obtrudunt, quæ hic certe locum habere non poſſunt, cum pro ut ſenſus litteralis fert, omnino intelligi debeat, *Frater piloſus, ego ſine pilis*: Quærendum igitur an ipſum *lenis*, quod in omnibus vulgatæ editionibus mordicus retentum eſt, hanc ſignificantiam aliqua ratione habere poſſit. Doctiſſimus Facciolatus vocem *lenis* explicat *id quod tactu nullam aſperitatem habet*: ſi fides tanto viro habenda eſt, jam nihil quærendum de vulgata interpretatione cum *lenis* idem ſit ac *levis*, nec noſtra emendatione opus erit. Sed vereor, ut aliqua auctoritate ſuam ſententiam tueri poſſit: quod enim ad verba Ciceronis, quæ affert 2. de Fin. *ſenſus judicat dulce, amarum, lene, aſperum &c.* ut omittam non deeſſe, qui *leve* illuc ſupponant, certe ipſum *lene, & aſperum* interpretari etiam poſſumus quemadmodum apud Celſum l. 2. c. 22. *lenes cibi*; & apud Terentium Heauton. 3. 1. 50. *Aſperum, pater, hoc vinum eſt, da aliud lenius*. Ut igitur illud *lenis*, quod nunc habemus in vulgata non temere auſim adprobare, ſic contra nec veterem interpretem arguere, cum pro certo ferme habeam *levem* ſcripſiſſe non *lenem*.

Sed

Sed age locum ex Levitico c. 17. v. 7. aliquanto diligentius, atque accuratius expendamus: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם: quæ ſic vertit vulgatæ interpres: *Et nequaquam ultra immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus, cum quibus fornicati ſunt*. Nimis laxe שער *dæmon* redditur hoc loco, cum vox illa peculiare aliquid denotet: & tamen etiam ſeptuaginta habent τοῖς ματαίοις *vanis*: ȣ θύσουσιν ἔτι τὰς θυσίας αὐτῶν τοῖς ματαίοις· *vani*, & *vanitas* in ſacris litteris pro *idolis*, & *idololatria* ſæpiſſime uſurpantur; ita ut hujuſmodi interpretatio eodem recidat: paraphraſtæ etiam Chaldæus, Syrus, Arabs, Samaritanus omnes *dæmonibus* habent, ut vulgata. Longe melius Aquila, qui τὸ שעירים, τοῖς τειχῶσι interpretatus eſt, ideſt *piloſis*: quemadmodum vox illa redditur etiam in vulgata cap. 13. Iſaiæ v. 21. *Habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi*. Et cap. 34. v. 14. *Piloſus clamabit alter ad alterum*. Doctiſſimi quique ſacrarum litterarum interpretes, tum in Levitico, tum etiam in Iſaia שעירים, *Satyros* preſſius exponunt. Bochartus, qui in ſuo hierozôico *fabuloſa* omnia *animalia* e ſacris libris eliminare conatur, non *Satyros*, ſed *dæmones hirciformes* intelligit, multaque tum ex Rabbinis, tum ex aliis Scriptoribus (etiam ex Apollonii vita) in medium affert, quibus dæmones ſæpe ſub *hirci* forma hominibus apparere evincat. Doctiſſimum & ſapientiſſimum virum dum *fabuloſa animalia* e ſacris litteris ejicit, aniles interim fabellas inducere ſane indignor: qui quidem & illud animadvertere debuit *Satyros* neminem ita ſtricte hoc loco interpretari, ut animalia intelligat: ſed per *Satyros* idem alios ſenſiſſe, ac ipſum per ſuos illos *dæmones*

 hirci-

hirciformes. Sed nolo in aliorum ſententiis recenſendis, aut confutandis tempus terere; vix enim credi poteſt, quot ineptias hic effutiverint interpretes. Ego ab aliorum opinionibus longius recedere cogor, nec τὸ שׂעיר in Levitico idem eſſe puto, ac in allatis Iſaiæ locis.

Optimus Rabbinorum Aben Ezra vocem שׂעיר non ſolum *hircum*, ſed etiam *genus quoddam avis horrendæ* denotare affirmat: id cur omnes rejecerint interpretes, & viri docti, cauſſam quidem nondum reperi, præſertim cum non levi argumento fulciri poſſe videatur: ſiquidem apud Heſychium legimus *τιτυρον* (quod & idem eſt, & manifeſte a שׂעיר) avis etiam quoddam genus appellari: imo, & *Satyrum* (quod & idem ac τίτυρος, & eodem ex fonte) *avem* fuiſſe teſtatur Florus l. 1. c. 13. *Iterum in Pomtino agro cum in ſimili pugna M. Valerius inſidente galeæ Satyria alite adjutus retulit ſpolia, dictuſque eſt ipſe Corvinus*, ubi corvum intelligere videtur: ita legitur in Pontani editione: ceteræ omnes pro *ſatyria* poſuerunt *ſacra*, quod ita late receptum, ut doctiſſimi Flori interpretes ne lectorem quidem moneant veteris lectionis: Grævius ſolus mss. libros omnes non *ſacra*, ſed *ſatyria* diſerte habere teſtatur, qui tamen, ut ceteri, quid ſibi hoc velit verbum, minime intellexit. Interim quam bene apud Iſaiam conveniat hæc τοῦ שׂעיר interpretatio, ut ſit *avis horrendæ genus*, judicent doctiores ex integro Prophetæ loco, quem apponam: *Non habitabitur* (Babylon) *uſque in finem, & non fundabitur uſque ad generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi: ſed requieſcent ibi beſtiæ, & replebuntur domus*

mus eorum draconibus , *& habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi* (redde, *& horrendæ aves;* quid enim hic *dæmones?*) *& reſpondebunt ibi ululæ in ædibus ejus* , *& Sirenes in delubris voluptatis* . Similis locus ejuſdem ſacri Vatis c. 34. 14. *Piloſus clamabit alter ad alterum* , ubi etiam id genus *aves* intelligendæ ſunt, præſertim ob ea, quæ proxime præcedunt: *Et poſſidebunt illam onocratulus* , *& ericius* : *ibis* , *& corvus habitabunt in ea.*

Bochartus, ſacri Critici , atque omnes, qui μεταφορικως שעיר, *dæmon* dici putant, fruſtra ſunt. Iſaias non ſolum ſub hirci, ſed & ſtruthionis , & draconis nomine hic dæmones intelligit αλληγορικως · quomodo igitur verti poteſt, *habitabunt ibi ſtruthiones*, *& piloſi, ſeu dæmones ſaltabunt ibi*, quaſi ſtruthiones, & dracones non ſint dæmones ? balbutiret , ſi ita eſſet, ſummus Vates; nec ipſa ſibi conſtaret αλληγορια, dum primum συμβολικως, mox aperte dæmones memoret eadem in περιοδῳ· quod non vidiſſe tot ſummos viros unuſquiſque mirabitur . Ceterum nonne το שעיר commode *hircus* verti poterit in allatis locis ? certe minus inepta hujuſmodi μεταφρασις, ſed quæ tamen non admodum mihi ſatisfaciat. Babylonem *draconum* , *ſtruthionum*, atque aliarum ferarum domicilium fore præcinit Propheta ; his autem cur addit *hircum* animal certe minime ferum? quidquid ſub *hirco* intelligat , ſane hic inepta eſt αλληγορια, dum litteralis ſenſus ſibi non conſtat. Quid enim? an hoc illorum locorum devaſtationem indicat, quod ibi habitent *hirci?* deſerti ſcilicet agri, & deſolati, ubi *ſtruthiones* , & *dracones* ponant domicilia, ſed ubi greges *caprarum* paſcuntur, atque *hircorum*, & fertiles, & culti fuerint neceſſe

ceſſe eſt. Quod ſi acutius Prophetæ verba inſpiciamus, aliud etiam ſtatim hic deprehendemus, quod teretes aures non parum offendet: *Non habitabitur*, inquit, *uſque in finem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi*: ſi paſtores ibi non requieſcent, quid ibi *hircorum* greges? apage, apage igitur hujuſmodi interpretationes, & τὸ שעיר in utroque Prophetæ loco *corvum*, *noctuam*, *bubonem*, aut aliam id genus *avem horrendam*, *malique ominis* (neque enim, quæ proprie avis fuerit, tam facile decerni poterit) aptiſſime interpretare.

De ceteris porro animalibus, quæ in citatis locis enumerat Iſaias, operæ pretium eſt adire præ ceteris Bocharti Hierozoica p. 1. l. 2. pag. *690*. & p. 2. *de fabuloſis animalibus*: ubi tamen immerito invehitur in ſeptuaginta ſenes, & vulgatum interpretem, quod τὸ בנית יענה, *Sirenes* reddiderunt in adducto loco Iſaiæ: neque enim poetarum *Sirenes*, nec monſtra illa alata draconibus ſimilia, quæ appoſuit D. Hieronymus, aliique poſt eum, hoc loco intelligendæ ſunt; ſed *veſparum* genus quoddam, ſeu *crabronum*, ut luculenter ex Ariſtotele oſtendit ſeptuaginta interpretum acerrimus vindex Iſaacus Voſſius de *Oraculis Sibyllinis* c. 13. p. *262*. Noſtri interpretes, qui id etiam ad allegorias, tamquam ad ſacram anchoram, referunt, mirum in modum torquent ſe, ut *litteralem ſenſum* explicare poſſint: quid enim inter draconum, ſtruthionum, ulularum ſibilum, & clangorem dulciſſimus *Sirenum* cantus? Omnino veſpas illas intelligit Iſaias: *Sævum enim & infeſtum eſſe hoc animal, utpote quod ipſas quoque animas in vulnere ponat, notum eſt omnibus*, ut inquit idem Voſſius; qui etiam ex Euſtathio ad Odys. 21. probat Sirenas iſtas αμυδρον τι κλαυθμυριζειν, *lugubre aliquid gemere*

mere. Addo etiam ego Plinii auctoritatem, qui l. 11. c. 16. *Cetera apum turba*, inquit, *cum formam capere cœpit*, *nymphæ vocantur*, *ut fuci*, *ſirenes*, *aut cephenes*. Hinc lux etiam tenebroſiſſimo poetarum, qui in fine tragædiæ ſuæ hæc habet de Caſſandra :

> Εβαυνεν ειρκτης εντος, εν δε καρδια
> Σειρηνος εστεναζε λοισθιον μελος.

Hic certe de lugubri cantu horum animalium loquitur poeta ; nam alioquin quid ad Caſſandram flentem, atque imo corde ſuſpiria trahentem Sirenum dulcis, & lætus cantus ? quid contra ad Sirenas lacrymæ, & ſuſpiria ? bonus Scholiaſtes aptiſſime admonet, εστι και ζωυφιον μικρον ὁμοιον μελισσῃ λεγομενον Σειρην, *eſt animalculum parvum api ſimile*, *quod Siren appellatur*: quibus verbis non obſcure innuit ita etiam Lycophronis verba intelligenda. Hæc non viderunt docti Lycophronis interpretes, qui nimium quidem, quam decet, contemnunt veterum ſcholia, quorum tamen ipſi præſidio deſtituti in tantis tenebris ſæpiſſime offendunt. Sirenes igitur retine in Iſaia, ut bene Vulgata, & Septuaginta tranſtulerunt ; & veſpas ibi, ſeu crabrones intellige, ut Voſſius apertiſſime interpretatus eſt. Sic facile verborum ſenſus, & commode percipi poterit : *Habitabunt dracones*, *ubi olim greges*, *&* *armenta*, *clangent bubones*, *&* *bombilabunt veſpæ*, *ubi delubra erant voluptatis*.

Sed hæc pro Iſaia ſatis : ad Leviticum gradum faciamus. *Et nequaquam ultra immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus*; *cum quibus fornicati ſunt*. De τῷ שעירים quod interpretes omnes præter Aquilam *dæmones* reddidere, jam monui verſionem iſtam, ut laxam nimis, & importunam omnino rejiciendam : importunam inquam,

quam, nam licet in hoc Levitici loco æquo eam animo toleremus, quinam ferri poterit Paralipomenωn cap. xi. v. 15. ubi de Jeroboamo: *Conſtituit Sacerdotes dæmoniorum, vitulorumque, quos fecerat:* ridiculam plane ταυτολογιαν: quid enim? *vituli*, quos fecerat, *dæmones*, & *idola* non erant? Hebræus hic etiam habet שעירים: verte igitur *bircos*, non *dæmonia*: *Conſtituit Sacerdotes bircorum, vitulorumque, quos fecerat:* doctiſſimus Bochartus in his locis rurſus ſuos *birciformes dæmones* obtrudit, & ſub nomine *bircorum dæmones* intelligit, qui ſæpe ſub *birci* forma videndos ſe præbent: ſed & ſub *vitulorum* nomine *dæmones* intelligendi ſunt: an ideo igitur vertendum erit; *Conſtituit Sacerdotes dæmoniorum, & dæmoniorum?* riſum teneatis amici? Sed nec eorum opinioni aſſentior, qui *Satyros* interpretantur, licet hæc ſententia nobis quam maxime faveat: *Satyrorum* cultus, haud ita antiquus cenſendus eſt, ut vulgus putat: cum nec Homerus unquam, nec Heſiodus *Satyrorum* faciant mentionem, ut infra pluribus oſtendam: *Satyri*, & *Tityri* nomen a שער originem ducere, eorumque cultus ab Ægyptiis manaſſe nullus dubito: ſed *Satyros* tamen Ægyptus nunquam novit: *bircos* enim ſimpliciter coluit, ut *canes*, *feles*, *mures*, *cercopithecos*, & quid non? Græci inde poſteriores, quæ de *bircis* illi ſimpliciter, ſuis ipſi *Satyris* adoptarunt, quos ideo etiam *capripedes*, *bircinaque* forma nobis exhibent poetæ, & ſtatuarii. Redde igitur, vel meo periculo ubique *bircos*, & verba illa in Levitico, *cum quibus fornicati ſunt*, vel ut Hebræus habet, *quia ipſi fornicantur poſt eos*, non de *idololatria*, ut τo *fornicare* aliquando in ſacris litteris, ſed proprie de monſtroſa *bircorum*; mulierumque libidine intellige.

Æli-

Ælianus hiſtor.animal. c.7. l.19. Ακολαςα δε κυνοκεφαλοι τε, και τραγοι· ειπερ αρα ὁμιλειν γυναιξι φασιν αυτους, κ ἐοικεν αυτο θαυμαζων ὁ Πινδαρος. Quæ ſic interpretare: *Libidinoſa præ ceteris animalia ſunt cynocephali, & hirci: ſiquidem vel cum mulieribus eos miſceri ajunt, quod Pindarus etiam videtur admirari*. Pindari locus, cujus meminit & Ariſtides Orat. Ægypt. t. 3. p. 535. hodie non exſtat: ejus verba tamen habemus apud Strabonem l. 17 c.802. Μενδης, ὁπου τον Πανα τιμωσι, και των ζωων τραγον, ὡς και Πινδαρος φησιν οἱ τραγοι ενθαυτα γυναιξι μιγνυνται·

Μενδητα παρα κρημνον θαλασσης εσχατον

Νειλου κερας, αιγιβαται ὁθι τραγοι γυναιξι μισγονται.

Mendes, ubi Pan colitur, & præ ceteris animalibus hircus, ubi etiam, ut Pindarus ait, cum mulieribus hirci coeunt:

Mendetis ad vicina mari præcipitia, & extremum Nili oſtium, ubi caprarum mariti hirci cum mulieribus miſcentur.

Aliter in aliis Strabonis editionibus diſponuntur Lyrici verſus: ſed cum poetæ ode non exſtet, vix divinari poteſt, quodnam ad carminum genus referendi ſint.

Cum autem monſtroſa hæc portenta libidinis, hircorumque ſacra in oppido Mendeſio potiſſimum celebrarentur., hinc ipſum oppidi nomen ab *hircis* facile deduci poterit, ſiquidem Herodotus l. 2. c.46. hircum *Mendes* nuncupari affirmat ab Ægyptiis: καλειται ὁ τε τραγος, και ὁ Παν Αιγυπτιςι Μενδης· (rideas quæſo grammaticos noſtros, qui μενδης, inquiunt, *hircus* appellatur, quaſi μενδηιος, quia μενει δηιους.) Mendes autem quod & oppidum eſt, & unum ex Ni-

li oſtiis proximum *Tanitico* oſtio fuiſſe & Plinius, & Geographi omnes diſerte teſtantur. Notiſſimum autem in *Tanitico* agro diu, multumque fuiſſe Iſraelitas, ut non immerito in urbe *Tani* Pharaonis ſedem collocent eruditi, cum omnia Moſis prodigia ibi accidiſſe narrent ſacræ litteræ, & potiſſimum pſalmus 37. *Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti in campo Taneos: interrupit mare, & eduxit eos, &c.* Non mirum igitur, ſi etiam Iſraelitæ *hircos* aliquando coluerint, cum & *vitulorum* cultum, & alias Ægyptianorum ridiculas ſuperſtitiones ex crebra & aſſidua cum ipſis conſuetudine libentiſſime amplecterentur. Atque horum quidem ſatis: vix me continere potui, quin de τω שעיר, ſive *hirco emiſſario Azazelis* aliquid adjicerem: ſed cum locus, & res, in qua verſamur id minus quidem patiatur, Bocarthum loc. citat. & Spencerum te adire velim, qui l. 3. de *Ritibus Hebræorum*, & fuſe, & accurate de illo differit, licet meam ſitim neuter adhuc reſtinguere potuerit.

VI. Nunc autem ut ad *Tityrum*, unde divertimus, tandem redeamus; vel ut noſtri etymi veritas luculentius appareat, varias hujus vocis ſignificationes fuſius, & diligentius perſequi neceſſum eſt. Operæ igitur pretium fuerit pauliſper animum intendere ad ea, quæ criticorum princeps in Varronem de re ruſtica lib. 3.125. commentatur. *Erat*, inquit, *etiam ſiſyra ovis major: vetus gloſſarium: ſiſyra* μειζον προβατον ενιαυτου· *quam vocem puto fluxiſſe e Græcia:* σισυρος *enim* προβατον. *Quare ut Tarentini, quos Romani ſecuti ſunt, pro* σν, τυ *dicebant, ſic pro* σισυρος, τιτυρος, *ut* πισυρες τετορες, *unde petoritum, genus carri quatuor habens rotas, nam petores, quatuor. Quare eruditiſſimus interpres Virgilii Servius,*

vius, cujus commentariorum tantum hodie cadaver habemus, monachorum barbarie, ac ſpurcitie contaminatum, is, inquam, Servius recte dixit ſectarium vervecem a Siculis τιτυρον *vocatum: in quo immerito a moroſis quibuſdam reprehenſus eſt; recta enim eſt ejus ſententia, & vera: nam ſatis ea, quæ jam diximus probant. Præterea in argumento cujuſdam idyllii Theocritani, quod ſcribitur,* τιτυροι *dici* κυριον, *id fruſtra eſt, legendum enim* χριον *non* κυριον. *Quare errant, qui doctiſſimum grammaticorum Servium eo nomine carpunt, quod Tityrum vervecem ſectarium interpretatus ſit.* Hæc Scaliger: quæ quidem non temere prætereunda ſunt; nam quod in argumento cujuſdam idyllii Theocritani pro κυριον reponendum cenſet χριον, omnino id fruſtra eſt; atque ideo haud parum Voſſio indignor, qui in etymologico ſuo imprudens Scaligero adſtipulatur, qui quidem nimium μνημοσυνης fidens integrum Scholiaſtæ locum minime obſervavit. Ejus verba in ὑποθεσει 3. idyllii hæc ſunt: τον τιτυρον οἱ μεν κυριον, οἱ δε σατυρον εἶναι φασι. Ingenioſa Scaligeri conjectura, niſi falſi eam arguerent ſequentia Scholiaſtæ verba infra in adnotationibus: τις αρχης τιτυρος λεγεται, νυν και ονομα εστιν αιπολου. Et infra: ονομα κυριον ὁ τιτυρος; & poſt multa, quæ affert de voce Tityrus: ενταυθα δε ονομα κυριον, ideſt *nomen proprium*, ut omnes ſciunt, quemadmodum & ad Græcorum imitationem *verba dominantia* apud Horatium. Apage igitur Scaligeri conjecturas; ſanus enim eſt Scholiaſtæ locus, nec aliud fortaſſe deeſt, quam vox ονομα, alioquin κυριον abſolute obſcurius aliquantulum eſſet. Scribe ergo, ut alibi apud eumdem: τον Τιτυρον κυριον ονομα, &c. *Tityrus, & ovem, & Satyrum, & hircum denotat, hic tamen eſt nomen paſtoris pro-*

 prium,

prium: nihil clarius, ac manifeſtius.

Jam vero quod ad *Satyri* ſignificationem attinet, vetus Scholiaſtes ad illud Theocriti Idyll. 7.

Αὐλησεῦντι δε μοι δυο ποιμενες· εἰς μεν Αχαρνευς,
Εἰς δε Λυκωπιτας· ὁ δε Τιτυρος εγγυθεν ἀσει·
Paſtores ludent gemini, quorum alter Acharneus,
Ille Lycopitas: his carmina Tityrus addit:

ut optime tranſtulit Heinſius: qui αυλησευντι, *tibiis canent*, interpretantur, fruſtra ſunt: quid enim adderet poeta: ὁ δε Τιτυρος εγγυθεν ἀσει? Similis apud Virgilium locus eclog. 5.

Cantabunt mihi Damætas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.

Sed hæc in παροδῳ· nunc Scholiaſtem audiamus: Τιτυρος ονομα κυριον αιπολου· τινες δε παρα Δωριευσι τους σατυρους αποδεδωκοσι λεγεσθαι. *Tityrus hic nomen proprium caprarii: alii putant Satyros a Dorienſibus ita appellari.* Et ad idyll. 3. τινες δε φασι, ὁτι Σιληνος· αλλοι δε τους τραγους· ἑτεροι τους σατυρους· ενιοι ονομα πολεως Κρητης· αλλοι δε τους προσπολους των Θεων· τινες δε καλαμον· *Dicunt nonnulli eſſe Silenum; alii hircos, Satyros alii interpretantur: alii nomen urbis Cretæ: nonnullis Tityri ſunt Deorum miniſtri; fiſtulam alii etiam tityrum appellant*. Strabo lib.10. p.468. *Tityros* inter τους Διονυσου προσπολους refert, ſeu *Bacchi famulos*: Ælianus quoque *Tityros* eoſdem, ac *Satyros* eſſe dicit, Bacchoque in expeditionibus comites adſignat; nomen vero απο των τερετισματων deducit, ſive a *laſcivis cantionibus*, quibus gaudent. Ejus verba ex variæ hiſtoriæ cap. 4. lib. 3. hæc ſunt: ὁτι οἱ συγχορευται Διονυσου Σατυροι ησαν, οἱ απο ενιων Τιτυροι ονομαζομενοι· εσχον δε το ονομα απο των τερετισματων, οἷς χαιρουσι Σατυροι· unde illa in Scali-

geri

geri Julii Cæſaris dithyrambo, quæ nonnullos, qui illotis illum pedibus adire auſi ſunt, valde torſerunt: ubi in fine inimitabilis hymni ſic Bacchum alloquitur:

Thiaſota blande pando reſidens pecore ſenex,
Tityriſca vis vocat te, teteriſmata titubans,
Crepericrepante criſpans cava tympana digito.

Hinc bona eruditorum pars *Satyris*, ſive *Tityris* Bucolicæ poeſeos tribuit inventionem, tum quia Bacchi comites erant, quem omnis poetarum chorus, ut poeſeos auctorem, hujus præſertim, quæ omnium antiquiſſima, veneratur: tum quia fiſtulæ quoddam genus inveniſſe dicuntur, ex eorum nomine Τιτυρος appellatum, quod præter Heſychium, & Scholiaſten teſtatur etiam Athenæus lib. 4. 25. ὁ δε καλαμινος αυλος, inquit, Τιτυρος καλειται παρα τοις εν Ιταλια Δωριευσιν, ὡς Αρτεμιδωρος Αριστοφανειος ιστορει εν δευτερω περι Δωριδος. Et lib. 4. 23. affirmat, ὁτι Αμερίας ὁ Μακεδων εν ταις γλωσσαις πτυερινον φησι καλεισθαι τον μοναυλον. Hæc ſummum virum Jacobum Perizonium impulerunt, ut nova ακριβεια Virgilii verſus interpretaretur ad cit. loc. Ælian.

Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylveſtrem tenui muſam modularis avena.

Putat igitur Poetam ad vocis ſignificationes alluſiſſe, & per *avenam* expreſſiſſe μοναυλον illud, quem τιτυρον appellabant, per *το recubans* vero id, quod narrat Theocriti Scholiaſtes, *otioſum* ſcilicet, quod notat etiam vox *Tityrus*. Sed cum nemo præter Scholiaſtem hujus ſignificationis mentionem faciat, vereor ne pro *αργος, otioſus*, *τραγος, hircus* apud Scholiaſten legendum ſit, ut alibi etiam idem auctor *Tityri* vocem interpretatur.

Ce-

Ceterum cum iidem *Satyri*, ac *Tityri* fuerint apud veteres, *Satyri* nomen quovis pretio, eodem quoque fonte manaſſe contenderim: nam ut a σισυρος quod a שער Dorica commutatione σ in τ fit τιτυρος. ſic etiam ſi alterum tantum *ſigma* in *tau* commutaveris integro altero, plane ex σισυρος, ſeu potius ששער *Satyrum* habebis. Scio quid contra naſutuli objicient, primam ſcilicet ſyllabam in *Satyro* brevem, quæ longa in *Tityro* ſit: verum hoc non aliter factum in *Satyro*, & *Tityro*, atque in *Tityro*, & *Siſyro*: σισυρος, σισυρα, σισυρνα primam ſyllabam corripiunt, ut in allatis Ariſtophanis verſibus videre licet, cum tamen τιτυρος producat. Quid vero ſi apud Strabonem lib. 6. 778. σατυριον ejuſdem originis nomen etiam prima producta invenitur in veteri oraculo?

Σατυριον τοι δωκα, Ταραντα τε πιονα δημον
Οικησαι, και πημα Ιαπυγεσσι γενεσθαι.

Non ignoro huc metri neceſſitate poetam coactum fuiſſe, cum alioquin ea vox heroico carmine recipi nequaquam potuiſſet. Sed idem in *Satyris* eveniret: nam ſi prima hujus vocis ſyllaba produceretur, miſelli vates, Elegi præſertim, qui *Nymphas*, *Satyroſque* ubique crepant, numquam ea voce uti poſſent, niſi in iis caſibus, quibus numquam fere abuſi ſunt, in ſingulari ſcilicet *nominativo*, & *vocativo*, quos vix umquam reperies. Quid? Heinſius, Caſaubonus, Voſſius, aliique *Satyri* vocem deducunt a סטר, unde etiam *Saturni* nomen iidem repetunt, cum tamen prima ſyllaba brevis ſit in *Satyro*, longa in *Saturno*. Sed piget in his diutius immorari, quæ pueri etiam vident, & ſciunt.

Quidquid ſit longe aptius hoc *Satyri* etymon, quam quod veteres Scholiaſtæ afferunt, & Macrobius

Sa-

Saturn. 1. c. 18. (nam Æliani illud l. 3. var. hiſtor. c. 40. *απο τυ στετηρευαι* indignum ſane eſt, quin inter alia hic memoremus) ita ſcilicet dictos quaſi *Satyros παρα την σαθην*, quod *veretrum* eſt. Scimus quidem *Satyrorum* libidinem, & *ſatyriaſin* genus morbi inde dictum, & *ſatyrion* herbam apud Dioſcoriden, quæ ad Venerem incitat: vidimus & omnium pulcherrimum Satyrum Herculano inventum, qui *το αιδειον* in ima parte membranulæ ipſius illigatum geſtat, de quo plura quidem dicerem, niſi doctiſſimi, ſelectiſſimique viri Herculanenſibus antiquitatibus illuſtrandis egregiam operam navarent; ita ut hæc excutere, plane eſſet falcem in alienam ſegetem immittere. Nunc unius Aretæi verba de acutis morbis c. 12. in medium adducam: *οι Σατυροι τυ Διονυσυ ιεροι εν τηϛι γραφηϛι, και τοιϛι αγαλμαϛι ορθια ιϛχυϛι τα αιδεια*. Quæ quidem, ſi de Satyro illo agerem, fuſius, ut par eſſet, explicarem, præſertim ob ſignantiſſimam vocem *ιϛχυϛι*. Nunc ſatis eſt me primum ita ſalivam ciere viris doctis: ad propoſitum redeamus. Hæc, inquam, licet ita ſe habeant, rectius tamen hujuſmodi Deorum nomina ab Hebraicis fontibus repetuntur. Hinc ſummus vir Jacobus Perizonius in Ælianum *Satyros* ita dictos exiſtimat, quod perpetui ſatellites eſſent Bacchi a סטר *latus*, quaſi *laterones*: infelix etymon, ac geniis male volentibus procuſum. Heinſius in Nonnum, Caſaubonus, Voſſius, aliique *Satyri* vocem deducunt a סתר, quod ſemper in *ſylvis lateant*, quod etymon licet non contemnendum, vero tamen ſimilius videtur noſtrum illud a שעיר. Sed mirum quantum hac voce סטר oblectati ſint eruditi, neque enim *Satyri* tantum nomen, quod ferendum, ſed & *Saturni* deducere inde auſus eſt Franci-

ciſcus Junius, quam ſententiam Voſſii ejus generi calculis approbatam omnes poſtea libentiſſime amplexi ſunt. *Sed qui ita credunt* (inquit magnum noſtri ævi decus eruditiſſimus Baptiſta Paſſerius in *lexico* Ægyptio apud Gorium in *Symbolis litterariis*) *nomen ab ejus fortuna ab Italis inditum credunt*, *cum potius a natura arceſſendum videretur*. Nolim tamen Paſſerium Saturni nomen a סטר *Dominus*, vel זרע *ſerere*, (quod ipſe omnium divum *ſator*) deducere, cum eodem verſemur in errore, ac ii, qui a סתר *latere* ejus originem trahunt: nam ut cetera mittam ex סטר *Saturus* fit, non *Saturnus*, & qui Hebraicæ linguæ non ſunt omnino αμυστοι, ſciunt quid conferat litterula illa addita, præſertim in fine της ρησεως, quicquid ſomnient ii, qui litteram heemanticam objiciunt.

Quanto rectius hic, *qui nil molitur inepte* in ſua *Theca Calamaria* pag. 354. qui *Saturnum* deducit a שטר נה, ut idem ſit, ac *dominus lamentationis*, ideſt ex Hebraico idiotiſmo, *qui dolores infert*, & *calamitates*, unde απολητης, *graviter perdens*, αμειλικτος, *qui mulceri nequit*, ωμηστης, *crudelis*, στυγνος, *invisus*, κακοποιος, *mala inferens*, & ſexcenta, quæ ex Oppiano potiſſimum, & Nonno collegit Martorellius loc. cit. quo labore etiam ſibi temperare poterat vir doctus, cum apud Græcos δεινοτατος Χρονος & *gravis*, & *maleficus* audiat ubique apud Latinos, & inſignis locus ſit Macrobii in ſomn. Scipionis 1. c. 19. ubi ex Ptolomæo, aliiſque explicare conatur, cur Saturni ſtella præ cunctis *malefica* exiſtimetur; quod quidem amicorum eruditiſſimum non vidiſſe non miror, quippe qui Hebræis, Græciſque gazis inſtructiſſimus has Latinorum, quæ ubique proſtant, merces minime curat.

Ceterum vulgatum hoc atque ineptum etymon

a

Digitized by Google

a סתר vetuſtate ipſa prope abolitum putabam; ſed ecce tibi elegantiſſimus Mazochius, qui in eruditiſſimis *Commentariis* in *Tab. Heracleenſes* hoc *Saturni* etymon quaſi novum aliquod inventum ſingulis fere paginis inculcat: *cui non dictus Hylas?* ſed ne aliena tantum attuliſſe videretur vir plurimæ lectionis, addit de ſuo, quæ hanc eruditorum ſententiam de τῳ סתר confirmare poſſint. Accipe, quæ habet pag.88. *Verum quid moror? quot fuere Saturni vocabula, totidem nomina Italiæ, tum primitivæ, tum latiori alteri, ſive Latio, quæſita fuerunt. Hinc quia Latium, ut Camiſene aliquando diceretur, a quodam Camiſe indigena derivatum traditur: haud temere crediderim Camiſen iſtum (de quo antiqui certant, quid hominis fuerit: vide Macrob. 1. Sat. c.7. Athenæum l. 15. cap.3. & ad eum locum Caſaubonum) ipſum fuiſſe Saturnum. Nomen certe eſt idem: nam ſicuti a* סתר ſatur, *fit Saturnus, ideſt Latens (a quo & Latio nomen quæſitum, nimirum ibi latente Deo, ut ille canit) ſic a* כמוס *(quod in Cantico Deuter. cap. 32. v. 34. idem quod latens) eſt Camiſes ille, quem ego Saturnum interpretor, & Camiſene dicebatur Italia adjecta, ideſt Latium. Quid quod etiam Chonia aliquando Camiſa videtur dicta? Certe illi promontorio, quod inter Crotonem, & Roſcianum interjacet, cui urbs Chone inſidebat Crimiſæ nomen fuiſſe proditur, quod facile videtur (plane ſtudio rhotaciſmi ejuſdem, quo χων in χρονον tranſiit) ex Camiſa factum. Sed jam horum ſatis.* Hucuſque vir doctiſſimus: eamdem crambem recoquit p. 93. *Satyrion ab Hebraico latendi verbo nomen habuit, quia latebram Saturno præbuit, ſive iis, qui a facie Joſuæ fugerunt: unde & Italia illa vetus, quæ tantumdem ac vetus Oenotria patuit, Saturnia appel-*

 laba-

labatur a latendo. Quæ quidem cum dubia nimis ſint atque incerta, ſane hic ad trutinam omnia revocarem: ſed nolo contentionis funem trahere, præſertim cum mihi res ſit cum eo viro, ut verecundum adoleſcentem pudeat ipſum, licet merito, oppugnare. Age ergo, quæ duo ad propoſitum noſtrum faciunt, breviter percurramus.

Primum quidem Tarentum, ſive locus Tarento proximus, *Satyrion* dictum eſt, non quod *Saturno latebras præbuerit* ſed quod paſcuis, gregibuſque aptiſſimum erat, ex vera primaque τȣ σισυρȣ, & σατυρȣ ſignificatione. Notiſſima ſunt, quæ de fertilitate agri Tarentini habent veteres, de ovibus præſertim, & lanis: unde Horatius od. 6. l.2.

Dulce pellitis ovibus Galeſi
Flumen . . . .

& Martialis l. 5. ep. 39.

Puella ſenibus dulcior mihi cycnis,
Agna Galeſi mollior Phalantini.

& Statius Sylv. l. 3. car. 5.

Et Lacedæmonii pecuaria culta Galeſi.

Iterum Martialis l. 8. ep.28. ubi pulchre verbo *ſaturare* utitur, quaſi alludat ad *Satyrion*:

Dic toga facundi gratum mihi munus amici,
Eſſe velis cujus fama, decuſque gregis?
Appula Ledæi tibi floruit herba Phalanthi,
Qua ſaturat Calabris culta Galeſus aquis?

Sed non poſſum hic tamen omittere, quæ habet Poetarum princeps Georgicωn 3.v.199.ubi de paſcuis Tarentinis verba faciens ſignantiſſimo vocabulo *ſaturum* Tarentum appellavit:

Sin armenta magis ſtudium, vituloſque tueri,

Aut

Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.

Quæ verba meridiana luce clariora, qui alio invertunt, helleboro indigent, atque Anticyram navigent oportet: & bene Servius *ſaturum Tarentum*, *fœcundum* interpretatur. Quid tamen Mazochius? legit apud Stephanum ex *Satyrio* gentile eſſe σατυρεινος, & σατυριος· ideo putat *Saturi* Tarenti pro *Satyri*, hoc pro *Satyrii*, dictum eſſe: ſcilicet celeberrimam urbem hoc nomine Virgilius decoraſſe, quod proximus illi locus eſſet *Satyrion* appellatum; non aliter ac ſi *Neapolim*, *Herculanenſem* nunc aliquis diceret. Hæc tamen omnia e Cluverio hauſit Mazochius, qui l.4. p.123. *Ital. antiq.* hæc habet: *Philargyrius, cujus ad eundem Virgilii locum verba hæc ſunt: alii dicunt agrum in quo condita eſt Tarentus Saturium vocari. . . . . Stephanus:* Σατυριον χωρα πλησιον Ταραντου· το εθνικον Σατυρινος, ϗ Σατυριος . . . Σατυριον *igitur dictum fuit* χωριον, *ideſt Satyria, ſive ſi pro Græca vocali Romanam ponas, Saturia regio, ſeu Saturius ager, in quo Tarentum fuit conditum: unde Poetæ dicebatur urbs ea non Satura, ſed Saturium Tarentum, & obliquo caſu Saturii, ſeu potius contracte Saturi Tarenti*. Hæc doctiſſimus Geographus, non ut ſuam quidem opinionem exponeret, ſed ut veterum Grammaticorum ſententiam explicaret: quæ cum Mazochius fideliter exſcripſerit, cur non idem in iis fecit, quæ Cluverius eodem loco repoſuit Servii interpretationi de Saturo Tarento ex oppido Saturio? *Satis ineptum*, inquit, *prodidit ſe, atque imperitum Geographum grammaticus Servius: quid malum Virgilius celeberrimam urbem ab obſcuro oppido Saturo,*

aut qua analogia cognominaſſet Saturum Tarentum? Hæc Cluverius. Sed, quod non parum miror, ex Probi in Virgilium commentariis verba adducit loc. cit. vir doctiſſimus, quibus homo grammaticus ineptiſſime Tarentum ſic dictum a *Satyria palude* contendit. Nolo hic diutius immorari: afferam Virgilii locum ex 7. *Æneidos*, ut pateat, ubinam *paludem Satyriam* collocet vates præſtantiſſimus:

Qui ſaltus Tiberine tuos, ſacrumque Numici
Litus arant, Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum, queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco,
Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.

Hæc Maro, ut non immerito *Satyriam* paludem eamdem, ac *Pomptinam* eſſe inde collegerint viri docti: quæ quidem, ut ſuperiora de *Saturo Tarento*, cum apud Cluverium docte eſſent expoſita, Mazochium minime advertiſſe ægrius ferrem, niſi in elaboratiſſimis illis commentariis hæc viro doctiſſimo, atque oculatiſſimo excidiſſent: in quibus, cum omnia niteant, quis tam paucis unquam maculis offendatur?

Alterum autem quod ſub ſilentio præterire hic non decet, eſt quod de *Cameſe* conjicit Mazochius, quem nobis Macrobii, atque Athenæi auctoritate ſiſus ut *Saturnum* obtrudit: Sed aut ego fallor, aut nihil hujuſmodi in Macrobio, qui *Saturnal.* 1. c. 5. *Regionem iſtam*, inquit, *quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit, qui ut Hyginus Protarchum Trallianum ſecutus tradit, cum Cameſe æque indigena terram hanc ita participata potentia poſſidebat, ut regio Cameſene, oppidum Janiculum vocitaretur . . . Hic igitur Janus cum Saturnum claſſe pervectum excepiſſet hoſpitio &c.* Lege inte-

integrum Macrobii locum : videbis ſtatim quam aperte *Cameſen* auctor a *Saturno* diſtinguat : quid autem Athenæus? lib. 15. c.13. Καμισηνον Ιανου αδελφην appellat, vel ut alii legunt αδελφην, και καμισην υιον, ut Jani filius ſit *Cameſes*. Sed quis *Cameſon* Saturnum eſſe umquam dixit, niſi eruditiſſimus Mazochius, qui cum veteres de *Cameſe* quid hominis eſſet certarent inter ſe, dum alii Jani *amicum*, alii *filium* vellent, omnem ipſe litem dirimens *Saturnum* fuiſſe pronunciavit? equidem ſi hoc eſſet veterum diſſidentes ſententias componere, jam nihil dubium, & perplexum foret in re literaria, atque ubi de aliquo varia narrarent auctores, ſtatim ad ſacram anchoram confugerent omnes, & *Jovem*, *Saturnum*, aliumve απο της μαχινης θεον ad nodum ſolvendum inducerent. Sed miror doctum virum, qui *Cameſem* Saturnum fuiſſe decrevit, nomenque deduxit a כמוס, minime tamen huc Deum *Camum* etiam traxiſſe, de quo mentio fit Numerorum 21. v.29. *Væ tibi Moab, periiſti popule Camos:* quæ verba etiam habentur apud Jeremiam c.48. v.46. eodemque capite v. 7. *ibit Camos in traſmigrationem, Sacerdotes ejus, & principes ejus ſimul*. *Judicum* c. 11. v.24. Jephte legati ad Ammonem: *Nonne ea, quæ poſſidet Camos Deus tuus tibi jure debentur, quæ autem Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedent poſſeſſionem?* Huic templum Salomonem poſuiſſe teſtantur ſacræ litteræ l.3. Regum c.7. *Ædificavit Salomon fanum Camos idolo Moab in monte, qui eſt contra Jeruſalem:* quod inter alia deſtruit poſtea Joſias, ut habetur 4. Regum 13. *Excelſa quoque, quæ erant in Jeruſalem ad dexteram partem montis offenſionis, quæ ædificaverat Salomon Rex Iſrael Aſtaroth idolo Sidoniorum,*

&

& Camos offenſioni Moab polluit Rex.

Hæc, atque alia id genus, quæ conjecturas ſuas de *Camiſe* ornarent certe, ſi minus confirmarent, præteriiſſe virum in ſacris litteris, ut in aliis, verſatiſſimum quiſque mirabitur. Verum omittamus conjecturas haſce, quæ uno tantum etymo de כמוש innituntur, quod ſtatim corruit, ubi primum illud, ex quo cetera pendent de τῷ סתר confutavimus. Sed eſto etiam *Saturnus*, a סתר, ut viſum eſt criticis noſtris: quid inde? ſi unum modo in Italia locum conſtituerent, quo ſe velut in aſylum receperit *Saturnus*, æquiori animo ferrem: ſed cum in quælibet Italiæ loca, imo, & in totam Italiam inducant *latebras* iſtas, quis unquam ferre poterit? Quid enim? non *Saturnus*, non *Latium*, & *Saturnia* ſolum a *latendo*, ſed & *Cameſene*, quia *præbuit latebras Saturno*, & *Satyrion*, quod ejus *in latebris Saturnus delituit*, & *Chonia*, quod ſuas *latebras Saturno commodavit*, & *Criminiſa*, quod ejus ſe in *latebras Saturnus recepit* Mazochio auctore dicta ſunt. Miſerum *Saturnum*, quot in partes eum Pentheum veluti diſtrahunt critici noſtri! ſed plane oblitus eſt ὁ πάνυ *Satyram* paludem, quæ cùm & ipſa in Italia, imo in agro Pomptino fuerit, ut ſupra viſum eſt, certe inde etiam ejus nomen deducere debuit. Quidni igitur putemus *Saturnum*, ut Jovis inſequentis iram effugeret in paludis *latebris* aliquandiu etiam delituiſſe, ut olim C. Marius, vel Sinon ille Maronianus 2. *Æneid.* qui de ſeipſo ad Priamum:

Eripui, fateor, letho me, & vincula rūpi,
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui . . . .

Parum abfuit quin crederem *Saturnum* iſtum *latebro-*

broſum unum fuiſſe ex Lyciis illis, qui in ranas μεταμορφωμενοι *ſubmergunt membra palude*, ex quo *filia Cæi*

Æternum ſtagno, dixit, vivatis in iſto.

Sed relinquamus jam Saturnum in *latebris ſuis*: nos qui tantum *latebrarum* horrorem refugimus, ad amœniora gradum faciamus.

VIII. Hæc, quæ adhuc de *Tityris* attuli, Neapoli commentabar iiſdem prope diebus, quibus hinc egreſſus patriam verſus profectus ſum: ſed cum paucis poſt menſibus, una cum patruo meo Joſepho Matthæi, Neapolim iterum tenderem, & ad citeriorum Brutiorum promontorium (vulgo *Citrarium* vocant) non paucos dies hybernis tempeſtatibus diſtineremur: ecce tibi inter magnam lapidum vim, quos ſecum flumen illud, ſeu torrens potius *Citrarius* etiam nuncupatus ferre ſolet, pulcherrimum marmor occurrit, latum quidem palmis Neapolit. quinque, altum vero tribus cum dimidio; marmor, inquam, pulcherrimum, & integrum, niſi quod επιγραφη temporis ſimul, locique injuria nimium adeſa, atque attrita vix aliquam in partem intelligi poterat. Atque hic quidem, ſi omnia excutere vellem, quæ ad hoc attinent monumentum, plura ſeſe jam offerrent, in quibus nimium diu immorandum eſſet: agendum nempe de loco, unde illud ſecum vis fluminis avexit, de antiquitate, & quod diligentius inquirendum eſſet, de illa Latina inſcriptione, cum tamen ſi monumenti pulchritudinem reſpiciamus, Græca omnino eſſe debuerit: verum cum de his fuſius, & copioſius in peculiari opere de Brutiis differam, ideo quæ ad *Tityrum* facerent, ex illo tantummodo exſcerpſimus.

Hoc

SIL TIT

Hoc monumentum cum ſedulo, & diligenter obſervaſſem, ſtatim inde venerunt mihi in mentem, quæ olim de *Tityris* ſcripſeram, eos ſcilicet Baccho Patri comites ſemper in expeditionibus fuiſſe, eosdemque habitos, ac *Satyros* ipſos, qui *Tityri* etiam dicebantur: itaque ex epigraphe illa SILE... TIT... *Sileno*, & *Tityris* poſitum fuiſſe monumentum pro certo habui; utinam integra eſſet hæc inſcriptio: multa fortaſſe inſuper, quæ nunc latent, in hoc marmore deprehenderemus. Quod ad Satyrorum attinet luſus, & ea quæ hic inſculpta videntur ſimulacra, nihil melius tunc

Digitized by Google

tunc ſuccurrere potuit, quam ut ad ea, quæ habet Ecl. VI. Virgilius de Sileno, omnia referrem:

. . . . . *Chromis, & Mnaſylus in antro*
Silenum pueri ſomno videre jacentem.

Vides hic *Silenum* antro innixum, duos Satyros, & quidem νεωτατους *Chromim*, & *Mnaſylum*: ipſum vero Silenum non jacentem, ſed ut infra etiam apud Poetam jam erectum, atque expergefactum. Quid *Nympha* illa, quæ hic etiam ad antrum adſtat? Eccillam:

Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.

Et *moros* quidem in manu hic habuiſſe (neque enim quid ſit illud apparet) haud inepte ex Marone conjicere poſſumus. *Satyros* etiam ad Sileni cantum ſaltantes exhibet Virgilius:

Tum vero in numerum Faunoſque, feraſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus:

quod hic etiam animadvertere licet, ita ut cum tam bene ſingula ſingulis reſpondeant, certe hanc Maronis Eclogam in animo ſculptor ille habuiſſe videatur.

IX. Piget hic, quæ de tam pulchro monumento eruditi quidam effutiverint, in præſentia referre, quorum interpretationes (cum

Longius a vera multum ratione ferantur)

ſub ſilentio præterire ſatius duxi. Sed non & illa eodem modo reticere poſſum, quæ longævus in hac Neapolitana republica multi nominis ſenex de hoc marmore cogitarit; qui curatiſſimum exemplar hujus monumenti ipſi oblatum, primum quidem contemnere viſus eſt, quippe quod nihil admodum novi, aut rari præſeferret: mox vero ſemel atque iterum interrogatus, imagun-

F cu-

culam illam antro innixam, *Bacchum* eſſe fidentiſſime pronunciavit: itane vero? nihil novi hoc marmor habet, aut rari? quid hoc umquam rarius, aut magis novum, quam *Bacchus* tam horridus ſenex, & tam deformis, quem juvenem, & pulchritudine inſignem nobis exhibent poetæ, & ſtatuarii? nolo hic rem lippis, & tonſoribus notam veterum auctoritatibus confirmare, cum ex obviis Græcorum, & Latinorum poetarum locis facile id quiſque colligere poſſet. Non me præterit, quod Macrobius habet Saturnalium l. 1. c. 18. *Liberi patris ſimulacra partim puerili ætate, partim juvenili fingunt: præterea barbatum ſpecie, ſenilique ore, uti Græcis ejus, quem Baſſarea, item quem Bryſea appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrant, Hebona cognominantes.* Verum (ut omittam rarius adhuc hujuſmodi fore monumentum) non quod Bacchus aliquando barbatus pingeretur ad varias Solis mutationes exprimendas, ut fuſe ibidem explicat Macrobius, ideo tam deformis ſenex *omnia Sileno ſimilis*, Bacchus eſſe poteſt: nam ut omnia deeſſent, ſatis eum *Silenum* eſſe oſtenderet *aſellus* ille, qui non longe ab antro conſpicitur. Pueris etiam notum ab ſexcentis poetarum locis, *Silenum* ſemper *aſino* vectari ſolitum fuiſſe: animi tamen cauſſa unum, & alterum adducam exemplum, non ut rem quidem certiſſimam firmem, ſed ut illis potius lucem aliquam afferam: ut ceteros prætereeam, Seneca in Œdipi choro ad Bacchum:

Te ſenior turpi ſequitur Silenus aſello
Turgida pampineis redimitus tempora ſertis:

turpem *aſellum* vocat, cum tamen vox *turpis* ad *Silenum* referenda ſit: eodem prorſus modo Faſtorum 1. Ovidius:

Ve-

Venerat , & ſenior pando Silenus aſello:

ubi non eſt cur nimium cum ceteris interpretibus laboremus, quod *aſinum pandum* Ovidius appellat: *pandi* enim vocem, licet *aſino* tribuerit, *Sileno* tamen potius referri debet , quem ut Satyros , & Tityros *pandum ſimumque* eſſe putabant: hinc Lucretius lib.4. v. 1163.

Nigra μελιχροος eſt: immunda, & fætida ακοσμος.
Simula Σιληνη, & Satyra eſt: labioſa φιλημα.

Simi autem vocem idem eſſe , ac *pandi* ne dubitare quidem poſſumus: Plinius lib.9. c.7. Delphinos appellari *ſimones* affirmat , quod roſtrum *ſimum* habeant : at Ovidius *Triſt.* 3. *pandos* Delphinos nobis obtrudit:

Tum neque ſe pandi poſſunt Delphines in auras
Tollere . . . . . .

& lib. III. Metamor. 674. de nautis in Delphinos verſis:

. . . *lati rictus*, & *panda loquenti*
Naris erat . . . . . .

& infra:

. . . . . . *truncoque repandus in undas*
Corpore deſiluit . . . .

Roſtrum præterea, quod *ſimum* Plinius dicit, *repandum* Solinus cap. 22. appellat , & vulgatiſſimo illo verſu de Delphinis vetus Poeta:

Repandiroſtrum incurvicervicum pecus.

Nemo autem quæret, puto, quid hic prope antrum *vitis* faciat , cum *Silenum*, *Satyros* , *Tityroſque* Bacchi comites fuiſſe fuſe probaverim : illud vero multi fortaſſe ſcire avent , quænam arbor illa , quæ ex altera parte antro imminere videtur? Senex ille longævus ac doctus, qui *Silenum* Bacchum eſſe putabat, hanc etiam ar-

Digitized by Google

borem, licet *ficus* in ſpeciem videatur, *populum* tamen, aut *ulmum* pertinaciſſime mallet: quid enim, inquit, ad Bacchum *ficus*, & ad *vitem*? ſcilicet *populus*, quæ *Alcidæ* gratiſſima, Marone teſte *Ecloga* 7. tribui etiam *Baccho* poterit, *ficus* non poterit: ſed quid *populos*, & *ulmos* ſomniamus, cum *ficum* nimis clare eſſe appareat? quid *ficus*, inquies, ad *vitem*? id quidem, quod ſoror ad ſororem: audi Hipponactem:

Συκην μελαιναν αμπελυ κασιγνητην.

Ficum vitis *ſororem* appellat, & merito; nam (ut Pherenicus Epicus Poeta apud Athenæum fabulatur lib. 3. cap. 5.) Oriæ, Oxylique filius αμπελον, και συκην *ficum*, & *vitem* ex ſorore Hamadryade genuit, quæ cum fratre ipſo μιγεισ' ερατη φιλοτητι multa alia etiam mortalibus bona concubitu illo attuliſſe credebatur. Quid vero ſi *ficum*, ut & *vitem* Bacchum ipſum optima pars veterum inveniſſe exiſtimabant? Naxiis Bacchum *Milichium* nuncupari Andriſcus, & Agaſthenes teſtantur, ex eo quod *ficum* primus mortalium invenit, quæ cum Naxiis μειλιχον fuerit appellata, Bacchus etiam μειλιχιος dictus eſt. Operæ pretium fuerit ipſius Athenæi verba lib. 3. cap. 5. in medium proferre, ut clarius rei veritas eluceſcat· Σωσιβιος δ' ὁ Λακων αποδεικνυς ευρημα Διονυσυ την συκην, δια τυτο φησι και Λακεδαιμονιυς συκιτην Διονυσον τιμαν· Ναξιοι δε, ὡς Ανδρισκος, ετι δ' Αγασθενης ιςορυσι, μειλιχιον καλεισθαι τον Διονυσον, δια τον τυ συκινυ καρπον παραδοσιν· διο και τον προσωπον τυ θευ τοις Ναξιοις, τον μεν ὑ βασιλεως Διονυσυ καλυμενυ ειναι αμπελινον· τον και ὑ μειλιχιυ συκινον· τα γαρ συκα μειλιχα καλεισθαι· quæ ſic interpretor: *Soſibius Lacon, cum oſtendere vellet ficum Bacchi eſſe inventionem, Lacedæmones teſtes adduxit, qui Bacchum ficulneum colebant. Na-*

Naxii autem, ut Andriſcus, & Agaſthenes narrat, Bacchum Milichium appellant : & duo quidem Dei effigies ſunt apud Naxios, altera Bacchi, quem Regem vocant, ex vite ; altera vero Milichii ex fico : ficos enim milicha appellant. Hæc Athenæus, cujus verba ſatis quidem oſtendunt, quantum iis tribuendum ſit, qui pede in uno ſtantes facile quavis in re ſententias ructant : certe nihil appoſitum magis ſculptor ille effingere poterat, quam *ficum*, ubi, & *vitis*, & *Silenus*, *Tityrique* Bacchi comites eſſent. Nec aliud, quam hujus arboris truncum illum eſſe crediderim in pulcherrimo κοτυλῳ, qui Formiis Saracenorum ſcelere everſis Cajetam translatus, medio in templo ſitus eſt, eoque ſacri Baptiſterii vice nunc etiam utuntur : ubi cum a nutrice Ino infantem Bacchum ulnis, & linteo tegi, Satyroſque (ſeu Tityros eos libet appellare) & Bacchas undique tripudiare videam, vix aliud, quam *ficulneum truncum* illum eſſe putarim : licet nec Stephanus Pighius quidquam de trunco habeat in *Mythologia* εις τας ωρας *Theſauri Gronoviani tom. IX. col.* 1190. & nihil certi afferre in medium potuerit Sponius *in Recherches Curieux* p. 487. Quod ſi ita eſt haud dignus fortaſſe tam acerba cenſura fuit Cleophon, quali eum notat Ariſtoteles Reth. l. 3. c. 24. quod ποτνιαν συκην dixerit, συκη γαρ ευτελης πραγμα: τα δε ποτνια θειοις, και θεοις αρμοζουσα : *ficus vile negotium : vox autem* ποτνια *Deis, & rebus Deo ſacris convenit* : nam & ficus Baccho ſacra, ideoque in carmine fortaſſe in ejus laudem, feſtive Poeta eam ποτνιαν appellare poterat.

Ceterum ut ad noſtrum iterum monumentum revertamur, illud maxime ad marmoris commendationem facere videtur, *Sileno* hoc tantum, & *Satyris* ſacrum

crum

crum fuiſſe, quod certe rarius apud veteres occurrit: Baccho enim *Satyros*, *Tityroſque* comites ſemper addere conſueverant, *Silenum* potiſſimum, quem cuſtodem ſimul, famulumque *Dei alumni* merito poetæ nuncuparunt. Imo, quod rarius tamen eſt, pulcherrimum caput Neapoli forte fortuna inventum nuper vidi, ex altera quidem parte juvenili, ac prope fæmineo ore *corymbiferum Bacchum*, ex altera *ſenem*, *auritumque* referens *Silenum*, ut merito *Silenobacchus*, non ſecus ac *Hermathenam* dicimus, appellari poſſit. Habet hoc carius auro, ſi cui videre libet, nunc penes ſe vir humaniſſimus, idemque omnium amicorum longe doctiſſimus Jacobus Martorellius, cujus quidem ad manus cum pervenerit, fortunatum merito quiſque illud dicat monumentum, quippe quod præconem invenerit Martorellium.

Semper igitur Baccho *Silenum*, *Satyroſque* veteres addebant, raroque ſine Baccho *Silenus* occurrit; ita ut cum templum, aræque tantum *Sileno* ſacra eſſent apud Eleos, id quaſi admodum rarum diligentiſſimo ſcriptori Pauſaniæ peculiariter adnotare viſum eſt: quo quidem auctore mulierem illam, non nympham Maronianam Æglen, ſed *Ebrietatem* interpretor, ut Sileni ara apud Eleos, de qua lib. 24. Eϛι inquit, δε ϗ ναος ενταυθα, ιδιᾳ τῳ Σιληνῳ ϗ ουκ ὁμου Διονυσῳ πεποιημενος· Μεθη δε οινον εν εκπωματι αυτῳ διδωσι. *Eſt & ara ibidem apud Eleos Sileno ſacra*, *Sileno tantum*, *& non Baccho ſimul poſita*: *Ebrietas autem vinum in poculo ipſi porrigit*. Fortaſſe & *Ebrietas* mulier hæc cenſenda erit, quæ vinum εν εκπωματι Sileno propinat, licet *poculum*, quod in manu habet, ægre nunc conſpici poſſit. Quanti igitur hoc marmor æſtimandum erit,

quod

quod non aliquem ex noſtris eruditum, ſed Pauſaniam vel Virgilium ipſum interpretem habet? videant alii mihi certe hic patroni ſimul, judiciſque munere fungi non licet.

X. Antequam manum de tabula, diligenter hic expendere oportet, quæ aperte nobis adverſari videntur, dum *Sileno*, *Satyriſque* dicata nulla apud veteres monumenta adgnoſcimus, Pauſaniæ potiſſimum freti auctoritate, cui res admodum rara, & nova illud viſum eſt, quod fuiſſe ipſe narrat apud Eleos. Contrarium plane deducunt viri docti ex columna illa vetuſtiſſima, quam paucis ab hinc annis in inſula Melo inventam auro contra non caram Venetiis penes ſe habet ſummus vir Bernardus Nanius. Ecce tibi epigraphen ipſam, qualis ibi inſcripta conſpicitur:

Infeliciter inſcriptionem hanc interpretatus eſt Hieronymus Zannettius, qui ſic legendam eſſe exiſtimabat:

ΓΑΙ ΔΙΟΝ ΕΚ ΓΗΣ ΑΝΤΙΔΕΚΟΜΑΙ ΤΟΔ'
ΑΜ' ΕΝ ΓΗ ΕΜ ΑΓΑΛΜΑ
ΜΟΙ ΓΑΡ ΕΤΕΤΚΝΟΜΕΝΟΜ ΤΟ ΤΕΤΕΛ'
ΕΜ ΜΕΤΡΟ ΓΗΟΝ

Sed videamus, *quid diſtent æra lupinis* ex nova, & longe ab hac diverſa lectione, quam procudit magnum Romanæ Reipublicæ lumen doctiſſimus Odoardus Corſinius in peculiari diſſertatione de hoc monumento:

ΠΑΙ ΔΙΟΣ ΕΚΠΗΑΝΤΟΙ ΔΕΚΣΑΙ ΤΟΔ
ΑΜΕΝΠΗΕΣ ΑΓΑΛΜΑ
ΣΟΙ ΓΑΡ ΕΠΕΤΚΗΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝΤΕ ΤΕ-
ΛΕΣΣΕ ΤΡΟΠΗΟΝ

Quæ

Digitized by Google

Quæ quidem, ſi adſpiratas literas pro τῷ H ſubſtituas, & ω in locum ο, quæ tunc in uſu adhuc non erant, ſic legi poterit:

ΠΑΙ ΔΙΟΣ ΕΚΦΑΝΤΩ ΔΕΞΑΙ ΤΟΔ᾽ ΑΜΕΜ-
ΦΕΣ ΑΓΑΛΜΑ
ΣΟΙ ΓΑΡ ΕΠΕΥΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝΤΕ ΤΕΛΕΣ-
ΣΕ ΤΡΟΦΟΝ

Παι Διος Εκφαντω δεξαι τοδ᾽ αμεμφες αγαλμα,
Σοι γαρ επευχομενος τοντε τελεσσε τροφον.

Baccho igitur vir doctiſſimus directam hanc ἐπιγραφὴν putat, ita tamen, ut columnæ illi, ſeu baſi, in qua epigramma inſcriptum eſt, *Sileni* (qui Bacchi *magiſter*, *famulus*, καὶ τροφὸς *nutritor*) ſimulacrum impoſitum fuerit, quod *Ecphantus* ſculptor & fecerat, & dicaverat: ſic igitur reddidit elogium:

Fili Jovis ab Ecphanto ſuſcipe hoc irreprenſibile monumentum,
Tibi enim ſupplicans tuum Nutritorem (Silenum) *perfecit*.

Hæc Corſinii lectio, atque interpretatio merito omne tulit punctum, communibuſque eruditorum ſuffragiis accepta eſt: & ipſe quidem auctor jam præviderat, nec aliter hanc epigraphen legi, nec explicari poſſe, quam eo ipſomet ſenſu, quo ille interpretatus eſt: ſed me non parva quidem cauſſa movet, ut abeam in diverſa: præſertim cum hæc inſcriptio Corſinio teſte, vel *Sigæa* vetuſtior reputanda ſit, quæ tamen communi omnium conſenſu ad LX. Olympiadem referri debet. Jam monui Homerum nunquam *Satyrorum* mentionem facere: addo etiam nunc, nec *Sileni*, nec ipſius *Bacchi* Heſiodum, vel Homerum unquam meminiſſe: ita ut ſi nulla alia de cauſſa, vel eo nomine rejiciendus

dus ſit hymnus in *Bacchum*, qui nunc inter Homericos locum habet, licet quicumque illius auctor ſit, Homericæ φρασεως ſtudioſiſſimus fuerit oportet: elegantiſſimus enim, ac lepidiſſimus hymnus, & ob decem potiſſimum illos verſus ex trigeſimotertio uſque ad tertium ſupra quadrageſimum, vel Homeri ingenio dignus eſt. Illud autem peccavit ejus auctor, quod cum hymnum ſub Homeri nomine poſteris mandare vellet, eum tamen *Baccho* inſcripſit, cui quidem Homeri ætate *mortali veſcier aura* non adhuc datum fuerat. Nec me quidquam præterea movet, quod *Bacchi*, ſeu *Dionyſii* mentio fiat in *Scuto* Heſiodi v. 404. cum minime genuinus fœtus ſit Aſcræi illius vatis, uti ſunt Θεογονια, Εργα, και ημεραι, quod jam viderunt eruditiores. Quod ſi ne Bacchum quidem Græci vetuſtiores noverant, quanto minus *Satyros*, *Tityros*, *Silenos*, Deos, ut cum Plauto loquar, *minutos*, *plebejoſque*? Nunquam igitur *Sileno* hoc erectum monumentum eſſe potuit, cum adeo antiquum Corſinio viſum ſit, ut ad Olympiadem lx. referendum eſſe exiſtimarit. Suſpecta mihi primum hujus monumenti antiquitas, eo quod inter columnæ ſtrias elogium illud inſcriptum eſſet: neque enim ſtriatarum calumnarum inventionem tam vetuſtam unquam fuiſſe credebam: ſed omnem ſtatim dubitationem depoſui, poſtquam luculenter ſtriati operis vetuſtatem mihi oſtendit vir humaniſſimus, atque in architectonica arte non minus, ac bonis litteris verſatiſſimus Berardus Galianus, cui quantum litteraria Reſpublica debeat ob ſplendidiſſimam Vitruvii, editionem, ſat omnibus notum eſt: verum hoc ſtriarum απορημα doctiores perpendant. Ceterum, etiam ſi hæc inſcriptio recentior eſſet, quis

G cre-

crederet *Sileno* ſtatuam, & columnam poſitam fuiſſe, cum nec in Latio, nec in Græcia, etiam poſt receptum ubique *Bacchi* cultum, *Sileno*, *Tityris*, *Satyris* ara ulla, aut publicum monumentum dicatum occurrat? Atque hæc quidem apud poſteros; nam veteres, ut diximus, *Bacchum*, alioſque hujuſmodi Ægyptiorum Deos nequaquam noverant, cum nulla Ægyptiacæ mythologiæ ratio tunc quidem haberetur, ut vel ex Homero, atque Heſiodo facile colligi poterit, qui nec *Sileni*, nec *Bacchi*, nec *Iſidis*, nec *Serapidis*, &c. umquam meminerunt, aliorumque numinum, quorum cultus ſero in Græciam, Latiumque pervenit; ita ut omnino oleum & operam perdant viri docti, qui etiam vetuſtiorum, & majorum gentium numinum, *Dianæ*, *Lunæ*, *Cereris*, *Saturni* &c. originem repetunt ex Ægyptiis: cum veteres ex cunctis orientalibus populis Ægyptianorum mythologiam præ ceteris deſpectui haberent.

Aliud etiam incommodum ex hac Corſinii oritur interpretatione, quod virum Græce ad miraculum eruditum non vidiſſe indignor: nam quid eſt illud δεξαι Εκφαντῳ, *ſuſcipe ab Ecphanto?* Equidem, quæ parva mihi Græcæ linguæ notio eſt, numquam verbum δεχομαι, aliudve ejuſdem notæ cum aliis conjunctum caſibus reperi, præter patrium, ita ut δεξαι εξ Εκφαντου, vel omiſſa præpoſitione, quod cetera hic duriſſimum eſſet, δεξαι Εκφαντου dicendum ſit, atque illud εξ intelligendum. Vellem doctiſſimus Corſinius inveniat præpoſitionem ullam in tota Græcia, quæ quidem intelligi poſſit, cum dicimus δεξαι Εκφαντῳ· mihi certe nullam vidiſſe contigit, cum præpoſitiones omnes, quæ noſtrum *ab* exprimere poſſunt, patrio caſu gaudeant apud Græcos.

Hæc tamen nullo umquam pacto conciliari poſſunt in-

Digitized by Google

inter ſe, niſi pro ΕΚΦΑΝΤΟΙ, ideſt Εκφαντῳ legamus ΕΚΦΑΝΤΟΥ · ſive ita revera interpretandum ſit, ſive ſculptori vitio vertendum, cum litteræ I in Υ maxime ſibi affinem facilis fuerit permutatio: vox autem εκφαντυ genitivo caſu jungenda eſt voci Διος · & εκφαντος Ζευς erit idem, ac επιφανης, cum Dii εκφανεῖν dicti ſint, ut επιφανεῖν · adeatur doctiſſimus Spanhemius ad Callimachi hymnum in Apoll. v. 13. & in Pall. v. 78. & 82. & diſſert. 5. *de uſu, & præſtantia numiſmatum*. Hoc autem ne quis in dubium revocet, afferam vocem ejuſdem originis ex Orpheo in hymn. Διος αςραπαιυ, ubi Jovem vocat πιελφαντον, ut hic εκφαντον ·

Κικλησκω μεγαν, αγνον, αεισμαγαρον, πιελφαντον,
Αςραπιον Δια, παγγυνετην, βασιληα μεγιςον.

Quæ Criticorum Princeps in ſua elegantiſſima verſione antiquis verſibus reddidit:

Obteſtor magnum, perterricrepum, manifeſtum,
Fulgerrumque Jovem, induperatorem, omnigenentem.

Ubi eſt quod læter, το πιελφαντον Scaligerum reddidiſſe *manifeſtum*: habuit enim certe pro επιφανην, cum qui Græcis επιφανης Θεος dicitur, is Latinis *manifeſtus, præſens, conſpicuus* appelletur, ut erudite Spanhemius oſtendit loc. cit.

In pentametro quartam vocem hoc modo Corſinius interpretatur ΤΟ ΤΕΛΕΣΣΕ, & cum litterula illa, quæ intercidit, minime appareat: ipſe Corſinius addit, & legit ΤΟΝΤΕ ΤΕΛΕΣΣΕ ΤΡΟΦΟΝ · nos contra ψιλον ſubſtituimus, & legimus ΤΟΥΤ ΕΤΕΛΕΣΣΕ, ſeu τουτ' ετελεσε, ut τουτο ad αγαλμα referatur: nec τροφον, ſed Τροφων legi debet, ut proprium nomen ejus, qui hoc dicaverat monumentum, non *Ecphantus* ſit, ſed *Trophon*,

 &

& Mercurio, aut alii Jovis filio inſcriptio dirigatur. Habe igitur ſic integram επιγραφλω·

Παι Διος εκφαντυ, δεξαι τοδ' αμεμφες αγαλμα,
Σοι γαρ επλιχομενος, τυτ' επελεσσε Τροφων.

Fili Jovis ſpectabilis, accipe hoc egregium monumentum,
Tibi enim ſupplicans hoc perfecit Trophon.

Porro verba illa επελεσσε Τροφων intelligenda ſunt de *Trophone*, qui monumentum illud & fecerat, & dicaverat, cum ſculptorum nomina apud veteres Græcos ſtatuis inſcribi in more fuerit, ut ſatis Corſinius oſtendit. *Trophon* autem proprium nomen ejuſdem eſt originis, ac *Trophimus*, ut vident vel qui nondum ære lavantur; & nomina quidem hujuſmodi in ων ſæpe ſculptoribus tributa fuiſſe ſtatim deprehenderit, quicumque vel indicem pictorum & ſculptorum inſpexerit in eruditiſſimo Franciſci Junii opere *de pictura veterum*. Ita in Herculis Farneſiani ſtatua inſcriptum: Γλυχων Αθαναιος εποιει, in aliis ſæpiſſime occurrit Μυχων & Μυρων· & ne extra chorum abeamus in Cajetano vaſe Σαλπιων Αθηναιος εποιησε. Quæ quidem exempla potius, quam alia conſulto attuli, ut ex iis etiam illud, quod dixi de ſculptorum nomine, quod ſæpe veterum ſtatuis apponebatur, luculentius appareat.

Paullo ſuperius, cum de *ficu* Baccho ſacra, & modo cum de *Trophone* loqueremur, Cajetani κοτυλης mentionem fecimus, cujus meminit & doctiſſimus Corſinius, atque aliqua ex illo deducere conatur, quæ ſuam hujus, de quo agimus, elogii interpretationem illuſtrent; ſed nollem tamen illa excidiſſent ſummo viro: *In un celebre vaſo di marmo, che ſi trova in Gaeta, e che fu deſcritto dallo Sponio, e poi riportato da Mon-*

Monſaucon, *vedeſi Sileno*, *che tiene in braccia il fanciullo Bacco*, *e lo preſenta ad Ino*, *o Leucotea*, *perchè lo nudriſca*, *benchè Orfeo riferiſca*, *che egli fu nudrito da Ippa:*

Ιππαν κικλησκω Βακχου τροφον, ευαδακουρην

Hippam voco Bacchi nutricem, *placidam puellam*.

Hæc vir doctiſſimus: fateor equidem hujus *vaſis* σχηματα me plus vice ſimplici inſpexiſſe; verum *Silenum* iſtum nunquam vidi: nec Sponius, *Recherches curieux* p. 487. & *Rei antiq. quæſt. diſſert.* 29., nec Montfauconius *Antiq. Expliq. livr.* 1. c. 77., nec Stephanus Pighius in *mythologia* εις τας ὡρας, qui omnes de κωτυλῳ illo pluribus agunt, *Sileni* quicquam meminerunt. Omnino qui Bacchum in ulnis habet in laudato vaſe non *Silenus* eſt, ſed *Mercurius*, ut ſtatim quiſque agnoſcet ex *petaſo*, aut alio certe *petaſo* ſimili tegumento, quo ejus caput operitur: nec *Silenus* umquam eſſe poterit tam pulcher juvenis, qualis ibi eſſe apparet, cum *Silenus*, & deformis fuerit, & alio longe diverſiſſimo corporis habitu, & ſenex, ut cum Plauto loquar, *acheronticus*: itaut adagii loco cecinerit Anacreon od. 38.

Εγω γερων μεν ειμι·
Σειλινον εν μεσοισι
Μοιμουμενος χορευσω.
Ego ſenex quidem ſum:
Silenum at inter omnes
Imitabor in choreis.

Sic vertit Andreas: Græca videntur aliquantulum laborare: Barneſius jam vidit legendum εν μεσοις δε, pro μεσοισι, ut eſſet particula, quæ voculæ μεν responderet: ſed nihil ultra vidit bonus criticus. Quid malum eſt εν μεσοις δε, ſeu μεσοισιν, *inter medios* abſolute?

non

non opus eſt, ut nos etiam in hujus loci emendatione laboremus, cum bene rem omnem compoſuerit doctiſſimus Pauvius, a quo temere numquam diſceſſerim, qui legit : *Σειλιωου εν νεοισι*, vel *νεοις δε*, vel *Σιλιωου δ' εν νεοισι*, cum prima ſyllaba *τȣ Σιλιωȣ* aliquando etiam corripiatur : ita facilis ſententia erit, atque aperta : dixerat in principio odarii ſe *ſenem quidem eſſe*, *ſed juvenes tamen bibendo ſuperare*; idem repetit in fine, & lepide ait ſe *imitari Silenum inter juvenes*. Sed neſcio, quo fato factum ſit, ut duo eruditiſſimi viri, alter ſenem & decrepitum *Silenum* pro *Baccho* habuerit in noſtro monumento, alter juvenem formoſiſſimum *Mercurium* in *Cajetano κοτυλῳ Silenum* fuiſſe putarit.

Verum tempus eſt, ut vela contrahamus : ſatis enim, ſuperque immorati jam ſumus in hac de voce *Tityrus* Exercitatione : ſed ne in opuſculis noſtris aliquid eruditis deeſſe videatur, libet hic, quæcumque ſparſim in tanta rerum farragine de hac voce dicta ſunt, breviter complecti. Prima igitur & originaria vox eſt שער *pilus*, *piloſus* : hinc veſtis villoſa dicta eſt Græcis non ſolum *ſiſyra*, ſed etiam *ſyra*, ut teſtatur Ariſtophanis ſcholiaſtes in Nubes v. 10. *σισυραι ταις καλουμεναις εμφερη συραις*; *ſunt ſiſyræ iis ſimilia tagumenta, quæ ſyras appellamus*: & quidem in ſacris litteris Zachar. 13. v. invenitur hæc vox שער pro *tunica villoſa*, licet, niſi me memoria fallat, adjectivi in modum nominis ibi uſurpetur שער אדרה, quod vulgatus reddidit *pallium ſaccinum*. Sic etiam de *Siſyra*, ſeu *Syra* intelligendum, quod de Eſau refert Moſes Geneſ. c. 5. v. 25. *rufus erat*, & *totus in morem pellis hiſpidus*, ubi etiam vox שער occurrit in Hebræo. Duplicata littera ש fit ששער, & Græcis *ſiſy-*

ſiſyra, & *ſiſyrna*, de quibus, ſi originem ſpectes, tot contentionibus opus non eſt, quot excitarunt Scholiaſtæ, cum ejuſdem omnia ſint originationis. Ex τῶ שׂשׂער & *Tityrus* fit, & *Satyrus*, ut ſupra jam luculenter oſtendimus: quod ne mirentur ii, qui hujuſmodi etyma contemnunt, (quorum tamen ope deſtitutus veras vocum notiones reperire quis poterit?) addam & aliud exemplum, de quo ne minimum quidem dubitari poteſt. *Tyrus* urbs Syriæ celeberrima in Phœnicia Hebræis dicitur צר: ecce tibi Græci ex hac voce ad ſuæ linguæ genium τύρος efformarunt: Romani contra *Sarra*, uti *Tyron* Ennius appellat, unde *Sarranum* oſtrum pro *Tyrio* apud Maronem, *Sarrana* Juno apud Silium l. *6.468.* pro *Tyria*, ſeu *Carthaginienſis*: *Sarranæ* tibiæ, quaſi *Tyriæ*, quia a *Tyriis* inventæ, ut *Phrygiæ* a Phrygibus, quicquid contra argutentur viri docti. Eruditiſſimus Martinius in ſuo etymologico putabat vocem *Satyrum* eſſe ex שׂער סה *ovis villoſa:* importunum hic τὸ *ovis*, ſed facile hoc etymon in melius reduces, ſi relicto τῷ סה derives ex שׂער cum doctiſſimo Paſſerio, quem tamen præceſſerat Bochartus: facilius, ſi priorem litteram duplices, ut ſit שׂשׂער ejuſdem originis, ac *Tityrus*. Quis non miretur hic ſummi viri Gerardi Voſſii negligentiam & ἀμέλειαν, qui cum Martinii ſcrinia ſæpiſſime compilet, hoc tamen etymon ne referat quidem in ſuo etymologico, ſed importuna illa tantum colligat de τῷ סתר, & ſi qua ſint præterea ejuſdem furfuris? Porro ne dubitari quidem poteſt, quin τὸ שׂ ſit particula, ut loquuntur Grammatici, *reduplicationis*, cum ſatis id appareat ex *Siſyra*, quam Græci ipſi etiam *Syram* vocitabant; & mons quidem celeberrimus Cretæ, quem *Dictæum* appellant, & *Tityrus*, & *Tyrus* di-

dictus eſt, ut ex Strabone colligit vir omnigenæ eruditionis Ezechiel Spanhemius in Callim. p. 263. quem tamen nil adnotaſſe in ea voce montis *Tityri*, ſeu *Tyri* valde miror. Theocriti Scholiaſtes ad Idyll. 3. ait *Tityrum* eſſe ονομα πολεως Κρητης· vide an hinc emendandum ὀρως Κρητης, niſi & urbs ejuſdem nominis fuerit, quod facile eſt. Montem autem *Tityrum*, ſeu *Tyrum*, ut & montem *Seir*, de quo mentio fit Geneſ. c. 14. v. 6. & alibi ſæpius, ſic dictum a fertilitate, & paſcuis quiſque opinabitur, cui ea quæ adhuc diſputavimus, vero ſimilia viſa fuerint: mihi tamen ex prima & originaria vocis שעיר notione, quæ *piloſum* notat, mons *Tityrus*, ſeu *Tyrus*, dictus videtur, ut mons *Seir*, qui & *Edom* Geneſ. c. 36 v. 8. inde dicitur, quemadmodum hodieque nobis mons notus in Lucania dicitur *Monte piloſo*: ea potiſſimum de cauſa, quod animalia fere omnia ibi degentia hirſuta reddat & villoſa præ ceteris locis, ut mihi plane perſuaſit elegantiſſimi ingenii juvenis Michael Vargas Macciuccha, cui pluſne litteræ, an litteris ipſe debeat nullus ſcio, quippe qui & litteratorum ſit omnium Mæcænas, & non ultimas teneat ipſe inter litteratos. Is igitur per aliquot ex accolis amicos certior factus eſt, ea loca ita quidem eſſe natura ipſa comparata, ut & oves, & alia animalia villoſa magis reddat, quam alibi eſſe ſolent: quod quidem de monte *Tityro*, ſeu *Tyro* dicere quis vetat?

Ex τῳ שעיר quod *hircum* notat vox *ſatur* orta eſt Latinis, cujus prima, & originalis notio non eſt *ſatiatus*, *cibo plenus*, ut vulgus putat, ſed illa, quam in Virgilio ſuperius adnotavimus, qui *ſaturum Tarentum* appellavit, quaſi dicas *ovinum*, *hircinum*, ideſt *gregibus paſcendis aptiſſimum*; atque hæc eſt propria hujus vocis ſignificatio,

qua

qua deinde ſub ipſa ſequitur illa, quæ eſt apud *Ætnæ* auctorem v. 12. qui *meſſes ſaturas*, & apud Perſium, qui *Sat.* 1. *v.* 71. *rus ſaturum* dixit: niſi velis *ſaturum* Tarentum, & *Satyrium* locum Tarento proximum ita dictum, quaſi *lanoſum*, *piloſum*, *villoſum*, ut mons *Tityrus*: itaut *ſatur* primum fuerit *lanis abundans*, & *ſaturitas lanarum abundantia*: inde pro quavis rerum copia accepta ſint, ut *peculium*, *pecunia*, atque alia ſexcenta id genus apud veteres. Poſtea vero ex hac τȣ *ſaturi* ſignificatione, quæ *fœcundum*, & *abundantem* notat, factum eſt, ut *ſatur* pro *ſatiatus* paſſim uſurpetur, cum κυελως (ut Virgilianum locum ſileam, ubi κυελωτατως) ſit *fœcundus*, & *abundans*: & *ſaturitas* quidem in prima vocis veritate non eſt *ſatiotas*, & *cibi plenitudo*, ſed *fœcunditas* & *abundantia*, ut apud Tullium de ſenectute c. 16. *ſaturitas*, *copiaque rerum omnium*.

Lancem etiam variis frugibus refertam, & farciminis genus quoddam ex uva paſſa, polenta, & nucleis pineis mulſo conſperſis, hinc etiam *Satyram* dicta eſſe omnes conſentiunt eruditi: ſed non idem criticorum conſenſus in *Satyra*, & *lege Satura*. Poſt multas Scaligeri, Martinii, Caſauboni, Heinſii, Voſſii, ut veteres taceam contentiones de hoc etymo, rem omnem ita compoſuit doctiſſimus Mazochius *comment. in Tab. Heracl. p.* 480. ut *Satyra* Græcorum a maledicentia, *Satyra* Latinorum ex variis metris, quibus conſtat, ſic dicta ſit. *Satyram* Græcorum nihil moror, cum Græci proprie *Satyram* non haberent, ut Latini, qui peculiare quoddam poematis genus *Satyram* appellarunt: nec umquam quiſquam mihi perſuaſerit, Latinorum *Satyram* ita dictam eſſe ex vario metri genere, quod amplecteretur: nam primo nobiliſſimi Satyra-

rum quatuorviri, Lucilius, Horatius, Perſius, Juvenalis, nonne heroico carmine, atque uno, & ſimplici metro ſuas Satyras concinnarunt? Objiciunt Ennii Satyras, & Varronis, quas vario conſcriptas metro fuiſſe affirmant: ſed non ego credulus illis. Haud tam expers bonæ mentis fuit Ennius, *Moeonides quintus pavone ex Pythagoreo*, nec togatorum doctiſſimus Varro, ut Satyras ſcriberet eo modo, ac Martianus Capella ſuum opus de *nuptiis Philologiæ*: ut omittam, ſi res ita ſe quidem haberet, potiori jure Horatianas odas & Pindaricas, præſertim dithyrambicas, *Satyras* dicendas eſſe. Sed omnino falſum eſt Ennium, & Varronem in una eademque Satyra varia ſimul & diverſa metra adhibuiſſe, quicquid ſomnient ii, qui ex paucis oppido verſibus, & male cohærentibus inter ſe nova ſtatim συςηματα deducunt. Id autem libens dederim adverſariis Ennium, & Varronem non ſingulas uno metro Satyras ſcriptitaſſe, ſed alteram exempli gratia hexametris, alteram jambicis verſibus: verum enim vero hinc totum opus, ſeu integrum volumen, quod tot varia opuſcula complectebatur, *Satyra* merito dici potuiſſet: at quo jure *Satyram* ipſum opuſculum appelles? Sed de hoc *Satyræ*, de qua agimus etymo, cui potius aſſenſum præbere decet, quam ipſi ſatyrographo Juvenali? ecce tibi, ut Sat. 1. apertiſſime *Satyræ* etymon oſtendit:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, diſcurſus, noſtri eſt farrago libelli.

Hoc Poema igitur *Satyra* dictum eſt, quod omnigenum argumentum complecteretur, unde & lanx variis frugibus referta, *Satyra* etiam fuit appellata. Hinc minime audiendus Cæſar Scaliger, qui de *Satyra*

agens

agens l. 1. Poet. c. 12. *Quamobrem*, inquit, *non a Satyra vel lege, vel lance dicta eſt, ut fruſtra, ac temere ſatagunt Grammatici. Quin has a Satyris dictas puto: cum lancibus enim prodibant, & caniſtellis pomorum omni genere plenis, quibus Nymphas allicerent.*

Ceterum *Satura*, ſive *Satyra*, quocumque tandem modo ſcribatur, idem atque unum ſemper eſt, nec cum Joſepho Scaligero in Manilium l. 5. aut cum Caſaubono in libris de *Satyra*, importunum diſcrimen illud agnoſco, ut *Satyra* dicenda ſit illa Lucillii, Horatii, Perſii, Juvenalis, quæ *Satyris* ob dicacitatem originem debet: *Satura* vero, aut *Satira* illa Ennii, & Varronis, quæ ab *Satura* lance dicta eſt, quod varia metra, & res pariter miſceret. Etenim ſive *Saturam*, ſcribas, ſive *Satyram* idem atque unum reputandum eſt; & ipſos quidem *Satyros*, *Saturos* dicere quis vetat more antiquo, niſi conſuetudo illa, quæ jam inducta eſt ſcribendi *Satyram*, & *Satyrum*, & *Saturam* & *Saturum*, ut differentia aliqua eſſet inter *Satyram*, poema, & *Saturam*, lancem, atque inter *Satyrum* Tityrum, & *Saturum* ſatiatum? Quamobrem cum bene utroque modo ſcribatur, & eodem ſenſu, recte monet doctiſſimus Heinſius l. 1. *de Satyra Horatii* non eſſe a communi ſcribendi per *y* conſuetudine recedendum. Sed de ſemita in viam: *Satyra*, ſive *Satura* proprie nomen eſt adjectivum fœmineo genere ex *ſatur*, ideſt *abundans*: itaque lanx *Satura* eſt, *lanx abundans variis frugibus*: *Satura* offa, aut placenta eſt, *quæ variis ciborum generibus refercitur*: ſic etiam *Satyra* cantio, aut cantilena, ſive aliquid hujuſmodi nomen intelligas, poema, *quod omnigenum amplectitur argumentum* (alio flexu protulit Petronius, qui opus

ſuum *Satyricon* inſcripſit, ideſt opus, cujus materia eſt *quidquid agunt homines*) : *Satura* lex νομ☉ πολλα πιεμεχων, *lex multis aliis legibus conferta*: de qua pauca hic etiam delibemus.

Feſtus optime legem *Saturam* interpretatur *legem multis aliis legibus confertam*, ut Gloſſæ νομ☉ πολλα περιεχων: nec aliam notionem habere poterit vox illa, ſi ea diligenter expendas, quæ adhuc de voce *Satur* nobis fuſe diſputata ſunt. Nihil hic in eis explicandis veterum locis allaboro, quæ Feſtus ibidem citat, cum tamen nihil ad legem Saturam faciant: ſatis enim hæc diligenter excuſſit eruditiſſimus Mazochius in *Tab. Heracl. p.* 480. quem adeas pluribus de hac lege diſſerentem: licet & ante Mazochium hæc viderint alii, & ne pluribus morer, vidit etiam in ſuo lexico doctiſſimus Facciolatus. Igitur cum dicimus per *Saturam* aliquid facere, ideſt *per confuſionem*, *confuſe*, ducta eſt metaphora a *lance* illa potius, quam a lege *Satura*. Hinc alia eſt lex *Satura*, alia lex per *Saturam* lata; illa enim eſt lex ſimpliciter, quæ multis legibus conſtat; hæc vero, quæ confuſe ferebatur, atque uno rogatu plura ſimul capita complectebatur, non ſingula nominatim. Vetitæ igitur non leges *Saturæ*, ſed leges *per Saturam* latæ, ut fuſe loc. cit. contendit doctiſsimus Mazochius, qui tamen adeo obſcure, & confuſe iſthæc ſcripſit, ut dedita opera, dum de lege *Satura*, & formula *per Saturam* agit, ſeſe argumento ipſi accomodaſſe videatur. Sollemne autem eſt Romanis Legislatoribus ea omnia abrogare, quæ *per Saturam* fierent, ut notum doctioribus: ita in *exheredatione liberorum*, qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat, vel exheredem *nominatim* fa-

faciat: quod etiam in poſthumis obſervari juſsit Juſtinianus, quos placuit non aliter recte exheredari, niſi *nominatim* exheredentur: ita ut, cum feminini ſexus perſonas vel *nominatim*, vel *inter ceteras* exhæredari in more fuerit, ſi tamen eas *inter ceteros* exhæredare vellent, aliquid ipſis legare debebant. *L.* 2. *inſt. t.* 13. §. quod tamen minime neceſſe erat apud veteres, qui eas perſonas exheredare poterant vel *nominatim*, vel etiam *inter ceteros* hoc modo: *Cajus filius meus hæres eſto, ceteri exhæredes ſunto:* Græci dicerent, *οἱ δε λοιποι παντες εϛωσαν αποκληρονομοι*, ut legitur in teſtamento Gregorii Nazianzeni. Hinc & lex Fuſia Caninia ſervos confuſe, permiſte, ſeu *per Saturam* vetuit manumitti, ſed omnes nominatim, & diſtincte. Nolim hic aliena a propoſito, & noſtris ſtudiis, nam aridula mihi ſapiunt, percenſere Horatiani moniti ſat memor, *tractent fabrilia fabri:* non poſſum tamen, quin pauca patienter addam de *Lege Julia Miſcella*.

Non deſunt ex numeroſiſſima Juriſconſultorum familia, qui ut legis *Fuſiæ Caniniæ* a quodam *Fuſio Caninio*, ita *Miſcellæ* neſcio a quo *Julio Miſcello* originem deducunt. Hæc olim æquius ferebamus, cum Bartoli, & Baldi peruncti fæcibus ora Juriſconſulti regnum tenerent eloquentiæ: at nunc quis ferat elegantiſsimum Gravinam, qui *De legibus, & Senatus Conſultis c.* 56. legem *Juliam Miſcellam* multis contendit a nebulone quodam *Miſcello* ſic appellatam? Cujacius legem *Juliam Miſcellam* ipſius Papiæ aliquod caput fuiſſe rebatur ſic dictam, quod utrumque ſexum complecteretur, dum & maſculis cœlibatum, & feminis viduitatem imperaret: quam ſententiam haud ſcio an merito rejecerint viri docti,

cum

cum ſexcentæ in veteri jure occurrant leges, quæ ſexum utrumque comprehendant: alii, quod veteri juri Legis Papiæ, quæ cœlibatum, & viduitatem rejiciebat, aliqua ex S.C. moderatio inſita fuerit: Jacobus Gothofredrus, quod ex lege Papia, & Mutiana cautione ſimul conſtaret. Sed cum hæc lex Julia Miſcella minime exſtet, & vix aliqua ejus occurrat apud veteres mentio, quis umquam divinaverit, quot, quæve præterea capita contineret? Omnino legem *Saturam*, & *Miſcellam* idem unumque eſſe putandum eſt. Lex *Satura* eſt quævis lex, *quæ plures ſimul leges comprehendit*, eodem modo definiri poteſt lex *Miſcella*, cujus vocis notionem omnes ſciunt. Suetonius in *Calig.* c. 20. *miſcellos ludos Lugduni edidit*, ideſt ludos, in quibus *varia* ſpectacula *confuſe*, & nullo ordine exhibebantur, licet alii a confuſis conſeſſibus nomen repetant: Juvenalis Sat. 11. v. 20. eos ludos *miſcellanea* appellat: *veniunt ad miſcellanea ludi*: ubi *Ludi* poſuit Satyricus pro *Ludii*, ſeu *Ludiones*. Apuleius l.3. c.4. *Metamorphoſeωn* turbam hominum cujuſcumque ordinis, & conditionis *miſcellaneam* appellavit; hinc & *Miſcelliones* apud Feſtum, ideſt *qui non certæ ſunt ſententiæ, ſed variorum, mixtorumque judiciorum*, ut ipſemet explicat. Sic apud Gellium legere eſt *doctrinam miſcelleneam, variam, & quaſi confuſaneam* l. ult. c.11. & *miſcellas columbas* apud Varronem l. 3. R.R. c. 7. ideſt *varii generis*, ſeu ex agreſti, & domeſtico miſtas. Sed hæc quidem vulgaria, & e trivio petita: aliud afferam, quod nemo adhuc, quem ſciam animadvertit. Frequentiſſimus librorum *Miſcellaneorum* titulus eſt apud Criticos noſtros, qui librum varias exercitationes, diſſertationes, obſervationes complectentem nun-

cu-

cupant *Miſcellaneum*: veteres Latini id doctius dicerent *Obſervationes per Satyram*, *Exercitationes per Satyram:* quod ne mirentur ii, qui hujus vocis vim adhuc minime inſpexerunt, teſtem locupletiſſimum afferam Peſcennium Feſtum, qui ſuos variæ hiſtoriæ commentarios inſcripſit: *Peſcennii Feſti Hiſtoriarum per Satyram libri:* ut colligo ex Lactantio, qui *Inſtit. div. l.* 1. *de fal. Rel. c.* 21. narrat Carthaginienſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, atque id refert ex Peſcennio Feſto in *libris hiſtoriarum per Satyram:* quod quidem male acceperunt viri docti, qui in indice auctorum ad Lactantium, inter alios *Feſtum Satyrum* collocarunt, ut *Julium Miſcellum* apud Gravinam. Idem igitur ſonat *lex Satura*, & *Miſcella*, atque utraque legem denotat plura complectentem. Ceterum quemadmodum *Saturæ* nomen peculiari legi cuidam veteres tribuerunt, ita etiam hanc Juliam, *Miſcellam* appellarunt, cum utraque plures ſimul leges comprehenderet: ita duabus legibus, *Saturæ*, & *Miſcellæ* nomen adoptarunt, quod omnibus dari poterat, quæ plura ſimul capita complecteretur.

Hæc habui, Jacobe doctiſſime, quæ dicerem de voce *Tityrus*: plura quidem corraſeram, ſed ſciens parco, ne videar ελεφαντα εκ μυιας ποιειν. Nam quot quæve de *Tityris* mutuari poſſem ex Aeliani interpretibus præſertim Perizonio, ex Caſaubono ad Theophraſti, & ad locos Athenæi quos ſupra attulimus? De *Siſyra*, & *Siſyrna* quid Pollucis interpretes, quid Valeſius & Lindebrochius ad Amman. Marcell. l. 16. c. 5. & Jungermannus in Longum l. 2. commodatum non dediſſent? De *Satyris* vero, ut mithologos taceam, ſelectiora quædam etiam præbuiſſet diſſertatio illa, quæ extat inter diſſerta-

tationes clariſſimæ Cortonenſis Academiæ Tom. IV. *ſopra gli Dei de' boſchi*. Nemo autem mihi moleſtus ſit, ſi cum de *birciformis* Bocharti *dæmonibus* agerem, lubens ſilentio involvi, quæ de *Satyro* illo dici poterant, quem cum Divo Antonio Monachorum primipilo locutum aſſerit Hieronymus: ſatis ſit dumtaxat id legere, quod ea de re appoſuit doctiſſimus, & acerrimi ingenii P. Zacharias in t. 1. par. 3. p. 481. ineſtque titulus: *ſaggio critico della Letteratura ſtraniera*: ſed Satyri, & Sileni eſſentne revera, & mortaleſne, an immortales, ipſi veteres ambigebant: Vide Pauſaniam l. VI. c. 24. qui teſtatur *Sileni* ſepulcrum eſſe apud Hebræos: adeatur Voſsius ad Melam p.48. & Kuhnius in Pauſaniam. Vir multæ lectionis Thomas Crenius in præfatione ſui *Muſæi philologici* agens de locis illis Levitici, & Iſaiæ, quos ſupra expendimus, tot varias affert interpretationes ex veteribus Patribus, recentioribus Theologis, Criticis, Philoſophis, ſacrarum litterarum interpretibus tam noſtris, quam heterodoxis, ut centum, aut plus numerare liceat auctorum opiniones. Illud autem mirabitur quiſque, inter tot variorum auctorum ſententias, quas ſollerti labore collegit ibi Thomas Crenius, deeſſe Thomæ Crenii interpretationem. Ita nimirum hujuſmodi homines *in craſſo Boeotorum aere nati* ſibi ipſi eruditiſſimi videntur, dummodo, congeſtis aliorum laboribus, librum faciant auctiorem, & proprio fronti olivam decerptam undique præponant. Ego vero Martorelli eruditiſſime, (a te ſiquidem occæpit ſermo, atque ad te demum ut redeat, res poſtulat) cum grande, & immortale tuum illud opus, Hebræis, Græcis, Latiniſque gazis locupletiſſimum, de *Theca Calamaria* ſæpe, & diligenter quidem evolverem, nec te

aliud

aliud in elaboratiſſimis illis commentariis ſpectaſſe animadverterem, quam aut ſemper nova, & antehac ignota doceres, aut lucem tenebricoſis adhuc, & male intellectis veterum locis, aut medicinam corruptis, praveque emendatis opportunam afferres: nil aliud in hiſce exercitationibus magis mihi in animo fuit, quam ut tuis ſemper veſtigiis inſiſterem, & magnorum virorum Spanhemii, Pauvii, d'Orvillii, Alberti, Weſſellingii, Raymari, ut Italos taceam, aliorumque, quos merito criticos appelles, non circumforaneos narratores, qui ingentia ſæpe per ſatyram volumina ex variis teſſellis, & emblemate velut vermiculato conferruminant. Defuerunt quidem mihi identidem vires, fateor, & auctorum locos forſitan obſcuriores reddidi, quibus lucem afferre conabar. Sed voluiſſe affatim eſt in arduis rebus: des veniam facilis, JACOBE doctiſſime, adoleſcenti, quem vix tertium luſtrum emenſum ad pugnam ſtatim ex privata umbra deſcendiſſe non ignoras. Nolo meam ipſe hic cauſſam agere: ſcio quanti apud te ſit Homeri auctoritas, ejus verſibus te mihi nunc patronum adſciſco, apud quem *Iliad.* 23. *v.* 589. ſic Antilochus adoleſcens ad Menelaum:

Ανσχεο νυν· πολλον γαρ εγωγε νεωτερος ειμι
Σειο, αναξ Μενελαε· συ δε προτερος, ϗ αρειων·
Οισθ' οιαι νεου ανδρος υπερβασιαι θελεθυσι.
Κραιπνοτερος μεν γαρ τε νοος, λεπτη δε τε μητις.

VIRO DOCTISSIMO

BAPTISTÆ PASSERIO.

CUm primam harum Exercitationum Jacobi Martorellii nomine exornaſſem, ſedulo quærere inſtitueram virum, & Martorellio in litteris parem, & amicitia conjunctiſſimum, cui alteram hanc opportune nuncuparem. Ex tot autem bene multa amicorum copia, nemo aptior ſeligi poterat, quam tu, Præſul ampliſſime, cujus penitioris omne genus litteraturæ ſtudium, ingenium, & judicii acrimoniam vel ſat pauci, vel nemo ſatis æſtimare poterit, niſi qui tui in hiſce litteris fuerint quam ſimillimi. Nam ut cetera erudita, & critica opuſcula, variaſque diſſertationes ſub ſilentio præteream, cuinam ſatis queant expleri corda pervolvendo grande; & divinum prope opus de *Gemmis Aſtriferis?* Quis tam lynceus perpetuos de *Lucernis veterum* commentarios inſpiciet, quin nimio ingenii tui late ibi micantis ſplendore perſtrictus hæreat, aut contra quis tam cæcus ad novum illud veterum lucernarum lumen, quin oculis nictet? Et quid præterea dicam de linguæ Hetruſcæ peritia, de qua conſulturi aliquid eruditi, te unum modo, ut Phœbi cortinam, adeunt?

Hæc certe tanta ſunt, ut alium præter te Martorellio noſtro adjungere piaculum fuiſſet. Quid ſi frequentiſſimus accedat amicitiæ uſus, ut ultro citroque

que datæ doctiſſimæ epiſtolæ teſtantur, in quibus quidem & de me quandoque fieri mentionem, tam mihi gratum eſt, quam grata ſolet eſſe a laudatis viris commendatio. Et nuper, etiam cum Jani Vincentii Gravinæ τȢ μακαρίτȢ (cujus inſtitutis informatum te ipſemet lubens teſtaris) opuſculum *de Poetarum diſciplina* verſione elegantiſſima, & doctis adnotationibus auctum typis excudere in animo ſit, id Martorellii nomine exornaturum ultro ad ipſum datis litteris pollicitus es. Quæ quidem res non parva cauſſa fuit, ut ego, qui Martorellii noſtri μαθητὴν ἄχομαι εἶναι, hanc mearum Exercitationum alteram de *Ficu Ruminali*, *Alba*, & *Ara maxima* tibi, PASSERI doctiſſime, nuncuparem: quam eo gratiorem tibi futuram confido, quo eam a me maturius etiam ante editum Gravinæ opuſculum accipies. Age igitur, nec te morantem diem frangere aliquando, horamque noſtris opuſculis impendere pigeat. Quemadmodum enim mundæ cœnæ ſub parvo etiam pauperum lare ſine oſtro, & aulæis ſollicitam explicant frontem aliquando divitibus, quibus gratæ plerumque vices hujuſmodi eſſe ſolent: ita etiam ab Hetruſcis illis monumentis, quorum laborioſiſſimam moliris συλλογὴν, & ab clariſſimi Gorii Diptychis, quibus poſtremam manum jam es impoſiturus, ad noſtras nugas identidem divertere, non modo nullam id moleſtiam, ſed & non parvam etiam voluptatem tibi exhibiturum confido.

EXERCITATIO SECUNDA

De Ficu Ruminali, Alba, & Ara Maxima.

I. DE ficu Ruminali *quam diverſa habeant veteres. Quo in loco fuerit. An eadem, ac ficus* Navia. *Scaligeri, Salmaſii, Dacerii ſententiæ. Ficus* Ruminales *an plures. Plinius emendatur, atque explicatur. Ficum* Ruminalem, *&* Naviam *eamdem fuiſſe contra Salmaſium oſtenditur.*

II. *Ficus* Ruminalis *an exſtiterit Livii ætate. Tacitus notatur. Fuit in Palatio prope Lupercal, qua Tiberis olim alveus fluebat. Tiberis* Rumon *dictus, & inde ficus* Ruminalis. *Virgilius illuſtratur. Quid* rumor, *&* murmur; *An pro aquæ* ſtrepitu *uſurpentur. Auſonius, & Claudianus notantur: Voſſio, Heinſio, & Gronovio reſiſtitur. Scaliger defenditur.* Ruminalis *ficus an etiam* Romularis. *Ovidius emendatur. Veterum, & recentiorum etyma de ficu* Ruminali *rejiciuntur.*

III. Palatium *dictum* ארמנ: Palatium *an ſit* ακροπολις. Palatium *Virgilio, quod Pindaro* πρυτανειον. *Mons* Amron *quid ſit in Amos. Verſio* των LXX. *retinetur. Vox* ארמנ *frequens in ſacris litteris quid notet.* Roma *non a* Romulo, *ſed quaſi* רמה: *Tiberis non a* Tiberino, *ſed quaſi* חבר: *Numiſma, in quo ficus* Ruminalis, *illuſtratur.*

IV. *Numiſma cum* ilice, & ſue: *De* Alba. *An eadem, ac hodie* Albanum. *Livius illuſtratur.* Alba *an prope Tiberim.* Litus *quid. Lanuvium, Laurentum, Lavinium diverſæ urbes. Strabo emendatur.* Albam, *quis ædificaverit. Virgilius illuſtratur. Ex urbibus* Alba, Roma, Lavinio, Troja *quænam Æneæ in Italia promiſſa.*

V. *Ex dictis urbibus nullam Æneæ promiſſam fuiſſe oſtenditur.* Trojæ *nomen, cui loco datum in Latio. Ardea etiam* Troja *dicta. Stephanus explicatur, rejectis Holſtenii, atque aliorum conjecturis. Urbs ab Ænea prope Tiberim condita. Virgilius, & Livius illuſtrantur. Urbs prope Tiberim dicta* Alba. *Fabula de ſue alba expenditur. Lycophron ceteris accuratior.*

VI. *Inſulæ, urbes, montes multis in locis ex* Albo *nomen ſæpe traxerunt.* Alpus, & albus, *an idem ac* altus. Albi *epithetum, variis locis datum apud Homerum.* Albis *flumen Germaniæ* Albus, *&* Alba *dictus. Tiberis etiam* Alba. *Stephanus illuſtratur, rejecta Cluverii, & Berchelii emendatione. Multa de Tiberi,* Alba, Albula *obſervantur.*

VII. *De* Ara Maxima. *Locus Li-*

Digitized by Google

Livii expenditur . Variæ veterum ſententiæ de Ara maxima . Baulis *unde dictus*. Ara *, quo in loco, cui dicata , & a quo : diverſa ab ara* Jovis Inventoris. *Ara* Herculi *dicata in foro* Boario , *& hæc* maxima . Ara Jovi *dicata ad portam* Trigeminam . *Dujatii error . Virgilius laudatur . Ovidio, Propertio , Virgilio reſiſtitur . Livius illuſtratur ex Strabone . Tacitus explicatur .*

VIII. *Ara* Herculis , & Jovis Inventoris *eadem Salmaſio viſa , ſed confutatur . Solinus illuſtratur . Ara Jovis inventoris an* maxima . *De* Caco *veterum diſcrepantia . Falconius notatur . Livius, & Tzetzes defenditur .* Aram *an ipſe ſibi erexerit Hercules.*Carmenta *an proprium Nicoſtratæ nomen.* Ara maxima *an intra Sacellum . Herculis* Victoris , *&* Triumphalis *ædes quo in loco .* Sacrificulus *quid Solino .*

IX. Viſceratio *quid ſit, &* perpetuus bos *apud Maronem. Livii locus obſcuriſſimus illuſtratur .* Sexcennaris *quid ſit . Dujatio , Gronovio , Facciolato reſiſtitur .* Sacena , ſcæna , Seſcena *quid . Feſti vetus lectio retinetur . Novus Mazochii conatus rejicitur. Veterum ſcribendi ratio* cs *pro* x *quot tenebras Livio offuderit. Vox* εταρος *quid notet. Ætatis in victimis, veteres habuiſſe rationem oſtenditur ex Latinorum, Græcorum , atque Hebræorum conſuetudine . Jovi cur* quinquennalis *bos immolatus apud Homerum .*

X. *Salmaſii objecta de* Ara maxima *diluuntur .* Ara maxima *una. Ara maxima cui nomini inſtituta . Delrius defenditur contra Salmaſium .* Nomen *quid ſit . Velleji locus obſcuriſſimus illuſtratur , explosis aliorum emendationibus . Ovidii locus contra Salmaſium expenditur . Salmaſii* ουνημα *de* Ara maxima *quam importunum , & contra veterum ſententiam .* Aram *ab Hercule erectam* Jovi inventori *fuit prope portam* Oſtienſem . Ara maxima Herculi *erecta a Potitiis , & Pinariis* in foro Boario . *Dionyſii Halicarnaſſei præ ceteris diligentia .*

TUm multus de Græculorum fide ubique rumor, tum ille in ore omnium criticorum ſermo increbuit, Græcos in veteri ſuæ gentis potiſſimum hiſtoria tot mendacia effutiſſe , quot verba: unde illa inter veteres ſcriptores diſcrepantia , ut nec umquam fere inter ſe conciliari poſſint , & periculoſæ aleæ plenum opus ſit in tanta rerum varietate unum ſibi viæ ducem veluti, & comitem deligere, quem tutus per omnia ſequi poſſis . Quo jure hanc Græcis notam

tam cenſores noſtri inurant, ipſi viderint. Non is ſum, ut quidquid e Græcorum prodiderit officinis, id tamquam Cælo delapſum cuſtodiam, & venerer: illud tamen multis hic docere poſſem Latinos in Romana hiſtoria longe magis canoras nugas identidem nobis venditaſſe, quam Græcos: quorum quidem in fingendis fabulis ſtudium cum vellent æmulari, nullo umquam pacto feliciſſimam illam Græcorum artem in excogitando aſſequi potuerunt. Vel conſulat quiſque primordia, & origines rerum Romanarum: quot deliramenta ab ingreſſu Æneæ in Italiam uſque ad Urbem conditam reperiet? Nil ſimile in tota Græcorum hiſtoria, qui licet & plura, & ſæpius fingant, id tamen & apte faciunt, & opportune, & in iis tantum, quæ ſibi, totique Græcanicæ genti decori ſint, atque ornamento: cum veteres Romani ea inconſulto ſæpiſſime obtrudunt, quæ nec hiſtoriam ornent, nec hilum ſibi proſint, imo & dedecus afferant aliquando, ut merito Caſſianum illud occentari poſſit, *cui id bono?* Hæc minime attigiſſem, niſi in ſecunda hac Exercitatione nodi aliquot ex Romana hiſtoria ſe nobis obtuliſſent, adeo inter ſe confuſi, atque implicati, ut cum vix me ſolvendo parem eſſe viderem, conſilium mutaſſem ſtatim, meque ad alia convertiſſem, niſi vetus illud admoneret adagium: *Tute hoc intriviſti, tibi eſt devorandum*. Sed nolo hic diutius προαυλίζειν. Unum moneo me eas tantum fabulas in ſcænam ſpectandas producturum, in quibus critico homini, & erudito priores partes demandari opus eſſet, hac enim perſona in medium prodire jam uſque ab initio ſatius duximus: eas autem conſulto ſelegiſſe, quæ & affiniores eſſent argumento, & eaſdem fere haberent πε-

ρι-

Digitized by Google

φιτευτεως, uti in *Ficu Ruminali*, quam ex duabus unam facimus, in *Alba*, quam duas ex una, nec diſſimili eventu ex una *Ara maxima* duas novo prorſus genere μεταμορφοτεως, quod vel invitos animum advortere cogat ſpectatores: hæc autem eo ordine diſponimus, & veluti conglutinamus inter ſe, ut jam non tres, ſed una tantum fabula videatur.

I. Livius de Romulo, & Remo l. 1. c. 4. ait: *In proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis eſt (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt*. Ficum *Ruminalem* prope Tiberim fuiſſe, præſertim in illa alluvie, & omnes auctores aſſerunt, & ex ipſa Remi, & Romuli hiſtoria ſatis patet: ſed non ideo cum imperitis Romanarum rerum ſcriptoribus locus nunc ad Tiberis ripas quærendus eſt, ubi *ficum* fuiſſe veteres memorant. Neque enim in eodem, quo Tiberis nunc, alveo fluebat, & Livii etiam ætate *Ruminalis ficus* non prope Tiberim, ſed media in urbe ſita erat. At quo in loco? vix veteres conveniunt, ne dicam recentiores, cum alii in Comitio, alii ad Germalum, alii ad Curiam, alii ad Lupercal collocent. Doctiſſimus Salmaſius in Solinum p. 1136. poſt multa, quibus utramque paginam implet, clare oſtendit veteres tot nugas de *Ficu Ruminali* tradidiſſe, ut prope inſaniſſe videantur: tandem omnem ipſe litem dirimens duas *Ficus Ruminales* agnoſcit, alteram in Germalo, alteram in Comitio, & primam quidem veram fuiſſe *Ruminalem*, quæ Romulum, Remumque texerat, alteram vero *Naviam*, ſic dictam ab Actio Navio Augure, qui eam ſponte in Comitium tranſire juſſit, ut narrant Feſtus, Plinius aliique; hanc autem in memoriam illius in Germalo *Ruminalem* quoque dictam eſſe: unde cum vete-

res

res auctores diſcrepent ſæpe inter ſe de ficu *Ruminali*, ideo factum hoc putandum eſſe, quod modo illam intelligant vere *Ruminalem*, modo hanc *Naviam*, quæ *Ruminalis* quoque fuit appellata. Contra Joſephus Scaliger in Feſtum pluribus contendit unam eandemque fuiſſe ficum, quæ ob varia eventa multis etiam nominibus fuerit inſignita: ſed hæc ægrorum ſomnia videntur Salmaſio, qui contra Scaligerum non modo ficum *Naviam* a *Ruminali* diverſam, ſed & *Naviam* dictam *Ruminalem*, ideoque duas *Ruminales* ficus oſtendere conatur. Andreas Dacerius, qui ſuis ad Feſtum adnotationibus colligens, quos ſibi ex ubertima ſegete manipulos Scaliger reliquerat, Feſtum pro virili juvare conatus eſt, ad trutinam utriuſque partis revocans argumenta, rejecta tandem Scaligeri ſententia, ſecundum Salmaſium decernit. Sed libet nunc ad te provocare, BAPTISTA eruditiſſime, neque enim hujuſmodi Dacerii hariolationibus ſatis acquieſco.

Magnum utriuſque partis argumentum, quo tota velut cardine volvitur ſummorum virorum controverſia, eſt corruptiſſimus locus Plinii l.15.c.18. qui ſic habet. *Colitur ficus arbor in foro ipſo, ac Comitio Romæ nata, ſacro ibi fulguribus conditis: magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris appellata, quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim (ita vocabant mammam) miraculo juxta ex ære dicato, tamquam in Comitium ſponte tranſiſſet. Adacto navigio aliquareſcit, rurſus cura ſacerdotum ſeritur.* Hæc Plinii corruptiſſima verba ſic acutiſſime Scaliger, & poſt eum Salmaſius reſtituit: *Colitur ficus arbor in foro ipſo, ac Comitio Romina* (ita Scaliger emendat τὸ *Romæ nata*, Salmaſius vero *ad Comitii aram enata*)

ta) *ſacro ibi fulguribus conditis: magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris, appellata, quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim* (*ita vocabant mammam*) *miraculo ex ære juxta dicato; tamquam in Comitium ſponte tranſiſſet, Actio Navio Augure: areſcit, rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur*. Hinc Scaliger docte infert *ficum Ruminalem*, & *Naviam* unam eandemque fuiſſe, quem tamen, quaſi Plinii verba minime intellexerit, notat Dacerius in Feſtum, & cum Salmaſio ita locum obſcuriſſimum explicat, veluti ſi Plinius diceret, in Comitio fuiſſe ficum *Naviam* (ideo τὸ *Rominam* Scaligeri ſedulo rejiciunt) quæ ob memoriam alterius ficus in Germalo *Ruminalis* appellatæ, ipſa quoque *Ruminalis* dicta eſt, licet *Navia* vocanda ſit ab Actio Navio Augure, cujus dicto audiens ficus ſponte in comitium olim tranſit. Piget ſummos viros hic adeo cæcutiſſe ut ne ea quidem viderint, quæ eſſent in propatulo. Non dicit Plinius Ficum *Naviam* appellatam eſſe *Ruminalem* ob memoriam ejus ficus *Ruminalis*, quæ erat in Germalo, ſed ob memoriam *ejus, quæ nutrix fuit Romuli*, ideſt *ejus nutricis*: Quod ſi ita eſt, plane hic auctor ineptivit: quid enim? Ficus *Navia* appellata eſt *Ruminalis* ob memoriam Lupæ nutricis Romuli: quid ad rem? ob memoriam ficus *Ruminalis* dicere debuerat, quod tamen contra eſt: quid tum? *ob memoriam nutricis, quoniam ſub ea inventa eſt lupa*, vellem inveniant viri docti, cuinam referri debeat τὸ *ſub ea*: ad ficum *Ruminalem* certe, ſed hic nulla mentio ficus *Ruminalis*, cum τὸ *ejus* ad *nutricem* referendum ſit: an igitur ad ficum *Naviam*, de qua agit in principio? Verum ſi ſub ficu *Navia* lupa mammam præbuit Ro-

mulo, & Remo, certe ficus *Navia* eadem eſſe debet, ac *Ruminalis*, quod tamen negant viri docti.

Hæc ſi vidiſſent Salmaſius, & Dacerius alio ſenſu accepiſſent Plinii verba, quibus nil aliud ipſe narrare videtur, quam *Ficum* illam, quæ erat in Comitio, vulgo *Naviam* appellari, quod illuc juſſu Navii auguris ſponte ſua tranſiſſe putabatur, ab aliis vero, & frequentius *Ruminalem* vocitari, quod ſub ea Romulum, & Remum Lupam aluiſſe fama erat: unde colligit *Ficum* illam jamdiu ante *Navium* fuiſſe, & falſam omnino de Navio augure fabulam: quam vix apud paucos fidem habuiſſe oportet, cum præter Feſtum, & Plinium cit. loc. veteres auctores ne γρυ quidem, ut dicitur, de illa: quod magis mirandum in Varrone, Cicerone aliiſque, qui etiam in iis locis, ubi de *Navio* agunt, & pluribus ejus geſta proſequuntur, de hoc maxime nota digno miraculo *Ficus Naviæ* omnino ſilent. Duas igitur veterum ſententias exponit Plinius, eorum alteram, qui Ficum illam *Ruminalem* appellabant putantes ſub ea *rumim* infantibus Lupam præbuiſſe, alteram eorum, qui tantam ei vetuſtatem denegantes ad Actii *Navii* tempora referebant, *Naviamque* ab hoc augure vocitabant. Plinii igitur locum poſt Scaligeri, Salmaſii, Harduini, aliorumque conatus corruptum adhuc, atque obſcurum ſic facile emendabis: *Colitur ficus arbor in foro ipſo, ad Comitii aram enata, ſacro ibi fulguribus conditis, magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris, Ruminalis appellata (quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim, miraculo ex ære juxta dicato) quam Navia, tamquam in Comitium ſponte tranſiſſet, Actio Navio Augure: areſcit, rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur.*

tur. Una igitur eademque fuit *Navia* ficus, & *Ruminalis:* cujus tamen ſitum quis umquam invenire poterit; cum adeo inter ſe diſcrepent veteres, ut alii in *Comitio*, alii ad *Germalum*, alii ad *Curiam*, alii ad *Lupercal* collocent, quod quidem ſatis mirari non poſſum, cum Ficum *Ruminalem* ſuo ævo exſtare adhuc Livius, Varro, Tacitus, aliique diſerte teſtentur. Vide an veteres in partem conciliet inter ſe Pitiſci ſententia, qui in compito eam ponit, ſeu platea decuſſata, ubi duæ viæ IV, VIII, & X regionem diſpeſcebant. Ita in angulo IV Regionis *Vulcanale* fuit, & in angulo X, ſive Palatii boreali *Lupercal:* in altero autem ex duobus angulis Regionis VIII poſt Curiam, & e regione Lupercalis Ficus *Ruminalis* fuerit neceſſe eſt: quo in loco nunc ædem *S. Mariæ Liberatricis* collocant eruditi.

Ceterum hanc veterum diſcrepantiam non alio ex fonte originem ducere mihi plane perſuaſum eſt, quam ex eo, quod nulla eorum ævo prorſus eſſet Ficus *Ruminalis*. Nam quis tam bardus, ut Tacito fidem habeat narranti uſque ad annum DCCC. ab V. C. Romæ in Comitio fuiſſe Ficum *Ruminalem*? *Eodem anno*, inquit Annal. 13. c. 58. *Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſuper octingentos, & quadraginta annos Remi, Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & areſcente trunco, deminutam prodigii loco habitum eſt.* In ſumma, cum *Ficus* illa *Ruminalis*, fortaſſe etiam ante Romuli obitum, jam diu quidem aruiſſet, nec verum ejus ſitum ſcirent Romuli nepotes, poſtquam novis ædificiorum molibus ornatus, & mutato præſertim fluminis alveo, Palatinus collis alia jam facie, & longe diverſiſſima apparuit: ideo in ejus *Ruminalis*

memoriam variis in locis ficus in Palatino ſerere cœperunt, quibus areſcentibus, ſtatim aliæ ſubſerebantur, ut Plinius loc. cit. diſerte habet de *Ficu Ruminali*, *areſcit, rurſuſque cura Sacerdotum ſeritur;* quod Tacito novum viſum eſſe prodigium valde miror. Hinc autem factum eſt, ut licet variis in locis *Ruminalem Ficum* veteres poſuerint, omnes tamen in Palatino colle eam collocarint. Neque hoc in dubium revocari poterit, ſiquidem ut Romulum, Remumque cupido inceſſit in iis locis, ubi expoſiti, atque educati erant, urbis condendæ, ſtatim Palatium primum muniri cæptum eſſe Livius teſtatur c. 6. expoſitos autem pueros ſub *Ficu Ruminali* idem c. 4. affirmarat; fuit igitur certe *Ficus* in Palatio, ſeu colle Palatino: quo tamen in Palatii loco juxta cum ignariſſimis ſcio. Adi quæ paulo ſuperius de ejus ſitu diſſerebam, quibus addo eorum vero propiorem videri ſententiam, qui non longe a Lupercali eam collocant: ad ripas enim Tiberis fuiſſe neceſſe eſt, aut certe quouſque Tiberis ſuper ripas effuſus in illa alluvie pervenire poterat.

Tiberim autem per Lupercal antea labi ſolitum teſtatur Honoratus ad 8. *Æneid.* v. 90. ubi etiam *Ruminalem* hanc *Ficum*, quaſi *Tiberinam* dictam eſſe contendit, eo quod prope Tiberim erat, quem *Rumonem* veteres appellabant: atque ita Virgilii illud explicat loc. cit.

Ergo iter inceptum celerant Rumone ſecundo.

quaſi diceret *favente*, & *ſecundo Tiberi*. Macrobius l. 6. Saturn. c. 1. legit:

Ergo iter inceptum peragunt rumore ſecundo.

Quam lectionem firmare conatur veterum exemplis, quæ quidem quantum ad rem faciant, infra oſtendam.

Vi-

Vides autem hinc jam uſque a Macrobii, & Servii ævo hunc Maronis verſiculum varie ſollicitatum a Grammaticis, nec veram tamen lectionem, atque interpretationem ex tot criticorum commentariis elici adhuc potuiſſe. Imo & adeo ſentibus plenus hic locus nonnullis viſus eſt, ut etiam poſt *inceptum iter* viſo illo *rumone*, ſeu *rumore* perterriti conſtiterint. Sed age nos ad ακπροσιτον iſtud μορμολυκειον propius accedamus.

Libri editi habent *rumore ſecundo*, quod Lacerda, aliique poſt eum explicant *fauſtis acclamationibus, bonis ominibus*, ut apud Horatium *efferre aliquem ad cælum rumore ſecundo*: quam ſententiam libenter amplexus eſt in ſuo Calepini Lexico Jacobus Facciolatus, in quo ſummam ne morum elegantiam, an penitiſſimum litterarum ſtudium prius commendem? Voſſius contra, aliique non pauci το *rumore ſecundo* explicant *undæ remis proſciſſæ ſtrepitu, & fluore ſecundi amnis*, a ῥεω, vel κατα ῥουν φερομενω, ut ait Farnabius. Prima Facciolati interpretatio licet ſatis Latina, hic tamen minus ad rem facere videtur: ſecunda Voſſii expoſitio licet ſatis quidem ad rem, non eſt Latina. *Rumor* nil aliud eſt, niſi *ſermo, qui incerto auctore per populum diſpergitur*: unde ſæpe pro *fama* accipitur, ut apud Livium l. 27. c. 20. *Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, quod male pugnaverat &c.* Et quod Horatius l. 2. od. 2. dixit, *illum aget penna metuente ſolvi Fama ſuperſtes*, ſic expreſſit Martialis l. 10. ep. 3. *Quos rumor alba gemmeus vehit penna*. Eandem ſignificantiam habet vox *murmur*, ut apud Maronem *magnoque virum ſe murmure tollit*, quod opportune Scaliger Poet. l. IV. c. 16. explicat, *effert ſe ſecundo rumore*. Sed non idem utrique voculæ fatum: *murmur* enim pro *aquæ leni ſtrepitu* ſæpiſſime apud veteres acceptum,

ceptum, ita ut hæc prima ejus *ῥητῶς* notio habeatur non a Lexicographis modo, ſed ab ipſo Tullio 3. *de Orat.* cum contra *το rumor*, nec pro aquæ ſtrepitu, nec pro quocumque fragore, unquam uſurpetur, ut vulgus nunc barbare abutitur. Hinc recte acerrimus Poetarum cenſor Cæſar Scaliger l. VI. *Poetices* canentem ſigillat Auſonium:

Subterlabentis tacito rumore Moſellæ.

Et Claudianum Epithal. Honor.

Nec non & variis vectæ Nereides ibant,
Audito rumore feris, &c.

Quod fruſtra conatur defendere doctiſſimus Joannes Fridericus Gronovius *Obſervat.* l. 2. c. 16. neque enim ad rem faciunt tot Græcorum, & Latinorum Poetarum, quæ ſedulo undeunde corraſit exempla, in quibus littora, maria, flumina *clamare*, *reclamare*, & *βοᾴζειν* dicuntur; neque enim clamorem iſtum, & ſtrepitum flumini tributum, ſed hac *το rumor* ſignificatione male ab Auſonio acceptum queritur Cæſar Scaliger. Nec quidquam ſupra allatus Poetæ locus Auſonium juvat:

Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.

hic enim vel *Rumone* cum Servio legi debet, cujuſmodi antiqua ex Pontificum libris eruta vocabula ſæpe gravitatis cauſa ſuo Poemati Virgilius inſeruit: vel ſi vulgatam lectionem retinere libet cum Facciolato ita explicandum erit, ut idem ſit, ac *fauſtis acclamationibus*, quam ſententiam non invitus amplectetur quiſquis ſciet in codice Mediceo pro *celerant* legi teſtante Pierio, *celebrant*, quod huic interpretationi quam maxime favet. Quam facilis autem ſit in antiquis libris harum vocum permutatio ſatis patet ex celebri contentione de Semilano lapide inter Fabrettum, & Mazochium, atque inde in-

ter

ter Mazochium, & Martorellium ob vocem *celebris*, & *celeris*. Adi ipſum p. XXXIX. in additamentis ad *Thecam Calamariam*, atque huic litem adjudicandam fateberis.

His ſcriptis, conſului luculentiſſimam Virgilii editionem opera, & ſtudio V. C. Petri Burmanni, cujus copiam mihi fecit vir humaniſſimus, nec minus elegantiſſimis moribus, atque avita nobilitate commendandus Severus Carminianus. Ibi autem primus Fabricius occurrit, qui ſtatim admonuit: *Rumore ſecundo, quid ſit pauci intellexerunt*. Ipſum tamen Fabricium ex paucis iſtis non fuiſſe exiſtimo, dum explicat *fluore ſecundi amnis*, aut *fauſtis acclamationibus*. Catroæus interpretatur, *flumine placido, & nullum fere ſonitum edente;* cujus ſententia eadem in trutina ponenda eſt, ac Fabriciana. Importunior ceteris Venetus, qui, *rumore ſecundo*, inquit, ideſt *fama ſilente:* quod quidem quid ſit juxta cum Davo intelligo. Hanc Veneti ſententiam rejicit Pierius, & ſuam obtrudit de *plauſu nautico:* cui ut ceteros taceam (neque enim lectorem obtundere velim, ſi, quid ſinguli interpretes hic afferant, moroſa diligentia perſequi ſatagam) ſubſcripſit doctiſſimus Heinſius, & poſt eum eruditi omnes: ita ut quaſi firmum Senatusconſultum publicis tabulis conſignari curaverit eruditiſſimus Facciolatus. Vellem hic eos, qui alia omnia ſenſerunt, adducere, Servium, qui legit *Rumonem*, mss. Sprotianum, Hamburgicum, Moretanum, Excerpta Burmanni, in quibus *Rumone ſecundo*, uti & in Zulichemio, quod poſtea cum minime intellectum ſit, e manu ſecunda *rumore* cum gloſſa *omine* additum: ſed cum longe plures ſint in illam partem, vereor ne iſtis licet minime adſentientibus, ratum tamen Senatusconſultum habeatur. Satius igitur erit me ve-

veluti ex criticorum plebe Tribunum huic Senatus auctoritati intercedere, cum minime e litteraria Republica fore eam animadvertam.

Legendum igitur in Virgilio *Rumone ſecundo*, rejecto omnino *rumore* illo, cujus gratia tot clamores inter criticos excitati. Nam vel pro *aquæ leni ſtrepitu* (& quod nunc nautæ dicerent *eſſendo ſavorevole la corrente dell' acqua*) τὸ *rumor* in Marone accipiatur: & jam ſatis paulo ſuperius obſervavimus hanc ſignificantiam neminem proborum auctorum huic voci tribuiſſe. Vel pro *fauſtis acclamationibus*, & *bonis ominibus* explicari libeat, & hac etiam notione τὸ *rumor* Latinis auribus abſonum eſt, licet ſupra Facciolato imprudens ipſe de hac τȣ *rumoris* ſignificantia ſim adſtipulatus. *Rumor* (ut & diminutivum *Rumuſculus* ſatis manifeſte etiam oſtendit) nil aliud eſt, quam ſermo, qui incerto auctore per populum diſpergitur: quinam igitur *rumore ſecundo* interpretari poſſumus *bonis ominibus?* Afferunt viri docti ex Ciceron. 3. *de Divinat.* veteris Poetæ verſiculum: *Solvere imperat rumore ſecundo, atque adverſa avi*: ſed aſciam, ut ajunt, ſuis, cruribus illidunt: nam ſi *rumore ſecundo* eſt *bono omine*, quomodo ſolvere poterant *ſecundo omine*, & *adverſa avi*; cum *avis* ſit *ominis* hic συνωνυμον; Idem dicendum de Svevii verſiculo, & aliis veterum fragmentis, quæ collegit Macrobius 6. Satur. c. 1. ex quibus vix verus ſenſus illius voculæ expiſcari poterit: nec dubito, quin omnia referenda ſint ad Horatianam illam φρασιν ſupra adductam *efferre aliquem ad cælum rumore ſecundo*, ideſt *bona fama*, ut ſatis ex Martiale etiam oſtendimus. Nec pro *plauſu* nautico, & *acclamationibus rumon* accipi poterit; hæc enim notio ex eo originem tra-

trahit, quod *rumorem* pro *ſtrepitu* acceperint cadentis Latinitatis auctores, unde poſtea *rumorem ſecundum* fremitum plaudentium nautarum ſunt interpretati.

Nec quidquam ad rem facit Taciti locus, quem affert Heinſius ex III. Annal. 29. *Utque hæc rumore ſecundo, ita adverſis animis acceptum, quod &c.* hic enim *rumor ſecundus* eſt *bona fama*, & *quæ in bonam partem populus accepit*. Contrarius huic, licet ſimillimus, Livii locus l. 26. c. 20. *Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, quod male pugnaverat*. Huc etiam referendum Claudiani illud Epithal. Palladii v. 62.

. . . . Quæ ſic impervia famæ
Seceſſit regio, quo non rumore ſecundo
Palladii penetravit amor?

Quod male torquet Heinſius ad 8. Æneid. Quis enim non ſtatim videt *rumore ſecundo* idem eſſe, ac *bona fama?* Hæc igitur tantum vera, & legitima *τȣ rumoris* notio eſt, qua veteres aureæ ætatis auctores uſi ſunt: atque hac quidem ratione intelligendus eſſet poetæ verſiculus, ſi *rumorem* legere vellemus. Sed quid, malum erit *peragere*, *celebrare*, *celerare iter bona fama?* Nullo igitur pacto *τὸ rumor* retineri poterit, cum ſi loci ſententiæ *rumoris* ſignificationem accommodare quis velit, obſtet Latinorum auctorum conſuetudo: ſi vero ex Latinorum auctorum conſuetudine explicare, obſtet loci ſententia, quæ de *bona fama* nullo modo intelligi poterit. Legas igitur meo periculo: *Ergo iter inceptum celerant Rumone ſecundo*: quod & doctum, & Latinum eſt, & loco aptiſſimum. *Incipiunt iter Trojani, quod celerant Tiberi favente*. Nihil clarius, aut manifeſtius.

Ceterum, ut ad propoſitum revertamur, *Ruminalem*

lem ficum a *Rumone Tiberi*, quaſi *Tiberinam* dictam etiam ante Romulum melius placet, quam a Romulo ejus nomen arceſsere, itaut prius *Romularis*, poſtea corrupte *Ruminalis* fuerit appellata, quod ſentit Livius loc. cit. *in proxima alluvie, ubi nunc ficus ruminalis eſt* (*romularem vocatam ferunt*) *pueros exponunt*. Ovidius 2. *Faſt.* v. 411. contra Livium ficum eam antea *ruminalem* poſtea vero *romularem* vocatam aſserit:

. . . . *Quæque vocatur*
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

Sed quis umquam præterea hanc ficum Ovidii ætate *Romularem* dictam aſſeveret? Legendum certe, atque emendandum:

. . . *Quæque vocatur.*
Rumina nunc ficus, Romula ficus erat.

Ruminalem ſcilicet arborem Livius, & Ovidius *Romularem* a Romulo dictam antea putabant, & corrupte poſtea *Ruminalem:* quam tamen ex eo nomen alii traxiſse opinantur, quod pecora ibi *ruminantia* umbram captarent, vel ob puerorum lactationem, quod mammam *rumim* priſci dicerent, & præſidem educationis infantium Deam *Ruminam*, & *Rumiliam*, ut Varro in *Catone*, ſive *de liberorum educatione* apud Nonium l. XI. p. 756. *Hiſce Manibus lacte fit non vino: Cuninæ propter cunas, Ruminæ propter rumam* (lege *rumim*) *ideſt priſco vocabulo mammam, ex quo ſubrumi etiam nunc vocantur agni.*

III. Hæc, atque alia hujuſmodi (neque enim in recenſendis aliorum ſententiis tempus terere opus eſt) præter Feſtum, Plinium, Livium, Ovidium, Varronem, legere eſt etiam apud Xiphilinum, & Halicarnaſseum in primordiis Romanæ hiſtoriæ, & Plutarchum

in

in Romulo, & quæſt. Roman. qu. 56. quæ tamen omnia ſunt certe λαιροι λαιρων, ut magis adeo noſtri ævi criticos mirer, qui cum diligentiſſime nominum origines ubique inveſtigent, hic tamen ridiculis iſtimodi veterum ſententiis acquieſcant. Sed ita vivam: oleum & operam amittunt, qui nulla Hebraiſmi cognitione inſtructi rem criticam tractant. Omnino Ficus *Ruminalis* dicta eſt, quaſi ficus *Palatina*, eſt enim Phalegis *Palatium* ארמן, unde & flumini, & arbori nomen eſt. Hic rideas quæſo eorum opiniones, qui *Palatini* montis nomen importune deducunt, vel a *Palantio*, ſeu *Palanteo* urbe Arcadiæ, vel a *Pallante* avo Evandri, vel a *Pallantia* ejuſdem matre, vel a *Pallante* filio, vel a *Palatia* uxore Latini, vel a *Pale* Dea paſtorum, vel denique a *Palatinis*, qui erant in agro Reatino: quas quidem gerras vere germanas legere eſt apud Virgilium, Livium, Varronem, Plinium l. 4. c. 6. Solinum, Feſtum, Servium, Stephanum, alioſque omnes, qui aut iſthæc, aut his longe ineptiora commenta produnt de Monte *Palatino*, ſeu *Palatio*. Veteribus Latinis *palatium* idem fuit, atque αχροπολις, ſeu *ſumma urbis pars*, unde prius dictum eſt veteri lingua *Rumon*, ſeu ארמן, quod idem eſt, ac *arx*, αχροπολις, poſtea antiquato *Rumonis* cognomini vox ισοδυναμος *Palatium* ſucceſſit, quod idem ſonat, ac veteribus *Rumon*, quod nomen *Palatii* vetuſtiſſimum inviderunt nobis Græci, & Latini auctores, niſi & ipſis quoque ignotum fuiſſe putemus.

Sed tum ex nominum ipſa congruentia, tum ex ficu *Ruminali*, tum ex *Rumone* Tiberi ſatis patet *Palatium*, & idem eſſe ארמן, & *Rumonem* quoque a veteribus appellatum. Hinc etiam falli eos manifeſte apparet, qui *Palatium* eo ſenſu, ac vulgo pro *Regia*

& *Principis Sedè* nunc uſurpant, Latinum non eſſe contendunt: imo ex vetuſtioris, & purioris Latinæ linguæ conſuetudine merito τὸ βασίλειον, ſeu *Principis Sedem*, quæ plerumque etiam arcibus munitæ, *Palatium* appellamus. Atque ideo, quæ Græcis πρυτανεῖα *publica* nempe in urbe *domus*, & *ſplendidæ* dicta ſunt, ea Poetarum principi *Palatia* nuncupantur *Georgic.* 1. ubi verba illa Pindari *od.* XI. *Nem. Tenedio Arceſilæ filio ſtroph.* I.

Παῖ Ῥέας, ἅ τε πρυτανεῖα λέλογχας, Ἑστία.

Sic reddit loc. cit. v. 498.

. . . . . *Veſtaque mater*,

Quæ Thuſcum Tiberim, & *Romana palatia ſervas.*

Quemadmodum autem *Roma* dicta eſt, quaſi *excelſa*, *edita*, quod ſonat רמה (quis enim ſibi perſuaſerit ſic dictam a *Romulo* contra omnem etymi legem? *Romulea* eſset a *Romulo* non *Roma*, & potius a *Roma* eſt *Romulus*) ita mons ille, qui hujus excelſæ urbis *arx* velut erat, & pars omnium *altiſſima* (tunc certe cum adhuc alii colles vix habitari adhuc cœperant) *Rumon* vetuſtioribus, *Palatium* vero poſterioribus appellatur: unde ficus *Ruminalis*, ideſt *Palatina*, & Tiberis *Rumon* dictus, ut Servius teſtatur: quod non de integro flumine accipi velim, itaut ubique *Rumon* diceretur, ſed tantum, qua per *Rumonem*, ſeu *Palatium* labebatur, quemadmodum *Albula*, qua parte *Albulam* urbem alluebat, ut infra oſtendam: ita enim eadem flumina ſæpe ex locis, per quæ iter faciunt, varia cognomenta ſuſcipere notiſſimum eſt. Totum autem flumen, *Tiberis*, ſeu *Tibris* appellatur, non quod *Tiberinus* Rex, ſeu Albanorum, ſeu Thuſcorum, in eo ſubmerſus interiit, ut ſomniant Livius, Ovidius, Virgilius,

lius, Dionyſius, Stephanus: cui enim hoc perſuadere poteris Grammaticorum a *Tiberino* dictum *Tiberim*? potius a *Tiberi* eſt *Tiberinus*: longe ineptiores ii, qui ſic dictum putant, quaſi flumen *injuriæ* ex ὕβρις· Sed ſi poeticas fabellas comminiſci libuiſſet, melius Latini poetæ Tiberim dictum *Albulam* eo quod *Alba* Rex alter a Latino Sylvio ibi ſubmerſus ſit, quam Albulam dictum *Tiberim*, quod in ipſum ſubmerſus *Tiberinus*. Omnino dictus eſt *Tibris*, ſive חבר quaſi *taurus*, hoc enim eſt חבר: fluvii enim cornuta facie, & *tauriformes*, ut notum vel pueris ex Græcis Poetis, & Latinis.

Hanc autem τȣ *Rumonis* originationem ex Hebraicis fontibus criticos latuiſſe eo magis miror, quo frequentius hæc vox occurrit in ſacris litteris eodem fere ſenſu, quo *Palatium* apud Latinos. Septuaginta interpretes varie hanc vocem variis in locis reddiderunt, ſæpius vero Βάρεις interpretati ſunt, ut Paralipom. l. 2. c. 36. v. 19. ubi Vulgata: *univerſas Turres combuſſerunt*, & Pſal. 47. 4. ἐν Βάρεσιν· Vulgata, *Deus in Domibus ejus cognoſcetur*. Languidior hæc ῥῆσις eſt, quam ut ארמון hoc loco reſpondere poſſit, præſertim cum præcedant illa: *Fundatur exſultatione univerſæ terræ Mons Sion, latera Aquilonis, civitas Regis magna: Deus in Domibus &c.* Eodem Pſalm. v. 14. eandem verſionem animadvertere licet. Sic etiam Lament. 2. 5. *diſſipavit Munitiones ejus*, ideſt βάρεις, ut Septuaginta, qui etiam infra v. 7. quod vulgata *in turribus ſuis*, ipſi expreſſerunt ἐν πυργοβάρεσιν. Nolim hic de βάρει etiam verba facere: cum tot de hac voce veteribus, & recentioribus controverſiæ excitatæ ſint, ut peculiari diſſertatione ad hoc tantum opus eſſet. Nunc ſatis eſt monuiſſe uſque ad ipſum Hieronymi ævum domus ab omni

omni parte concluſas, & in modum turrium, publicorumque mœnium ædificatas, βαρεις a Palæſtinis dictas eſſe, teſtante ipſo Hieronymo in *Pſal.*44. Adeantur ſcholia in ſeptuaginta, & ſcholiaſtes Lycophronis in v. 747. in primis Potterus, & quos ibi affert vir doctus: tum Joſephus *Antiqu. Judaic.* l. 4. c. 4. de βαρει Danielis εν Εκβατανοις, quem confutat Scaliger in prolegomenis in opus de *Emendat. temp.* p. 37. adeatur etiam idem Scaliger de hac voce in notis ad fragmenta veterum Chronologorum ad Nicolaum Damaſcenum in calce nobiliſſimi operis *de emendatione temporum:* ubi pauca quidem, ſed more ſuo ceteris accuratius, & χειπικωτερως habet vir incomparabilis. Quidquid ſit, βαρις eſt vox certe pura puta Orientalis ex Chaldæo בירה quod eſt *caſtrum*, *palatium*, aut quid hujuſmodi; neque enim Græca eſſe poteſt, cum primam ſyllabam producat, ut patet ex Propertio l. 3. el. 10. v. 44.

Baridos & contis roſtra Liburna ſequi.

Ubi navis Ægyptiacæ genus ſic dictum intelligit: vide Herodot. Euterp. p. 123.

Nota etiam dignum illud in Proverb. 18. 19. ubi verterunt βασιλειον, *regiam*. In Iſaia 23. 13. πυργος 25. 2. θεμελιον, ut & Jerem. 6. 5. & Oſeæ 8. 14. *Templum* quoque vulgata, & ναον Septuaginta reddiderunt Jerem. 30. 18. Imo & ad alia quoque latius extenderunt in Iſaia 34. 13. ubi πολιν, *urbem*, & Jerem. 17. 27. αμφοδα, *vicum*, *plateam* interpretati ſunt. Latiſſime vero in Amoſo 3. 9. & 3. 10. εν χωραις, *in regionibus*, & Micheæ 5. 4. επι την χωραν, qui tamen loci ad propriam etiam τȣ ארמן ſignificationem facile reduci poterunt: præſertim cum Vulgata in Amoſo habeat *in ædibus terræ Ægypti*, ubi Septuaginta *in regionibus*, εν χωραις.

Ve-

Verum ut amice in dictis locis conjurant interpretes, ſic contra diſcrepant in Amoſo c. 4. v. 3. ubi cum vox ארמן occurrat, mirum eſt quot turbas excitaverint viri docti. Recentiores fere omnes critici *palatium* reddunt: ſed non uno omnes modo Prophetæ verba interpretantur. Munſterus: *Palatium Regis dejicietis, ut melius fuga conſulatis*. Vatablus: *In palatium, ſeu in arcem munitiſſimam metu hoſtium vos recipiemini*. Druſius: *abjicietis ſupellectilem palatii*. Livelleus: *projicietis filios veſtros in palatium:* nec quid novi præterea afferunt Clarius, & Grotius. Hujuſmodi verſiones, & interpretationes an quidquam ad rem faciant, expendant doctiores ex integro Prophetæ loco quem apponam: *Audite verbum hoc vaccæ Baſan, quæ eſtis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris: afferte, & bibamus. Juravit Dominus Deus in Sancto ſuo: quia ecce dies venient ſuper vos, & levabunt vos in contis, & in ollis ferventibus reliquias veſtras. Et per aperturas exibitis altera contra alteram*: Tum illa: *& dejicietis palatium, projicietis, aut abjicietis ſupellectilem palatii*. Quid hæc quæſo cum ſuperioribus Prophetæ verbis? Divus Hieronymus το ארמן hic ut proprium nomen accepit, vertitque *projiciemini in Armon*, uti etiam nunc habet vulgata: & putat loca eſſe in *Armenia* hoc nomine inſignita, quod late ita receptum, ut Jonathas verterit *deportabunt illos ultra montes Armeniæ*.

Sed hæc ex prava legendi Rabbinorum conſuetudine, quæ jam Divi Hieronymi tempeſtate paſſim increbuerat: quem quidem neſcio quid impulerit, ut hic a Septuaginta longius receſſerit: qui licet nomen proprium hoc loco etiam agnoverint, nec *Armon* tamen nec *Arme-*

niam

Digitized by Google

niam reddiderunt, ſed αποῤῥιφησεσθε εις το ορος το Ρ'εμμαν: *projiciemini in montem Remmam*. Ubi nonnulli purioris hebraiſmi imperitiſſimi pro Ρ'εμμαν repoſuerunt Αρμονα ex vulgata, cum contra ſi locum emendare libuiſſet, reponendum *Remina* ex Euſebio *de locis*: Ρ'εμινα ορος εν Ησαϊα· Ακυλας, ορος Ρ'εμωνα επι της Αρμενιας· εστι δε και κωμη Ρ'εμμων εν τω Δαρωμα· εν τε Βασιλειαις, Ρ'εμμα οικος ειδωλυ Δαμασκυ, *Remina mons in Iſaiæ: Aquila interpretatur montem Remonem in Armenia: eſt & villa Remmon in Darma: in libris Regnorum Remma domus Idoli Damaſci*. Ubi cum recte doctiſſimus Jeſuita Jacobus Bonfrerius moneat hoc nomen nuſquam eſſe in Iſaia, certe aut memoria lapſus eſt Euſebius, aut pro *Iſaia*, reponendum *Amoſo*, apud quem hic mons, de quo loquimur, occurrit. Legitur etiam apud Euſebium *Remma* pro *Remina* in aliquibus editionibus: ſed nihil moror. Certe melior verſio, quæ & nobis magis faveat, & Hebraicæ voculæ ſtrictius reſpondeat, eſt illa Aquilæ, quam affert Euſebius, qui vertit montem *Remonem*, quam lectionem ſi quis in Septuaginta quoque inferat, moleſte non feram. Male autem legitur *Armon*, cum το א non ſit radicale, præſertim quod aliquando cum ה ſcriptum occurrat, aliquando vero ſine ulla aſpiratione, ut opus non ſit Grotii conjecturis, qui illam vere Hebræam, hanc vero Chaldæam vocem exiſtimat. Legendum igitur αποῤῥιφησεσθε εις το ορος το Ρ'εμωνα *projiciemini in Remnem*, montem ita dictum in Samaria, quemadmodum Romæ Latino flexu collis ille *Romon* ſeu *Rumon* appellatus, unde ficus *Romina*, & *Ruminalis*.

Non omittenda, quæ notat Druſius ad hunc locum: vox illa quæ alibi ſæpe ארמן ſeu הרמן hic le-

legitur ארמנה : putat igitur hanc differentiam inter duas haſce ῥητοὺς intercedere, ut altera ſit *palatium*, altera *palatii ſupellex*. Sed miror virum Hebraice doctiſſimum non vidiſſe illud ה additum, ut *motum ad locum* denotaret, ut Hebræis ſolemne eſt, & notum vel e Grammaticis rudimentis. Quo etiam ſatis confutantur ii, qui vertunt, *dejicietis palatium*, cum omnino vertendum ſit, *projiciemini in Palatium*, ſeu montem *Palatinum* (libet *Rumonem* in Samaria *Palatinum* appellare, ut Romæ *Palatinus* dictus eſt *Rumon*.) Mons autem hic, de quo loquimur, omnino infertiliſſimus fuerit neceſſe eſt, cum in eum vaccas deportandas fore Propheta minitetur: *Vaccæ Baſan*, inquit, ſeu *Vaccæ pingues* (*Baſan* regio Arabiæ fertiliſſima, atque armentis paſcendis aptiſſima, unde vaccæ quæcumque pingues, *Vaccæ Baſan* dicuntur a propheta, ut *tauri Baſan* a pſalmographo 22. 12.) *Vaccæ Baſan nunc eſtis in montibus Samariæ, & dicitis: afferte, & bibamus: veniet dies, cum in Rumonem projiciemini*. Ita etiam tota ſibi conſtat *de vaccis Baſan* ἀλληγορία, quam illæ de *palatio*, & *palatii ſupellectile* verſiones miſere depravabant.

Vides autem, quo nos duxerit unius voculæ originatio! contemnunt hæc tamen ſcioli, veluti ridicula Grammaticorum deliramenta: quaſi in tanta veterum antiquitatum obſcuritate lucem aliunde melius, quam ex hujuſmodi etymis ſperare fas ſit. Sed ita eſt, *ut videantur ſapere, Cælum vituperant* iſti, qui ea ſæpe contemnere gaudent, quo aſpirare non poſſunt. Miſeret me hujuſmodi hominum, qui ingentia volumina ſine ullis criticæ artis adminiculis confarcientes, ad hoc nati potiſſimum videntur, ut veteres auctores corrumpant fœde, atque depravent. Sed magis eo-

rum miſeret, qui ſacrarum litterarum interpretationem impudenter tractant vix mediocri Latinæ linguæ cognitione imbuti, parva Græcæ, Hebrææ autem nulla, vel ea tantum, qua nil præterea audent, quam quæ ab importuniſſimis vocalibus ſignis, quæ ſunt commenta Rabbinorum, didicerunt: ita ut longe melius ſit Hebraice neſcire, quam tam male ſcire, ut noſtri iſti Rabbinorum ſectatores.

Atque hæc quidem, quæ adhuc tam fuſe de *Ficu Ruminali* proſecuti hic ſumus, ſatis vel curioſis etiam eſſe quirent. Non poſſum tamen, quin *Ficus Ruminalis* σχῆμα hic apponam, quod exhibet numiſma gentis Pompejæ apud Urſinum, atque aliud incertum, rariuſque apud Spanhemium p. 337. t. 1. differt. 4. *de uſu*, & *præſtantia numiſmatum*, quod hic etiam e re noſtra imprimere viſum eſt.

Martium etiam picum arbori inſidentem exhibet præterea aliud numiſma apud Morellium in gente Pompeja, qui picus in hoc, quod ex Spanhemio attulimus, non apparet. Imo doctiſſimus Havercampus ad Morellium ſuo in denario clare tres aves conſpici affirmat, cum ceteroquin unius pici Martii mentionem faciant veteres Hiſto-

ſtorici, & Poetæ. Plutarchus in Romulo: ενταυθα δε τοις βρεφεσι κειμενοις τλιυτε λυκαιναν ἱςορȣσι θηλαζομενην, και δρυοκολαπτην τινα παρειναι συνεκτρεφοντα· νομιζεται δ' Αρεως ἱερα τα ζωα· τον δε δρυοκολαπτην και διαφεροντως Λατινοι σεβονται, και τιμωσιν· ὅθεν ουκ ἥκιςα πιςιν εσχεν ἡ τεκουσα τα βρεφη τεκειν εξ Αρεως φασκουσα.: *pueris ibi jacentibus Lupam lactantem, & picum quemdam cuſtodientem, & nutrientem adfuiſſe narrant: Marti ea animalia ſacra habentur: picumque præcipue Latini colunt, & honorant: unde facilius fides puerperæ habita ex Marte ſe peperiſſe aſſeveranti*. Eodem modo Ovidius l. 3. Faſt.

Lacte quis infantes neſcit creviſſe ferino,
Et picum expoſitis ſæpe tuliſſe cibos?

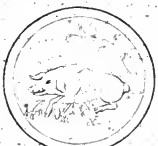
Atque ita etiam paullo ſuperius, ubi Sylviæ Veſtalis ſomnum pluribus refert v. 37. Sed ſculptor, cum tres ramos in numiſmate incidiſſet, aves etiam ſingulis ſingulas ramis appoſuit.

Ceterum hanc Fauſtuli paſtoris, lupæ nutricis, & puerorum lactentium prope *ficum* effigiem ex eo tractam ſimulacro putaverim, quod Romæ in comitio ad *Ficum*, quam *Ruminalem* eſſe putabant, revera viſebatur: Plinius l. xv. c. 18. *Sub ea* (ficu) *inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim, miraculo ex ære juxta dicato*; id autem ex multatis quorumdam fœneratorum bonis factum eſt anno Urbis conditæ CCCCLVII. Q. Fabio V. & P. Decio IV. Coſſ. ut teſtatur Livius l. x. 23. *Eodem anno*, inquit, *Cn. & Q. Ogulnii Ædiles Curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo, quod in publicum reductum eſt, anea in Capitolio limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Jovis, Jovemque in cul-*

 mi-

mine cum quadrigis, & ad ficum Ruminalem ſimulacra infantium conditorum Urbis ſub uberibus Lupæ poſuerunt, ſemitamque ſaxo quadrato a Capena porta ad Martis ſtraverunt.

IV. Eandem *Ruminalem Ficum* ære inciſam cum *ſue* multos enixa fœtus in hoc Adriani nummo ſignari credidit Ericius:

ſed immane quantum a veritate aberrat vir cetera non indoctus: quid enim ad *Ruminalem ficum* ſcrofa illa cum fœtibus? ut omittam hujus arboris σχῆμα longius a priori illo diſtare, ut unam eandemque arborem in utroque repræſentari credi poſſit. Melius igitur alii *ilicem* hanc eſſe exiſtimant, quam Helenus *l.* 3. *Æneid.* reperturum prope Tiberim Æneam, ibique Urbem erecturum olim præſagivit: & Tiberinus ipſe *Æn.* 8. ad Æneam v.42.

Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati:

Hic

Digitized by Google

Hic locus Urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo, terdenis Urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.

Et paulo infra dum Nymphas, Tiberimque precaretur Æneas v.80.

Ecce autem ſubitum, atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.

Ubi recte quidem Servius admonet *littus Tiberis* hic eſſe intelligendum: ſed nemo adhuc, quem ſciam, animadvertit, quid Poetæ in mentem venerit, dum ait ibi urbem fore ædificandam, ubi ſus illa cum fœtibus inter ilices jacebat. Nam cum ſuem ad Tiberis littus nobis Virgilius obtrudat, *Alba* etiam eodem fuerit in loco neceſſum eſt: ſed quis *Albam* prope Tiberim umquam collocavit?

Plerique recentiorum eruditorum opinantur veterem *Albam* fuiſſe, ubi nunc oppidum *Albano* nuncupatum; quod quidem Servii, & Eutropii, aliorumque poſterioris ætatis auctoribus probare conantur. Hodie pro certo adeo habent *Albani* oppidi incolæ veterem illam *Albam* longam ſuum oppidum eſſe, uti etiam in porta, quæ Romam verſus ducit, lapidem imponi curaverint, in quo ſcrofam illam cum triginta porcellis incidere non dubitarunt. Ceterum ſi *Albam*, ubi nunc *Albano* fuiſſe dicemus, quinam in Tiberis littore eſſe poterit, cum duodecim millia paſſuum longe a Roma *Albanum* oppidum in via Appia ſitum ſit? Diligentiſſimus Cluverius in ſua Italia antiqua *Albam* nunquam fuiſſe, quo loco vulgus putat, quovis pretio contendit. Qui contrariam ſententiam tuentur, Livium potiſſimum anteſtantur, qui

l.1.

l. 1. c. 3. de Aſcanio loquens, *Florentem*, inquit, *jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ reliquit, novamque ipſe ſub Albano monte condidit, quæ ab ſitu porrectæ in dorſo urbis, Longa Alba appellata*. Sed Cluverius *urbem ſub Albano monte* merito *in iis tumulis* fuiſſe intelligit, qui inter Albanum montem, & lacum intercedunt, cujus ſententiæ favet præ ceteris Halicarnaſſeus, qui accuratiſſime urbis ſitum deſcribens l. 1. *Alba*, inquit, ἡνικα ῳκιζετο, προς ορει, και λιμνη κατεσκευασθαι το μεσον επεχουσα αμφοιν· και ἠν ὡσπερ τειχη της πολεως ταυτα δυσαλωτον αυτην· τοτε γαρ ορος ην τοις πανυ οχυρον τε, και ὑψηλον εστιν, ἡ τε λιμνη βαθεια, και μεγαλη· και αυτην δια κλεισιαδων ανοιγομενων ὑποδεχεται το πεδιον ταμιευομενων, ὁποσα βυλονται, των ανθρωπων το ὑδωρ· quæ ſic interpretaberis: *cum edificaretur, apud montem, & lacum extructa eſt, ita ut medium inter utrumque obtineret ſpatium, ac veluti muri uterque urbem tuebantur, ne facile caperetur: nam & mons admodum altus, ac natura munitus, & lacus profundus erat, ac magnus, ex quo reductis clauſtris in ſubjectos campos aquæ diſpenſantur, quantum ejus volunt incolæ*. Ubi cum inter montem, & lacum *Albam* ſitam dicat Hiſtoricus ita quidem, ut quaſi muris utrinque illis cingeretur, non alius certe urbi locus ſtatuendus eſt præter eos tumulos, qui montem a lacu brevi ſpatio interpoſiti ſecernunt. Ceterum an ideo propter Tiberim erit? imo longius fortaſſe hic locus diſtat, quam ille, ubi vulgo *Albam* fuiſſe opinantur. Quid igitur de Marone dicemus, qui ſuem prope Tiberim obtrudit, *Albamque* ibi etiam ædificandam cecinit?

Servius ad l. 1. *Æneidos* verſ. 2. *littus* pro *tota regione maritima* ſæpe a Poeta noſtro uſurpatum ob-

obſervat : ita Æneam appuliſſe dicit ad *Lavinia littora*, cum tamen Lavinium VIII. milliaribus a mari remotum conſtat : *Sic etiam*, inquit, *Eneid.* 8. *hic locus urbis erit*, *ideſt in ipſa regione*, *cum & Lavinium*, *& Alba longe a littore ſint*. Utinam hæc audiret M. Tullius, qui cum arbiter eſſet conſtitutus, *littus* illud tantum eſſe decrevit, *quouſque maximus fluctus pervenire poteſt*. (Celſus l. 25. Digeſt. & Javolenus 2. ex Caſſio l. 1. Digeſt. tit. 16. *de verb. ſignific.*) Quid diceret de Grammaticis noſtris, qui etiam *Albanos* montes, ſi diis placet, ſub *littoris* nomine contineri exiſtimant? Verum fac etiam, ut vult Servius, *littus* pro tota regione accipiatur, quid hic exemplum ex *Æneidos* primo de *Lavinio littore*, cum *Lavinium* re quidem vera non longe eſſet a mari? ſed *Lanuvium*, *Lavinium*, *Laurentum* ſæpe inter ſe confundit Servius, ut jam viri docti animadverterunt : cum tamen urbes diverſiſſimæ fuerint inter ſe, quidquid contra Salmaſius ad hiſtoriam Auguſtam afferre conetur : corrupti enim ſunt veterum auctorum loci, quibus firmari hæc ſententia aliquantulum videretur.

Nec juvat locus Strabonis l. 5. p. 239. ibi enim Λανυβιον omnino pro Λαουινιον reponi debet : Geographi verba hæc ſunt : Μετα δε το Αλβανον Αρικια εστι πολις επι τη οδω τη Αππια· σταδιοι δ' εισιν εκ της Ρ'ωμης ρξ, κοιλος δ' εστιν ο τοπος, εχει δ' ομως ερυμνην ακραν· υπερκειται δ' αυτης το μεν Λαουινιον πολις Ρ'ωμαιων εν δεξια της Αππιας οδου, αφ' ης εποπτος η τε θαλασσα εστι, και το Αντιον; *ſecundum Albanum montem in via Appia urbs Aricia* 160. *ſtadiis* (errorem hic in numerorum notis agnoſcit Caſaubonus, cum Antoninus in ſuo itinerario ponat tantum XVI. m. paſſuum) *a Roma ſitu con-*

cavo

cavo, arce tamen natura loci munita: ſupra eam ſita eſt Lavinium urbs Romanorum in dextro viæ Appiæ latere, unde & mare, & Antium conſpici poteſt : hæc Strabo: ad quem locum bene Palmerius: *Lege*, inquit, *meo periculo* Λανουβιον, *nam Lavinium urbs non fuit in edito, ſed ad maris littus, at Lanuvium fuit ſuper Ariciam in edito*. Hoc autem vel Strabonis ipſius auctoritate confirmare poſſum: eodem l. 5. p. 232. de maritimis urbibus Latinorum: πολις δ' επι θαλαττη μεν εισι των Λατινων τα τε Ωστια .... εξης δ' εστιν Αντιον, αλιμενος και αυτη πολις: ιδρυεται δ' επι πετραις· διεχει δε των Ωστιων περι σξ σταδιους .... ανα μεσον δε τουτων των πολεων εστι Λαουινιον .... ειτα Λαυρεντον, *ad maris littus ſita eſt urbs Latinorum Oſtia: eam ſequitur Antium urbs & ipſa importuoſa ſaxis inſita diſtans ab Oſtia ſtadiis 260. in medio harum urbium eſt Lavinium, poſtea Laurentum*. Quod ſi inter *Oſtia*, & *Antium* Lavinium fuit, quinam ſupra Ariciam eſſe potuit, aut ſi jam ad maris littus, quid Strabo ineptiſſime adderet *e Lavinio, & Antium, & mare conſpici poſſe?*

Ceterum, ut ad propoſitum revertamur, fac etiam VIII. milliaribus a mari Lavinium remotum fuiſſe, quid inde ad *ilices littoreas l.*8. Æneidos? Mare ex vicinioribus oppidis nomen ſæpiſſime accipit: Lavinium etiamſi procul eſset a mari, cum propior mari tamen urbs nulla eſset, ex illa nomen trahens, Lavinium mare, ut & Lavinia littora merito dici poterat. Sed an ideo *ilices littoreæ* intelligentur etiam ilices natæ in ſummis montibus? Helenus l.3. Æneam apertiſſime licet vaticinans adloquitur v.389.

Cum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus

Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati
Triginta capitum fœtus enixa jacebit:
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Hic etiam, puto, Grammatici noſtri, quemadmodum *littus* pro tota regione, *undam fluminis* pro montium accipient ſummitate. Sed nolo cum Servio amplius ineptire, licet ejus ſententiæ doctus Maronis enarrator Lacerda, ceterique interpretes verbo adſenſi ſint.

Quid interim de Virgilio dicemus, qui *Albam* ad *undam Tiberis* locat? Certe eum excuſandi rationem nemo adhuc criticorum reperire potuit: ſed contra hunc Poëtam, totius Romanæ antiquitatis promum condum negligentiæ, & inſcitiæ hic arguere quis audeat? præſertim cum aliud etiam, atque haud ſcio an longe importunius abſurdum ex allatis Maronis verſibus ſequi neceſſe ſit. Hanc enim urbem, quam ad *Tiberis ripam* ex inventæ ibi ſuis omine ædificandam canit, eam certo eſſe, quam Dii, oracula, vates Æneæ ſemper polliciti ſunt, nemo non videt: at hanc *Albam* Virgilius appellat, cum tamen *Albam* Aſcanius, non Æneas ædificaverit: Strabo l. 5. p. 229. Τουτου δε τελευτησαντος, και του πατρος, τον Ασκανιον Αλβαν κτισαι εν τῳ Αλβανῳ ορει διεχοντι της Ῥωμης τοσουτον, ὁσον και Αρδεας, *hoc autem, & patre mortuo* (Ænea, & patre Anchiſa) *Aſcanium Albam condidiſſe ferunt in Albano monte, qui tanto a Roma, quanto ab Ardea ſpatio abeſt*: hæc Strabo, cujus ſententia & vetuſtiorum ſcriptorum, & συγχρονων, & poſteriorum auctoritate confirmatur. Quonam igitur ore dormientem Æneam Hector ita adloquitur 2. *Æneidos* v. 294?

Sacra, ſuoſque tibi commendat Troja penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,

Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Vana Hectoris vaticinia: quando *Albam* non Æneas condidit, ſed Aſcanius, & quidem mortuo Ænea.

Verum in Romana hiſtoria nemo Virgilio noſtro nunquam accuratior fuit, qui licet & poeticas identidem fabellas admiſceat, adeo tamen apte & opportune hoc facit, ut veterem hiſtoriam illuſtret illis potius, quam obſcuret. Sed boni interpretes ridiculis ſæpe commentariis, dum aliorum ſcriptorum ſententias cum Virgiliana hiſtoria ſatagunt componere, adeo omnia miſcent & perturbant, ut nec lucem Poetæ aliquam afferant, & multas lectori tenebras offundant: ut in tota hac de *Alba* narratione factum eſt, de qua cum nihil fere habeat Virgilius, ipſi tamen tot tantaque undique congeſſerunt, ut novæ potius hiſtoriæ auctores, quam veteris enarratores eſſe videantur. Apponamus iterum Heleni vaticinium, quod paullo ſuperius retulimus; ex quo omnia iſthæc pendent, de quibus nunc tam fuſe diſputamus:

Cum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati:
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Hic certe *Albam* nullam video: ad littus Tiberis urbem ædificaturum Æneam præcinit, ſed non *Albam*. Nec juvat locus alter, quem & ſupra attulimus ex 8. *Æneidos*, ubi ſuem ſub *littoreis ilicibus* Æneæ oſtendens Tiberinus inquit:

Hic locus Urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo, terdenis Urbem redeuntibus annis,
Aſcanius clari condet cognominis Albam.

Quis

Quis enim non videt urbem, de qua agit in primo verſu ab illa diverſam eſſe, quam *Albam* vocat in poſtremo? inventam ad ripas fluminis ſuem oſtendens Tiberinus, Æneam, ut ibi etiam urbem exſtruat, hortatur, ſed eam *Albam* non appellat: addit poſtea Aſcanium *Albam* conditurum, ſed eam *ad ripam Tiberis* non collocat: diverſæ igitur urbes inter ſe fuerint neceſſe eſt, altera ab *Ænea* quidem *prope Tyberim* condita, ſed hæc non *Alba*: altera *Alba* ſcilicet ab *Aſcanio*, ſed non *prope Tiberim*. Interpretes male explicant illud, *ex quo terdenis*, &c. quaſi dicere velit, *tunc demum eum locum fore laborum requiem, poſtquam ibi Aſcanius Albam ædificaverit*: ſed infra pluribus vim voculæ ex quo explicabimus: nunc quocumque tandem ſenſu accipiatur, ægre efficies, ut urbes illæ ſtatim diverſæ inter ſe eſſe non appareant. Maro ipſe initio operis:

. . . . . dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio, genus unde Latinum,
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

Ecce tibi ſtatim urbem, quam Æneas condidit, diverſam ab *Alba*, ſiquidem ab illa *Albani Patres*, ſeu ipſa *Alba* originem ducunt: alioquin quis diceret conditam *Albam*, ex qua orti ſenatores *Albani*, & *Roma*? nugæ, & Poeta indignæ præſertim in operis προαυλῳ. Quid de iis dicemus, qui urbem *Romam* intelligunt, atque illud *unde* referunt ad Æneam? mirificam ſane locutionem! *Romam condidit Æneas*, ex quo orta *Alba*, & *Roma*. Quis talia fando temperet a riſu? adeat, ſi cui eſt otium, ineptiſſimam Dathi declamationem, quam inſtituit adverſus eos, qui urbem hic *Albam* intelligunt, cum pro Roma certo accipienda ſit: ego certe tanti

ti eum non facio, ut in ejus confutandis argumentis vel minimum temporis momentum incaſſum teram.

Doctus & accuratus interpres Lacerda hæc commentatur ad 1. Æneidos v. 5. *Urbem Albam alii capiunt, male: nam hanc Aſcanius condidit, non Æneas: ſunt qui Romam, peſſime: intelligit certe Lavinium: hanc enim Æneas condidit, ut Livius, Dionyſius, & Æneas ipſe l. 12.*

. . . . mihi mœnia Teucri

Conſtituant, urbique dabit Lavinia nomen.

Hæc Lacerda: atque omnes inde libentiſſime in hanc partem interpretes; neque ullus adhuc, quem ſciam, interceſſit. Sed me alia omnia cenſentem non parva quidem cauſa movet, ut abeam in diverſa. Urbs, quam tot Dii, & Deorum interpretes Æneæ in Italia polliciti ſunt, non alia certe intelligi poteſt, quam quæ prima in Italia ab Ænea fuerit ædificata. At *Lavinium* poſt longum contra Rutulos bellum conditum fuiſſe perhibetur: non igitur *Lavinium* fuit prima Trojanorum urbs in Italia: neque enim tam longo temporis ſpatio Trojanos urbe caruiſſe vero ſimile eſt: vix enim Thraciam *fatis ingreſſus inquis* Æneas l. 3. ſtatim *in littore curvo mœnia prima locat*: vix Curetum allabitur oris, etiam antequam naves ſubducerentur, muros optatæ urbis avidus molitur: quid feciſſe putemus in Italia, poſtquam locum vere ſibi promiſſum adiit, & a Tiberi ipſo in ſomnis certus factus eſt? Sed & aliud, & longe majus hinc incommodum oritur, falſa ſcilicet omnia eſſe oracula, quæ Æneæ hanc urbem ſæpe pollicentur: Hector 2. Æneid. v. 294.

. . . . . . his mœnia quære,

Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.

At

At pererravit pontum, nec condidit *Lavinium*, niſi prius quam longum cum Rutulis bellum confecit: ita Arpyæ 3. *Æneidos*: v. 255.

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, noſtraque injuria cædis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.

Ergo poſt tam diram famem, tandem urbem condent miſeri Trojani: at hoc ſtatim, ac ad Tiberim appulerunt, eveniſse patet ex *Æneid*.7. v.115. cum ne bellum tunc quidem eſset, quo confecto, conditum Lavinium. Helenus quoque 3. *Æneid*. v. 384.

Ante & Trinacria lentandus remus in unda eſt &c.
. . . *Quam tuta poſſis conſidere terra.*

Poſt hæc autem ſequitur, ut urbem tandem Æneas ædificarit: quod tamen, cum falſum ſit, debuit certe Helenus bellum etiam non minus longo itinere laborioſum commemorare: *ante & longum iter, & bellum conficietis:* at Dii, vates, homines, ſtatim ac ad Italiam perveniſſet, urbem conditurum præcinerunt: aliam igitur urbem quærere opus erit, cum nullo unquam modo *Lavinium* eſse poterit.

Vir multæ lectionis Philippus Cluverius *Ital. antiq.* aliam urbem *Trojam* ſcilicet nomine comminiſcitur, idque ex plurimis ipſius Poetæ locis firmare conatur: ita *Æneid*. x. v.25. Venus ad Junonem:

. . . . . *muris iterum imminet hoſtis*
Naſcentis Trojæ.

Sed quis non videt hanc eſse familiarem Poetæ locutionem, qua *Pergamum*, *Trojam*, *&c.* pro regno Trojanorum uſurpat? Infra eadem Venus:

Dum Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt.

Et Iuno ibidem:

In-

Indignum eſt Italos Trojam circumdare flammis. Sed nolo hic omnia recenſere, quæ fruſtra congerit Cluverius, cum conſtet hæc eadem ratione dicta eſſe, ac alibi, *Ilium in Italiam portans, victoſque Penates*, & l.1.v.71. *Trojanum ex hoſtibus urbem*, *Qui revehis nobis* l.x.v.36. cujuſmodi loquendi genera in Maronis opere uſque ad faſtidium occurrunt.

V. Ceterum miror non parum fatalis iſtius urbis nomen ſilentio Virgilium involviſſe, cum aliarum urbium, quas alibi Æneas erexerit, nomen diligentiſſime ſemper adnotarit. Sed quod Virgilius conſulto præteriit, explicare conatur Servius ad 7. v.158. Æneid. *Sciendum*, inquit, *civitatem, quam primo fecit Trojam dictam ſecundum Catonem, & Livium, quod & ipſe indicat: nec te Troja capit*. Hæc verba ex 9. *Æneid.* v.644. petita eodem modo explicanda ſunt, ac ſuperiora illa, quæ male Cluverius intellexerat. Livius autem (quod & Catonem ſenſiſſe exiſtimo) non primam Trojanorum urbem, ſed totum Laurentem agrum *Trojam* fuiſſe appellatum narrat c. 4. l. 1. *Ab Sicilia Æneam claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Troja & huic loco nomen eſt*. Non igitur novæ ab Ænea urbis conditæ *Troja* nomen eſt: ſed totus Laurentis agri tractus *Trojæ* nomine inſignitus, quod & ad Livii tempora adhuc manſerat.

Hinc Stephanus Byzantinus refert *Ardeam* quoque *Trojam* dictam eſſe: Αρδεα, καὶ Τροια ἐλεγετο, ὡς Χαραξ: *Ardea etiam Trojæ nomine dicebatur, ut refert Charax*: cui loco utpote nimis ſuſpecto nemo tam imi lecti conviva exſtitit, quin ſuam quoque ſymbolam præbuerit. Ingenioſa præ ceteris Holſtenii conjectura, qui putat multa, ut ſæpe accidit Stephano,

no, mutilata, ſed hanc tamen eſſe loci ſententiam, ut ſcilicet *Troja* dictus ſit ager ille, in quo χαρακα εθειντο, *caſtra* Trojani *poſuerunt*; hæc autem ex Halicarnaſſeo hauſiſſe Stephanum: ſic enim ille in primordiis Romanæ hiſtoriæ: Τελλατωντες δε αφικνυνται της Ιταλιας Λαυρεντον· ενθα πλανης πανσαμενοι χαρακα εθειντο, και το χωριον, εν ω κατεςρατοπεδευσαντο εξ εκεινε Τροιη καλειται quæ verba uſque adeo ab imperitis amanuenſibus in Stephano corrupta fuiſſe, ut etiam το χαραξ in nomen proprium tranſierit. Verum enimvero cum ſæpe *Characis* teſtimonio utatur Ethnicographus, non temere innovandum aliquid cenſeam: mens Stephani, niſi vana me lactet ſpes, hæc erit, *Trojæ* nomen datum toti Laurenti agro, atque ita ut etiam *Ardeam* uſque ſeſe extenderit: nec alium ſenſum recipere poſſunt verba illa, licet ſatis, fateor, mutilata. Favet nobis etiam non parum Appianus, cujus ævo adhuc hoc *Trojæ* nomen in uſu erat: ſic autem ille apud Photium p. 49. de Ænea: Κατεπλει ες τινα της Ιταλιας αιγιαλον Λωρεντον επικαλεμενον, ενθα και ςρατοπεδον αυτε δεικνυται, και την ακτην απ' εκεινε Τροιαν καλεσιν· *ad Italiæ quoddam littus Laurens dictum appulit, ubi & caſtra illius oſtenduntur, & ab eo oram illam maritimam Trojam dicunt.*

Cum igitur nec *Troja*, nec *Lavinium*, nec *Alba Longa* urbs primum condita fuerit ab Ænea, quærenda certe eſt alia ad ripam *Tiberis*, ubi ſuem ſub ilice invenit. Hanc autem, de qua omnes & Græci, & Latini hiſtorici ne γρυ quidem, ut dicitur, non omiſit Geographorum diligentiſſimus Strabo, qui l. 5. p. 229. de illa urbe a *Lavinio*, & *Alba* diverſiſſima hæc habet: Φασι δε Αινειαν μετα τε πατρος Αγχισε, και τε παιδος Ασκανιε καταραντα εις Λαυρεντον, πλησιον των

Ωςι-

Ὠστιων, και του Τιβερεως . . ηιονος μικρον ὑπερ της θαλαττης, ὁσον εν τετταρσι, και εικοσι ςαδιοις κτισαι πολιν· επελθοντα δε Λατινον τον των Αβοριγινων βασιλεα των οικουντων τον τοπον τουτον, ὁπου νυν ἡ Ῥωμη εςι, συμμαχοις χρησασθαι τοις περι τον Αινειαν επι τους γειτονουντας Ῥουτουλους τους Αρδεαν κατεχοντας (ςαδιοι δ' εισιν απο της Αρδεας εις την Ῥωμην ρξ) νικησαντα δ' απο της θυγατρος Λαουινιας επωνυμον κτισαι πλησιον πολιν· παλιν δε Ῥουτουλων συμβαλοντων εις μαχην, τον μεν Λατινον πεσειν, τον δε Αινειαν νικησαντα βασιλευσαι, και Λατινους καλεσαι τους ὑφ' αὑτῳ· τουτου δε τελευτησαντος, και του πατρος, τον Ασκανιον Αλβαν κτισαι εν τῳ Αλβανῳ ορει διεχοντι της Ῥωμης τοσουτον, οσον και Αρδεα, *fama eſt Æneam cum patre Anchiſa, & filio Aſcanio Laurentum appuliſſe prope Oſtiam, & ad Tiberis ripam ad 24. ſtadia parum ſupra mare urbem condidiſſe: ſuperveniſſe Latinum regem Aboriginum, qui tum ea loca tenebant, ubi nunc Roma eſt, Æneæque auxilio uſum contra vicinos Rutulos, qui Ardeam habitabant (ſtadia ſunt ab Ardea Romam 160.) partaque victoria, Lavinium urbem Laviniæ ſuæ cognominem poſuiſſe. Rurſus autem Rutulis acie congreſſis Latinum cecidiſſe, Æneam victorem regno potitum, ſubditis ſuis Latinorum nomen feciſſe. Ænea porro, Anchiſaque mortuis, Aſcanium Albam condidiſſe in Albano monte, qui tanto a Roma, quanto ab Ardea abeſt ſpatio*: hæc Strabo: vides autem hic urbem ſtatim conditam ab Ænea, & quidem ad ripam Tiberis, ubi ſus littoreis ſub ilicibus inventa. Hanc Maro certe intelligebat, quod tamen non viderunt viri docti, licet non Geographus modo, ſed Poeta ipſe *Æneid.*7.v.157. Æneam ſtatim, ac ad Tiberim appulit, urbem exſtruxiſſe teſtetur:

. . . ipſe humili deſignat mœnia foſſa

Mc-

Moliturque locum, primaſque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.
atque hanc quidem indicat Tiberinus Æneid. 8. v.46.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Scio quid contra naſutuli objicient, urbem ſcilicet jam conditam *Æneid.* 7. quinam ergo condendæ illius locum deſignari potuiſſe *Æneid.* 8. a Tiberino? qua fieri id potuit, paucis jam docebo. Vix Tiberina littora tetigit Æneas, ſtatim molitur urbis locum, & primas ſedes in ipſa ripa fluminis ponit: ecce autem omnes contra novos hoſpites inſurgunt, & magna vi hominum collecta, bello Italia eos expellere conantur. Tunc ſane dubitare Æneam, an regio quidem illa ſit, quam Dii, eorumque oracula ſibi polliciti fuerant. Ita eum διανδιχα μερμηριζοντα levis ſopor oppreſſit: & ecce in ſomnis Tiberinus, Æneas, inquit, hic tibi certa domus, ne belli terrere minis, jam enim Dii propitii ſunt: perſiſte igitur, & perge, quam occæpiſti, urbem exſtruere: hunc enim locum eſſe ſæpius a Diis tibi promiſſum illa ſus oſtendet, quam ſub ilice invenies: ne dubita, *hic locus urbis erit, requies ea certa laborum*, ideſt, omnino neceſſe eſt, ut hic ſit locus tibi fato deſtinatus, quemadmodum τὸ *erit* explicari debet. Hæc eſt vera Tiberinæ ad Æneam orationis enarratio, ut ſtatim omnibus manifeſtum fiet, qui integrum locum attente perlegerint.

Sed quod, malum, huic urbi nomen erit? Equidem cum nec Strabo, nec Virgilius, nec veterum ullus illud adnotaverit, quod plane fuerit, juxta cum ignariſſimis ſcio. Quod ſi tamen conjecturis agendum, non aliud eam, quam *Albam* nomen habuiſſe ſuſpicarer, ut ex male adhuc intellectis Tiberini verbis plane mi-

hi videor collegiſſe 8. Æneid. v. 42.

Jamque tibi ne vana putes, hæc fingere ſomnum,
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati,
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo, terdenis urbem redeuntibus annis,
Aſcanius clari condet cognominis Albam.

Cujus loci ſententia hæc certe eſſe debet: jam ſus alba ſub ilice inventa eſt: hic urbem ſtruere debes ex ſuis omine *Albam*: *ex quo* (ideſt *ob cujus rei memoriam*), Aſcanius novam urbem triginta poſt annis conditurus, eam *Albam* etiam nuncupabit. Animadverte, quænam voculis illis, *clari cognominis* vis inſit. Andromache 3. *Æneid.* de Heleno ad Æneam v. 333.

Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit.

Eodem l. 3. v. 132.

Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos.

ideſt gentem lætam, eo quod nomen cum Troja commune haberet. Et l. 6. v. 382. de Palinuro, cui Æneas promontorium ſuo nomine decoraturum pollicetur:

His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti, gaudet cognomine terræ.

ideſt terra, cui nomen cum Palinuro commune foret. Ubi alii legunt *cognomine terra*, ut ſit ex adjectivo *cognominis*, nihil moror; illud tantum monuiſſe ſat eſt *cognomen* apud Virgilium præſertim, non ſemper eſſe ſimpliciter *nomen ab eventu impoſitum*, ut putant Lexico-

xicographi : ſed *cognomen* ſæpe intelligi *nomen*, *quod cum alio commune habetur*, ut adjectivum *cognominis* eſt, qui *ſuum nomen cum alio habet commune*, ideſt ὁμώνυμος· atque ita τὸ *cognomen* in adductis Virgilii locis explicandum erit: nec aliter apud Livium l. 1. c. 3. de Regibus Albanis: *Sylvius Æneam Sylvium creat, is deinde Latinum Sylvium: manſit Sylvius poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt.*

Hæc profecto vero quam ſimillima eſſe videntur, & totam hanc ridiculam de *Alba* fabellam excuſare poterunt: quam audi, ſodes, nunc non quidem a Poeta aliquo, ſed ab ipſo togatorum doctiſſimo Varrone de R. R. l. 2. c. 4. *Sus Æneæ Lavinii xxx. porcos peperit albos: itaque quod portenderit factum xxx. annis, ut Lavinienſes condiderint oppidum Albam*: & de L. L. c. 4. *Oppidum Lavinium a Latini filia Lavinia appellatum: hinc poſt annos xxx. oppidum alterum conditur: id ab ſue Alba cognominatum. Hæc e navi Æneæ, cum fugiſſet Lavinium xxx. peperit porcos: ex hoc prodigio poſt Lavinium conditum annis xxx. hæc urbs facta propter colorem ſuis, & loci naturam, Alba longa dicta.* Hæc atque alia hujuſmodi legere eſt etiam apud Dionyſium Hal., & alios rerum Romanarum Scriptores: quo tamen commento quid inſulſius, aut inficetius umquam excogitari poterat? prudentius Maro, qui ſuem ad ripam Tiberis Æneam reperiſſe narrat; ita tamen ut & multa etiam abſurda ex hac licet veroſimiliori narratione ſequi neceſſe ſit. Suem nempe *albam* ad undam Tiberis invenit Æneas: triginta poſt annis Aſcanius urbem condit in monte *Albano*, & *Albam* ex ſuis omine appellat, quam triginta ante annos Æneas ad ripam Tiberis invenerat: quinam hæc, malum, inter ſe

conſtare queunt? Ut recto igitur talo ſtet hæc fabula; ſic agendum erit, ut ſue *alba* prope Tiberim inventa, urbem ibi Æneas ædificarit, *Albamque* e ſuis omine appellarit: poſtea novam urbem exſtruxerit uxoris nomine Lavinium: ex qua creſcente in dies multitudine, coloniam ducturus Aſcanius novam urbem erexerit, quam memor primæ urbis a patre conditæ *Albæ* etiam nomine, addens διακριτικὸν *Longæ*, decorarit. Ita igitur hæc omnia componenda ſunt, vel certe ita veteribus Latinis diſponenda fuerant: qui ceteroquin, licet parcius, quam Græci, fabulas ſuis annalibus immiſceant, eas tamen & longe ineptiores, & vero minus ſimiliores ſæpe, quam Græcorum ſatis adhuc experti ſumus.

Nam certe & hoc malevolenti genio a Romanis Poetis excogitatum fuit, urbem ſcilicet *Albam* appellatam, eo quod ibi *albam* ſuem invenerit Æneas: quod ineptiſſimum commentum miror Virgilium tam libenter amplexum eſſe, cum alii id tantum narrent, urbem nempe conditam, ubi ſus inventa eſt, non etiam dictam *Albam*, quod ſus *alba* cum fœtibus fuerit. Hinc non poſſum, quin magnopere læter doctiſſimum Poetarum Lycophronem in Caſſandra v. 1256 dum de hac *ſue* loquitur, ex tot Græcorum epithetorum copia conſulto κελαινὴν ſelegiſſe, & *ſuem nigram* appellaſſe: quod fruſtra a Tzetze, Meurſio, ceteriſque reprehenditur, cum id dedita opera fecerit Poeta. Integrum Lycophronis locum de hac re omnium obſcuriſſimum male a Tzetze, Meurſio, ceteriſque omnibus intellectum facile, & erudite explicare conatus eſt vir doctus Theodorus Rychius in ſua διατριβῃ *de primis Italiæ colonis*; quæ in calce Stephani Byzantini in nobili Berchelii editione excuſa

eſt,

eſt, quem tamen miror hoc quod agimus, argumentum intactum nobis reliquiſſe. Sed tota hæc de *Alba* fabula omnino iratis Diis ex Romanorum prodidit officina.

VI. Nam quot per totum terrarum orbem loca occurrunt, urbes, montes, flumina, promontoria, hoc nomine inſignita? Jam primum obvius ſe fert nobis a Syria uſque celeberrimus non minus ob magnitudinem, quam amœnitatem mons *Libanus*, qui ex Palæſtini idiomatis notione idem eſt, ac mons *Albus*, hoc enim ſonat לבן: parem fortunam nacti montes Cretæ notiſſimi, qui eodem modo λευκα ορη, *albi montes* Græcis dicti ſunt. Theophraſtus *l.* 4. *c.* 1. *Hiſtor. Plant.* Εν Κρητη γεννω φασιν εν τοις Ιδαιοις ορεσι, και εν τοις Λευκοις καλουμενοις επι των ακρων, ὁπερ ουδεποτε επιλειπει χιων, κυπαριττον ειναι: quæ verba tranſtulit Plinius *l.* 76. *c.* 33. *Maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, ſummiſque in iis, unde nives nunquam abſunt,* ut legit e veteri codice Salmaſius in Solinum *c.* XI. quem adeas multis Solinum refellentem, qui putavit *Albos* montes fuiſſe *Dictynnæum*, & *Cadiſtum*. Ob nivium candorem, quæ nunquam illinc abſunt, etiam *Alpes* ita appellatas vult Feſtus: idem enim fuiſſe veteribus *alpum*, quam poſteris *album*. Georgius Buchananus in primordiis ſuæ Anglicæ Hiſtoriæ arbitratur antiquis *album*, ſive *alpum* non colorem tantum, ſed altitudinem quove denotaſſe, atque hinc *Alpibus* nomen, unde in Gloſſis legitur: *Alpes*, ορη ὑψηλα, & apud Iſidorum *l.* 14. *c.* 8. *Gallorum lingua Alpes vocantur montes alti*, hodieque Belgæ eas *Blik*, vel *Blic* appellant, ideſt *albos*: *albicare* enim eſt iis *ablichen*, Voſſio teſte in etymologico: qui verius putat *Alpes* ſic dictos quaſi *alberg*, ideſt *omnino montes*: a cujus ſen-

ſententia me diſcedere cogit, tum etymi durities, tum *albi* nomen, quod cum tot aliis locis apud omnes nationes tributum fuerit, his quoque montibus eadem ratione inditum facile ſibi quiſque perſuadebit.

Sed & legimus vicum Αλπιον apud Lacones celeberrimum ob templum Αθηνας οφθαλμιδος, *Minervæ oculatæ*, a Lycurgo dedicatum, poſtquam ei alterum oculum excuſſit Alcander, cui leges a Lycurgo latæ minime placebant: adeatur Pauſanias l. 3. c. 19. Britannia etiam veteribus *Albion* dicta eſt, non ab *Albione* Neptuni filio, ut vulgus fabulatur, ſed eadem ratione, ac לבן, & Αλπια ορη, & *Alpes*, & *Alba*; quod clarius ex eo patet, quod Orpheus in Argonanticis Angliam λευχαιον χερσον, *albam inſulam*, appellat: hodie etiam Scoti ſe vocant *Albinik*, ſuamque regionem *Albin*.

Sed qua potiſſimum de cauſſa *alba* hæc loca veteres nuncuparint, juxta cum Davo intelligo, niſi verum ſit, quod contendit Buchananus *album* antiquis non colorem tantum, ſed altitudinem quoque denotaſſe: qui licet nulla veterum auctoritate, nullo præterea aliorum locorum exemplo eam ſententiam firmet: ſatis tamen id evincere ego potis eſſem ex ſupra allatis aliorum locorum nominibus, atque aliis etiam, quæ ne tædium legentibus afferant potius, quam utilitatem, conſulto præteream. Illud autem ad rem faciet, quod me in Homero deprehendiſſe lætor, eum ſcilicet montibus ſæpe hoc *albi* epithetum tribuiſſe, ut clare vel ex ſola Bœotia apparet, ubi v. 154.

> Οἱ Κνωσσον τ' ειχον, Γορτυνα τε τειχιοεσσαν,
> Λυκτον, Μιλητον τε, και αργινοεντα Λυκαστον.
> *Qui Cnoſſumque tenebant, Gortynaque bene cincta mœnibus,*

Ly-

Lyctum, *Miletum*, & *albicantem Lycaſtum*.

Quod oppidum in edito ſitum cum ſit ad *Dyctinnæum* montem, haud temere cum Salmaſio Solinum reprehenderim, qui c. XI. de Creta loquens, *albet*, inquit, *jugis montium Dyctinnæi*, & *Cadiſti*, *qui ita excandeſcunt*, *ut eminus navigantibus magis putentur nubila*, quaſi hoc *Dyctinno*, & *Cadiſto* imprudenter tribuerit, cum diverſi ab his ſuerint *albi montes* appellati. Eodem libro v. 163. *Camirum albicantem* habemus:

Λινδον, Ιηλυσσον τε, και αργινοεντα Καμειρον.

Et v. 241.

Οἱ τ' εχον Ορμενιον, οἱ τε κρηνην Ὑπερειαν,
Οἱ τ' εχον Αστεριον, Τιτανοιο τε λευκα καρηνα.
Quique tenebant Ormenium, *quique fontem Hyperium*,
Quique tenebant Aſterium, & *Titani albos vertices*.

Paullo infra v. 245.

Οἱ δ' Αργισσαν εχον, και Γυρτωνην ενεμοντο,
Ορθην, και Ηλωνην πολιν τε Ολοοσσονα λευκην.
Qui vero Argiſſam tenebant, & *Gyrtonam colebant*,
Orthen, *Elonemque*, *urbemque Olooſſona albam*.

Quid de *Leucate*, *Leucoſia*, *Leucopetra*, *Leucogæis* dicam, aliiſque hujuſmodi, quæ a λευκος nomen deduxerunt? Quid de φαληρος voce, quæ cum *album* denotet, tot locis ideo nomen dedit, ut ſi omnia hic enumerare vellem, dies eſſet? De Neapolitanis *Leucogæis* collibus, & *Phalero* monte omnia occupata ſunt ab eruditiſſimis viris αυτοχθονι, quæ brevi proferuntur in lucem.

Huc etiam revocandæ *columnæ albæ* ſeu λευκαι στηλαι dictæ apud Herodotum in Terpſichore p. 118. Πυθομενοι δε οἱ Καρες συνελεγοντο επι λευκας τε στηλας

καλιο-

καλεομενας, ϗ ποταμον Μαρσυην, *certiores facti Cares conveniunt ad columnas albas dictas, & flumen Marſyam*. Idem auctor in Thalia p. 91. memorat apud Perſas λευκον τειχος, *album murum* dictum, & in Polymnia p. 25. λευκην ακτην καλεομενην της Θρηϊκης, *albam dictam maritimam Thraciæ oram* teſtatur. Sed & *Album* Africæ promontorium Plinio in procem l. 3. quod a Melliaria Hiſpaniæ vico fretum 15. m. paſſ. ſecernit, & *Album* etiam promontorium in Phœnicia apud Ecdippan urbem inter Tyrum, & Ptolemaidem, nunc dictum *Capo Scandalio*, & Alburnus, *monte della Perina* in Lucania, aliaque non pauca ejuſdem nominis, quæ ſilentio hic involvam, ſatis habens monuiſſe *albi* nomen non Tiberino tantum flumini attributum, ſed & nobili Germaniæ fluvio, nunc *L'Elba* vulgo nuncupato, quem veteres *Albim* appellabant. Solinus c. 20. *De internis ejus partibus Albis, Guthalus, Viſtula amnes latiſſimi præcipitant in Oceanum*. Aliter inflectit hanc vocem *Albim* Spartianus in vita Juliani: *Germaniæ populis, qui Album fluvium accolunt*: diverſe etiam Vopiſcus in Probo: *Reliquias ultra Nicarum fluvium, & Albam removit*: ita enim in veteribus libris, & mss. conſtanter legi teſtatur oculatus teſtis Salmaſius ad cit. loc. in Solin. non *Albim*, ut vulgatæ editiones poſuerunt. Quibus locis multa lux Stephano Byzantino infertur, qui Tiberim *Album* appellatum dicit: Εςι ϗ ποταμος Αλβας, ὁ νυν Τιβερις λεγομενος, Τιβεριν8 του βασιλεως ἐν αυτῳ θανοντος· λεγεται ϗ Αλβη, *eſt & fluvius Albas, qui nunc Tiberis dicitur a Tiberino rege ibi mortuo: dicitur & Alba*: qui locus omnibus Criticis ſuſpectiſſimus habitus eſt, eo quod nemo *Albam* Tiberim vocarit; ſed omnes ſem-

per

per *Albulam*, præter Stephanum, in quo ideo Αλβυλαν reponendum eſſe contendit poſt Cluverium doctiſſimus Berchelius, & verba illa λεγεται ϗ Αλβη, *dicitur etiam Alba*, ad urbem, non ad Tiberim refert importunius Αλβυλος aliqui excuderunt, quod nec Græcum, nec Latinum eſt, & ita legitur apud Euſtathium in Dionyſii periegeſin. v.350. Και ὁ Τιβερις Αλβουλος ποτε καλουμενος· verum in notis ad Euſtathium teſtatur Henricus Stephanus in pluribus codicibus legi Αλβας, uti apud Ethnicographum Byzantinum. Quibus auctoritatum momentis adductus nihil temere innovandum in Stephano præcipio: etenim in tanta veterum librorum jactura quis ſe nobis vadem ſiſtat, neminem præter Stephanum hoc uſurpaſſe? Omnino ut *Alba*, & *Albis* Germaniæ flumen dictum eſt, ita etiam Tiberis *Albas*, & *Alba* dici potuit unde legendum, Τιβερις λεγομενος Αλβας· λεγεται ϗ Αλβη. Ovidius, Virgilius, aliique Tiberim olim *Albulam* nuncupatum referunt, contra Stephanus *Albam*: utroque enim nomine inſignitum fuit. Condita, nempe urbe *Alba* ad ripas Tiberis, flumen illac tranſiens *Alba* etiam dictum eſt: ſed poſtquam nova jam urbe, & longe ſplendidiori ab Aſcanio *Albæ* quoque nomine ædificata, prima illa urbs *parva Alba*, ut fieri ſolet, & *Albula* appellari cœpit, tunc Tiberis nomen ex illa quoque *Albulæ* ſumſit. Quæ noſtra quidem conjectura, & Stephanum juvat, & ab illo viciſſim adjuvatur, & mire cum iis congruit, quæ ſupra de *Alba*, & *Albula* ſuſe diſputavimus.

Sed quid in noſtris conjecturis immoramur, cum aperte etiam Diodorus Siculus apud Syncellum *Venet. edit.* p. 194. Tiberim *Albam* dictum aſſeveret? En verba optimi polyhiſtoris: Την δ' αρχην διαδεξαμενος Α-

σκανιος υἱος εκτισεν Αλβαν την νυν καλουμενην Λογγαν, ἡν ωνοματεν απο τȣ ποταμου του τοτε μεν Αλβα καλουμενου, νυν δε Τιβερις ονομαζομενου, *imperium ſuſcipiens Aſcanius filius Albam condidit, cui nunc cognomen Longa, quam ſic appellavit ex flumine, quod tunc quidem Alba, nunc vero Tiberis appellatur*. Nec de hujus loci lectione dubitandum, cum ipſemet Syncellus p. 147. eadem habeat, ac Diodorus: Λατινων ι. εβασιλευσε Τιβεριος ετη να' του δε κοσμου δφπα' αφ' ου ποταμος Τιβερος προσηγορευθη, ὁ πριν Αλβας καλουμενος, *Latinorum Rex X. Tiberius annis 51. mundi vero 4581. ab eo fluvius Tiberis appellatus, qui prius Albas dicebatur*. Doctiſſimus, & κριτικωτατος vir Petrus Weſſelingius in ſuis ad Diodori fragmenta adnotationibus, tum in exaratis, tum in mss. libris omnibus, etiam apud Euſtathium in citat. loc. Dionyſ. conſtanter legi *Albam* affirmat: unde acriter Cluverium, & Berchelium reprehendit, qui Αλβουλαν in Stephano reponendum cenſent: neque enim ſtatim mendum librariorum judicandum, quod rarum in aliquo ſcriptore occurrat. Subdit autem vir incomparabilis: *Id vero unde Diodorus acceperit, Albam Longam a Tiberi, cui tunc Albæ nomen, fuiſſe cognominatam, neſcio: præſertim cum urbs illi fluvio non accubaret, ſtadiis ferme* cxx *ab eo diſtincta, teſte Dionyſ. l.* 1. *p.* 65. Hæc certe non adeo admiraretur Weſſelingius, ſi noſtrum de *Alba* συςημα ſuboluiſſet. Omnino *Albam Longam* dictam *Albam* ex *Alba* flumine, quod cxx ſtadiis ab ea diſtabat, ridiculum eſt. Male igitur Diodorus, licet Latinis longe hac in fabula accuratior, male inquam hæc ex vetuſtis annalibus expoſuit, in quibus cum *Albam* ita dictam ex *Alba* flumine inveniſſet, putavit hoc de *Alba Longa* intelligendum, cum tamen

men

men *Alba* illa eſſet urbs, quam Æneas ad ripam *Albæ*, ſeu *Tiberis* condidit : inde alia urbs ab Aſcanio condita in memoriam prioris *Albæ*, etiam *Alba Longa* dicta eſt. Veteres ſcriptores brevitati nimium, quam par erat, conſulentes, tot tenebras hac in hiſtoria pepererunt : ajunt enim *Albam Longam* ita dictam ex Tiberi tunc *Alba* nuncupato, cum dicere debuiſſent *Albam Longam* appellatam in memoriam alterius *Albæ* ab Ænea conditæ, quæ quidem prior *Alba*, cum eſſet ad ripas *Albæ* fluminis condita, ex illo nomen traxit. Quod ſi noſtrum hoc συστημα vulgatiori & receptiori de *ſue alba* fabulæ accommodari velit, non urbem ex fluvio, ſed contra ex urbe flumen nomen accepiſſe opinandum eſt : inventa ſcilicet Æneas ſue *alba* ad Tiberis ripas, ibi urbem ex ſuis omine ædificatam, *Albam* appellavit: flumen autem; quod integrum *Tiber* quaſi טבר erat, qua parte hanc *Albam* urbem alluebat, *Alba* etiam dictum eſt, quemadmodum qua per *Rumonem* labebatur, *Rumon* appellatum: de quo, licet hic importunius, non poſſum omittere; quæ ſero didici ex Holſtenio, nominibus ſcilicet propriis additum ſæpe, & ablatum quandoque το α, ut Μοργος κ Αμοργος, Παιτος κ Απαιτος, Ταρνα κ Αταρνα, Μηνδοι κ Αμηνδοι, atque alia, quæ ille in Stephanum voce Μοργος. Unde non mirum ſi Hebræum רמון *Rumon* alii, alii *Armon* reddiderunt, & culpanda potius vulgata, quod alteram e medio litteram abſtulerit & pro *Rumon* poſuerit *Rumon*, quam quod αλφα addiderit in principio, & illud *Armon* effinxerit, quod melius vertiſſet *Arumon*.

Hæc dum prælo ſubjiciuntur, en ſeptimum volumen quatuordecim Academicorum *Cortonenſium* diſſer-

ſertationes complectens, Romæ proximo anno excuſum, in lucem prodit: continuo ſibi eas parare ſatagit vir harum cupediarum, ſi quis umquam, amantiſſimus, privata licet umbra ſemper quieſcere, alioſque hac in arena certantes ſpectare ſatius duxerit, Agnellus, inquam, Piſcopus, qui ſtatim quæ ſua humanitas eſt, ſponte illud nobis afferri jubet, monens etiam, ut octavam diſſertationem Petri Lucatellii, viri in Litteraria Republ. ſatis noti, & cui merito Muſæi Capitolini cuſtodiam mandatam omnes συγχαίρουσι, diligentius evolverem, ſi quid forte inde in rem meam depromere opus eſſet. Vix lemma opuſculo appoſitum inſpicio *Dell' antica Città di Lavinio*, cum avidiſſime in illud feror, totumque brevi devorandum ſuſcipio, ſperans certe tot nodos, qui in hac veteri hiſtoria occurrunt, felicius a tam docto & ſpectato viro, quam a parvæ lectionis adoleſcente ſolvi potuiſſe. Sed vanam, quæ me lactaverat, ſpem fruſtratam tandem invitus agnovi, ut totam viri docti Exercitationem attente perlegi, non quod minus quidem ibi, quam ſolet, accurate rem tractaverit Lucatellius, ſed quod vix ſummis labris hanc, de qua agimus, quæſtionem delibans, in eo totus eſt, ut veteris *Lavinii* ſitum inveſtiget. Quod quidem argumentum, longius licet a noſtræ diſſertationis ὑποθέσει diſtet, tamen cum paullo ſuperius, dum forte Strabonis locum illuſtrare pergeremus, nos etiam e re nata pauca de *Lavinii* ſitu commentati ſimus, & noſtris nunc contraria doceat in ſua diſſertatione Lucatellius: operæ pretium me facturum arbitror, ſi paucis hic ea ediſſeram, quæ mihi in ejus opuſculo majori adhuc probatione indigere viſa ſunt. Quæ quidem ſi vero ſimilioribus conjecturis, ſolidioribuſque

què auctoritatibus firmaverit Lucatellius, haud ægre in ejus ſententiam pedibus me iturum ſpondeo.

Primum quidem *Lavinium* in colle 24 ſtadiis a mari remotum ponit: inde eo in loco fuiſſe decernit, quo nunc *Patrica*, quæ & ipſa 24 ſtadiis, ſeu tribus paſſuum mill. a mari diſtat: tum multa, quæ de *Lavinio* habent veteres, *Patricæ* accommodare conatur. Hæc, atque alia quæ ibi affert vir doctus, falſa eſſe omnino neceſſe eſt, cum falſum illud ſit *Lavinium* fuiſſe in colle 24 ſtadiis longe a mari, unde totum συςημα pendet Lucatellianum. Miror multæ lectionis virum dum γεωγραφουμενα hæc tractat; minime Geographorum oraculum Strabonem conſuluiſſe, qui *Lavinium* collocat *ad maris littus*, uti & Oſtiam, & Antium, quarum in medio urbium *Lavinium* fuit: locum Strabonis paullo ſuperius a nobis relatum habes p. 96. Non poteſt igitur *Lavinium* eſſe *Patrica*, quæ 24 ſtadiis a mari diſtat, ipſomet fatente Lucatellio: ſed unde nam hauſit vir doctus *Lavinium* a mari remotum tribus paſſuum millibus fuiſſe? Fortaſſe ductus eſt a verbis Strabonis l. 5. p. 229. quæ ſupra attulimus p. 103. ubi urbem, quam primus Æneas in Italia ædificavit, 24 ſtadiis longe a littore fuiſſe narrat: Φασι δε Αινειαν μετα του πατρος Αγχισου, ϗ του παιδος Ασκανιου κατxραντα εις Λαυρεντον πλησιον των Ωςεων, ϗ του Τιβερεως ηιονος μικρον υπερ της θαλαττης, όπου εν τετταρσι ϗ εικοσι ςαδιοις, κτισαι πολιν, *fama eſt Æneam cum Patre Anchiſe, & filio Aſcanio Laurentum appuliſſe prope Oſtiam, & ad Tiberis ripam ad 24 ſtadia ſupra mare urbem condidiſſe*: ita hæc vertunt Strabonis interpretes, ſed quam recte, ipſi viderint: locutiones illæ υπερ θαλαττης apud Græcos, & *ſupra mare* apud Latinos non eam vim

vim habent, ut *longe a mari* denotent, ſed *urbs ſupra mare*, & ὑπερ θαλαττης eſt *urbs immines in æquor*, quæve in mare etiam brachia tendat: contrarium eſt απο της θαλαττης, *longe a mari*, ut videre licet in his etiam Strabonis locis, quos ſupra attulimus, ubi de *Lanuvio*, & *Lavinio* agebamus p.95. Nolim hic pro certo afferere vocem ὑπερ nunquam apud Strabonem *longe* denotare: ſat enim memini, quæ in contrarium docet Salmaſius in Plinianis: quæ quidem licet facile confutari poſſint, cum tamen nec me nunc id facere locus patiatur, nec alius adhuc confutaverit, habeat certe ὑπερ duplicem notionem, donec aliquis exſtiterit, qui hanc ſignificantiam, quo jure quaque injuria τῳ ὑπερ tributam eripiat. Illud certe inficiari nemo poterit ſæpiſſime ὑπερ θαλαττης eſſe apud Strabonem idem ac *imminens in mare*, & plus quam επι θαλαττης, quod eſt ſimpliciter *ad littus*. Sic igitur Geographi verba intelligenda ſunt Æneam condidiſſe urbem μικρον υπερ της θαλαττης *parum mari imminentem*, tantum autem ſpatium hanc urbem occupaſſe, ὁσον εν τετταρσι κ, εικοσι ϛαδιοις, *quantum vigintiquatuor ſtadia comprehendunt*. Aliorum ab hac diverſa interpretationes ſatis confutat illud, urbem ſcilicet fuiſſe prope *Oſtiam*, tum μικρον illud, quod, ſi ὑπερ *longe* explices, ægre cum 24 *ſtadiis* componas, tum ὁσον εν, quod alium ſenſum vix recipere poterit.

Miror autem non parum noſtri ævi decus eruditiſſimum Mazochium ex eo quod legerit apud Strabonem *Heracleam* fuiſſe μικρον ὑπερ της θαλαττης, ſtatim invitis omnibus auctoribus, decreviſſe urbem illam fuiſſe longe a mari *duobus ferme millibus*, cum Strabo non ſolum *Heracleam* ad maris littus collocet, ſed etiam plurimam

ejus

ejus partem *in æquor imminentem*, ὑπὲρ θαλάττης. Hæc quidem veluti in eleganti corpore nævos æquiori animo ferrem, niſi in commentariis in Heracleenſes tabulas pag. 110. occurrerent, quibus quidem quam lucem veteri Heracleæ afferre potuit vir doctus, cum etiam poſt tot ejus labores Heracleæ adhuc ſitus ignoretur?

Verum ut ad propoſitum noſtrum redeamus, ſive *ad littus maris*, ſive a mari 24 ſtadiis remota fuerit urbs primum condita ab Ænea: certe multis ſuperius evicimus urbem primum in Italia ædificatam *Lavinium* non fuiſſe, & Strabo ipſe urbem illam ſatis a Lavinio diſtinguit, dum narrat Æneam urbem ὑπὲρ θαλάττης primum, poſtea bello cum Rutulis confecto, Lavinium condidiſſe. Vide integrum Strabonis locum, quem adduximus ſupra p. 103.

Sed fons, unde omnia hæc abſurda manarunt, patuit mihi ſtatim atque animadverti doctum virum, ut *Numicium* prope *Lavinium* fuiſſe oſtenderet, adducere Plinii locum l. 3. c. 5. *Oppidum Laurentum*, *amnis Numicius &c.* quaſi *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuerit. En igitur quod impoſuit Lucatellio: putavit cum Servio, ceteriſque, quos ſuperius exploſimus *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuiſſe: ideoque quæcumque de *Laurento* veteres habent, ipſe ad *Lavinium* torquet: cum hoc prius oſtendere debuiſſet communia eidem urbi nomina fuiſſe *Lavinium*, & *Laurentum*. Sed vellem moneret ſaltem Lucatellius ſe pro his ſtare in illo opuſculo, qui *Lavinium*, & *Laurentum* idem putant, atque hoc quidem, ut ὑπόθεσιν proponere, ſi libet nunc ὑποθέσεις etiam in Litterariam Rempubl. inferre, ut latius inde luxuriantia ingenia exſpatiari poſſint. Nunc autem ne γρῦ quidem de hoc ſyſtemate mo-

nens,

nens, ita de *Lavinio* verba facit, quaſi *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuerint, ac nemo id adhuc in dubium revocaverit. Quid vero ſi ſibi ipſe contraria frontibus adverſis componere conatur? veſtibulum ante ipſum Diſſertationis, *Laurentum* fuiſſe etiam antiquius Latino rege, & Æneæ in Italiam adventu evincere contendit: at ſi *Laurentum* fuit ante Latinum, & Æneam, quinam poſtea Æneas, ipſomet fatente Lucatellio, *Lavinium* exſtruere potuit, cum *Lavinium* idem fuerit, ac *Laurentum*, quod jam etiam ſi Diis placet, ante lacrymoſa Trojæ funera exſtiterat? An igitur *Lavinium* cum *Lanuvio* confundit, quod certe fuit ſupra Ariciam in edito loco?

Sed magis veroſimile eſt *Laurentum*, & *Lavinium* miſcuiſſe, cum omnia fere quæ de *Laurento* habent veteres, *Lavinio* ipſe tribuat, atque inde *Patricæ* pergat accommodare. Quid plura? non tanti res quidem eſt, ſed vide ſodes, & conſule accuratiſſimum Lexicon του παυ Jacobi Facciolati: ibi autem invenies *Lavinium* eſſe *Città Lavinia* (male autem ejus ſitum deſcribit ex Servio, qui γεογραφούμενα hæc vix ſummis labris deguſtaverat, ſed quis plura in Lexicis requirat?) *Lanuvium* autem eſſe *Città Indovina*, *Laurentum* demum ubi nunc *Patrica*: rem certo jucundiſſimam, qua nos beavit doctiſſimus Facciolatus. En tibi totum Lucatellii σύςημα quo fulcro potiſſimum nitatur. *Patrica* eſt *Laurentum*: quæ vero de *Laurento* habent veteres, ipſe quo jure quaque injuria tribuit *Lavinio*: *Lavinium* igitur; & *Laurentum* ſi unum fuerit, & *Patricam Lavinium* eſſe neceſſum eſt: certe nihil argutius, & preſſius dici poterat. Sed antequam *Lavinium Patricam* fuiſſe fateamur, doceat nos oportet Lucatellius,

lius, *Laurentum*, *Lavinium*, *Lanuvium* idem eſſe: quod ſi fecerit, libenter herbam porrigam viro docto. Verum amice moneo clariſſimum Lucatellium, ne Latium iſto modo populare urbibus pergat: quid enim binas ex una *Alba* facere nos juvat, ſi contra ex tribus unam ipſe urbem componere conatur? Nunc autem, donec *Lavinium*, *Laurentum*, & *Lanuvium* idem, unumque eſſe oſtendet, ipſam opuſculi επιγραφην in melius mutari velim, & pro illa, *Dell'antica Città di Lavinio* aptius, & opportunius apponere, *Dell' antica Città di Laurento*.

Atque hæc quidem de *Lavinio*. Miror autem virum clariſſimum, dum multa vetuſtiora affert monumenta, quæ ſuem cum fœtibus exprimunt, pulcherrimi numiſmatis oblitum, quod ſupra pag. 92. accurate nos effingi curavimus. Quod autem affert ex Montfauconio *Antiq. Expl.* p. 159. vol. 2. ſemper mihi vel ſuſpectiſſimum eſt habitum: *ædificium* ξεστοισι λιθοισι πυχομενον exhibet numiſma; & ſuperiori portæ limini cum fœtibus *ſuem* inſidentem. Quid hoc quæſo? an ſuis imaginem illam repræſentat, quam Lavinii in publico fuiſſe monumento quam plurimi teſtantur, & jam prædixerat Lycophronis Caſſandra v. 1258. ſed vide ſodes: novo architectonices ordine, ædificio illi in arcis modum extructo *templum* impoſitum eſt, ante fores templi *ara*, inde *Æneas* cum patre *Anchiſa* filii humeris innixo, quid tum? non aliter ac pictor ille Horatianus cupreſſum etiam in mediis fluctibus, ſic ibi ſcalptor *Laurum* effinxit. Hæc ediſſerat velim Lucatellius, & eſto mihi vel magnus Apollo. *Lavinium*, *ſus* ſuper Lavinii porta, *Templum*, *ara*, *Æneas* importuniſſime hic cum Patre *Anchiſa*, & *Laurus*, & ſi quæ

Q præ-

præterea ſunt, quæ ibi ſimul conjuncta cernere erit. Heu! *quid non ſperemus amantes? jungentur jam gryphes equis*: exſpecto ut etiam aliquando

Cum canibus timidi veniant ad pocula damæ.

Atat *Lautus* illa συμβολον eſt *Laurenti*: ſed quid hic *Laurentum* quæſo? an ſuem *Laurento* in urbe inventam ullus adhuc pronuntiavit? Ego certe quid dicam præterea neſcio, niſi ſi monumentum iſtud ad extremum Latinitatis cadentis ævum libeat amandare, cum *Lavinium*, *Lanuvium*, *Laurentum*, quorum vix tunc memoria exſtabat, promiſcue inter ſe confundere ſolebant.

Verum hic ultra immorari non patitur Lucatellius, meque ad pulchriorum numiſmatum adſpectum pertrahit, in quibus (certe Sulpiciæ gentis numiſmatibus, ut patet vel ex epigraphe *C. Sulpicius C. F.*) cum *ſus* in averſa parte impreſſa ſit, hoc ideo factum putat, quod ſui generis vetuſtatem ad Æneam uſque extenderent Sulpicii. Hoc ridiculum commentum ab Ericio primum excogitatum, miror Vaillantium, alioſque poſt eum libenter amplexos, vel quia naſus illis nullus erat; vel quia meliorem interpretationem afferre deſperabant. Sed ut omittam hoc ineptum συμβολον ad vetuſtatem gentis oſtentandam, ſus illa, quam invenit Æneas vel in iis, quæ affert monumenta Lucatellius, ſemper multos fœtus enixa conſpicitur, cum hic ſus ſola appareat inter duos hinc inde haſtatos milites, ut bene obſervat ad Sulpiciam gentem Havercampus. Non poteſt igitur hæc ſus aliud συμβολίζειν, quam fœdus inter Roman. populum, & exteros, opera fortaſſe alicujus ex Sulpiciis, quod quidem an Albanum fuerit, an aliud, locus hic non eſt inveſtigare:

&

& ſatis mihi eſt, ſi ſuem, non illam quidem Lavinienſem, aut Albanam, ſed ut fœderis ſignum agnoſcamus, ut pueri etiam ſciunt vel ex noto Maronis verſiculo:

Stabant, & cæſa firmabant fœdera porca.

Cetera vide ſis apud Havercampum in Morellium in gente Sulpicia: quem miror minus hanc ſententiam amplexum, eo quod in aliis numiſmatis ſus, quæ fœdus συμβολίζει, vel aræ impoſita, vel in alicujus manibus conſpicitur, hic autem ſimpliciter inter duos milites: quaſi ante ſacrificium ſuem intactam adhuc exprimere in numiſmate non liceret. Omiſſos autem in præſentia velim eos, qui ut characia aliqua priorem de ſue Lavinienſi opinionem firment, addunt Sulpiciam gentem dictam ita, quaſi *Suiſpiciam*, eo quod ex comite illo Æneæ originem duceret, qui ſuem primus adſpexerit, quaſi aut Latine tunc temporis loquerentur, aut ex Latina lingua origo petenda ſit Hetruſcis fortaſſe iſtis vocibus, quarum magnus in Romanis familiis numerus, quæque, ut *Numa*, *Tullius*, aliaque id genus, vel nihil notant, vel ſi quid notant, ex Hetruſca lingua petendum eſt.

Illud autem factum nollem a viro doctiſſimo, totam ſcilicet de alba ſue fabulam, quam *Albæ* urbi omnes poetæ, & hiſtorici accommodant, ipſum ita *Lavinio* tribuiſſe, ut ne ullam quidem *Albæ* fecerit mentionem; cum Virgilius, cui quidem in hac veteri hiſtoria accuratiſſimo haud reperire eſt parem, nihil prorſus habeat de *Lavinio*. Haud ego inficias iverim Varrone auctore ſuem *Lavinii* triginta porcos albos peperiſſe: ſed ipſemet l. 2. c. 4. de R. R. hoc factum nil aliud portendiſſe affirmat, quam quod *Lavinienſes*

triginta poſt annos *Albam* urbem forent condituri. Nequaquam vero ait Varro ſuem illam ibi *Lavinium* ædificandum indicaſſe: imo ex ejus verbis id colligi poterit, Varronem in ea fuiſſe ſententia, ut *Lavinium* etiam ante Æneam exſtitiſſe putarit. Sed hanc Varronianam oſtenti hujuſce interpretationem ſatis ineptam agnoſcet quiſquis nihil ſue illa indicatum ex ejus ſententia animadvertat, quam quod triginta poſt annis (quos συμβολικῶς triginta capitum fœtus exprimebant) Lavinienſes condiderint *Albam*. At videſis ut omnia recte procedant in Marone: ſuem *albam* invenit Æneas, & eodem loco ſtatim *Albam* erexit: triginta fœtus enixa fuerat, triginta poſt annis Aſcanius aliam urbem exſtruxit: hanc autem in illius memoriam *Albam* nuncupavit, & quidem *Albam Longam*. Prior autem illa *Alba*, quæ ad ripas Tiberis poſita, ipſi *Albæ* quoque nomen dederat, mox reſpectu *Longæ Albæ* cum *Albula* dici cœperit, Tiberis quoque *Albula* dictus eſt. Hæc ſunt, quæ de hoc *duplicis Albæ* συςήματι commentari potui: ſi quid rectius iſtis noverit Lucatellius, candide impertiri non pigeat: interim his mecum utatur.

VI. Sed jam peracta eſt fabula, & nil aliud fortaſſe *reliquum relinquitur, quam datè plauſum poſtrema in Comœdia*: ſed cum alteram *de Ara Maxima* fabulam ejuſdem etiam περιπετειας, alio die differre non liceat, nunc quoque (modo audientiam nobis faciatis) ſpectandam ipſam proponere opus eſt. Satis autem ex *Ficu Ruminali*, & *Alba* patet, quam ignari Romanarum rerum ipſi eſſent Romani, quantoque Latinorum hiſtoria magis quam Græcorum incerta ſit, atque confuſa. Sed quid dicemus de *Ara maxima*, de qua ipſi, qui ſuo ævo

ex-

exſtare eam adhuc affirmant auctores, adeo nihilominus diſcrepant inter ſe, ut nec quis aram illam erexerit, nec quonam urbis loco fuerit, adhuc decerni potuerit? Nolim hic calamiſtris inurens Romanorum Scriptorum incuriam oſtentare: quare, ne in ſcribendis prologis operam abutamur, age jam ſine ullo προαυλῶ, aut προοιμίῳ, fabulam ipſam aggrediamur. Prodeat autem primus in ſcænam Livius, apud quem l. 1. c. 4. poſt Caci internecionem ſic Herculem Evander alloquitur. *Jove nate Hercules ſalve, te mihi mater veridica interpres Deum auctυrum Cæleſtium numerum cecinit: tibique aram hic dicatum iri, quam opulentiſſima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data, accipere ſe omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata ait.* Hucuſque apud Livium Evander, atque Hercules. Joannes Dujatius in ſuis ad uſum Delphini adnotationibus hæc habet ad hunc locum: *Ita melius, quam ut Sigonius, dextra Herculi datâ. Hunc locum Turnebus interpretatur, ut Hercules porrecta Evandro manu, divinitatis omen acceperit: ſeque fata, quæ Carmenta cecinerat, impleturum, aramque maximam dicaturum oſtenderit. Et ſane dicavit non ſibi opinor (quod abſurdum Sigonio viſum, quamvis ita velit cum Ovidio Solinus) ſed Jovi Inventori, cui juvencum ob receptas de Caco boves mactavit. Aram vero illam maximam vocarunt: & quoniam in ea Hercules decimam Jovi obtulerat, Romani Herculi poſtea ipſi facultatum ſuarum decimas ibi offerebant.* Hæc Dujatius: ſed neque eum, neque Turnebum quid ſibi velint intelligere poſſum: nam ſi Herculem ſibi ipſum aram dedicaſſe abſurdum iidem eſſe cenſent interpretes, quanto hic abſurdius eſt Herculem cum Evandro loquentem

in

inducere, quaſi thraſonem aliquem, aut pyrgopolinicem, qui ſe impleturum fata, aramque dicaturum ſibi ipſe jactet? Scio Turnebum ſimpliciter aram dicaturum maximam expoſuiſſe, quaſi de *Jovis Inventoris* ara loqueretur: verum ſi ita eſſet, fata impleri non poterant: neque enim *Jovi*, ſed tibi *Hercule*, inquit Evander, hic aram dicatum iri Carmenta genitrix cecinit. Sed fac etiam ita Livium intellexiſſe, ubinam invenit Turnebus aram *Jovis Inventoris* maximam dictam eſſe? ubi Dujatius, in ara *Jovis Inventoris* decimas Romanos perſolviſſe? cedo unam veterum auctoritatem. Sed de hoc loco Livii dicam poſtea, ubi aliorum ſententias de hac ara Herculis maxima attulerimus. Ovidius Faſtor. 1. collocat aram,

Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet:

ideſt in foro *Boario*, quod etiam a *bobus* Herculis, qui ibidem paſcebantur dictum vult Propertius, aliique. Eodem ex fonte *Baulis* loco inter Miſenum, & lacum Bajanum nomen repetunt Servius, & Symmachus l. 1. ep. 1.

Huc Deus Alcides ſtabulanda armenta coegit,
Eruta Geryonis de lare tergemini:
Inde recens ætas corrupta Boaulia Baulos
Nuncupat occulto nominis indicio.

Sed hoc, prout ſolent veterum ſcriptorum etyma, ſatis ridiculum: illud certe veroſimilius, quod conjicio, *Baulos* ſic dictos quaſi *locum fructiferum* ex Phænicio בול vel יבל quod idem eſt, unde & menſi *Octobri* יבל nomen datum apud Hebræos, non ſecus ac Horatius *pomiferum annum* appellat *Autumnum*: Verum e diverticulo in viam.

Dio-

Dionyſius Halicarnaſſeus *aram*, de qua loquimur, ad portam *Trigeminam* ſtatuit, ſeu *Oſtienſem*, quam a foro *Boario* certe non parum diſtare ſciunt omnes, qui vel levi aliqua Romanarum rerum cognitione fuerint imbuti. Marlianus enim, qui portam eam ad *Scholam Græcam* fuiſſe putabat, immane quantum eruditis omnibus a vero aberrare viſus eſt. Vide Roſin. 11. 5. Nard. 7. 3. &c. Dionyſii Halicarnaſſei verba in primordiis Urbis Romæ pag. 31. hæc ſunt: Ἡρακλης δε αλοιων αυτον τῳ ροπαλῳ κτινει, καὶ τας βοας εξαγαγων, επειδη κακουργων ὑποδοχαις ευθετον ἑωρα το χωριον, επικατασκαπτει τῃ καλαυροπι το σπηλαιον, καὶ ἱδρυεται πλησιον του τοπου Διος Ευρεσιου βωμον, ὅς εστι της Ρ῾ωμης παρα τῃ Τριδυμῳ πυλῃ, quæ ſic interpretaberis: *Hercules autem baculo ipſum percutiens interfecit, & boves abigens, ut locum aptum eſſe maleficis receptaculum deprehendit, ſpeluncam clava diruit, & prope locum inſtituit aram Jovis Inventoris, quæ ad Trigeminam portam Romæ conſpicitur.*

Præterea Ovidius aram ſibi ipſum dicaſſe Herculem dicit, Dionyſius *Jovi Inventori*: Propertius, Ovidius, & alii fere omnes *maximam* hanc aram appellant, cum nihil tamen hujuſmodi habeat Halicarnaſſeus. Adnotanda etiam, quæ Tacitus ſcribit Annal. 15. *Magna ara, fanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Evander ſacraverat*: quod certe in aliis auctoribus nunquam occurrit. Quid ſi Virgilius aram a *Pinariis*, & *Potitiis* Herculi erectam affirmat, quos Herculem aræ ab ipſo erectæ ſacerdotes conſtituiſſe ſcriptores omnes alii aperte teſtantur?

Hæc tam varia apud veteres auctores, atque diſcrepantia facile ut componas, duas aras adgnoſcas opor-

Digitized by Google

portet; alteram *Jovis Inventoris*, quam Hercules *Trigeminam* prope portam erexit: alteram, quam Evander, Potitii, & Pinarii, quibus Hercules ſuæ aræ ſacerdotium mandaverat, ipſi *Herculi* in foro *Boario* dedicarunt. Has autem male Ovidius inter ſe confundit 1. Faſtor.

Conſtituitque ſibi, quæ maxima dicitur ara,
Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet.

Neque enim ſibi, nec in foro *Boario* aram umquam Hercules erexit: nec Propertium auſim excuſare, apud quem ſic ipſe Hercules loquitur:

Maxima, quæ gregibus devota eſt ara repertis,
Ara per has, inquit, maxima facta manus.

Ubi cum aram Herculi dicatam intelligat, importune Herculem ibi loquentem inducit, jactantemque ſibi ipſum aram maximam erexiſſe: neque enim de illa, quam Hercules ad *Trigeminam* portam *Jovi Inventori* dicavit, Poeta intelligi poteſt; cum ex Livio, Virgilio, Dionyſio, imo omnibus Scriptoribus ſit exploratiſſimum, aram *Herculis* nomini ab aliis erectam, *maximam* apud veteres fuiſſe nuncupatam: unde ſatis ſe imperitum oſtendit Dujatius, ceterique Liviani intepretes, qui cum *aram maximam* memoret hiſtoricus, ipſi aram *Jovis inventoris* intelligant, quæ *maxima* nunquam dicta fuit. Quanto igitur melius 8. *Æneid.* Maro, qui *aram Herculi* dicatam a Potitiis, & Pinariis refert, & eam quidem *maximam* appellat? Audi ſis Evandrum ad Æneam:

Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem: primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper

Di-

Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Vides, ut duas hic aras innuat Poeta, *Herculis* alteram, ſeu quam Hercules Jovi erexit, cujus ſacri cuſtos erat *Pinaria*, & *Potitia* domus, alteram, quam Pinarii, & Potitii *Herculi* poſtea ſtatuerunt? Et tamen nemo adhuc, quod ſciam, interpretum hoc animadvertit.

Illud autem ingenue fateor in Evandri oratione non placet apud Virgilium: *quæ maxima ſemper*,
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Sane Evandri ipſius genitrix Carmenta cecinerat apud Livium, aram illam non tunc quidem, ſed olim a gente opulentiſſima, a Romanis ſcilicet, *maximam* appellandam: qui tum ob aræ admirabilem vetuſtatem, tum quod Herculi dicata eſſet, quem fere ſemper magnum, maximumque appellare ſollemne fuit, tum præſertim, quod a Romulo ipſo magnis fuerit honoribus culta, *Maximæ* nomine decorarunt. Prima etiam fortaſſe ara fuit, quam veteres Romani coluerunt: in Palatino enim monte erat, ubi Pallanteum, & poſtea prima Romæ veteris incunabula; Aram enim illam, quam Jovi ipſe Hercules extruxit extra veteris Romæ mœnia in ultimo *Aventino* prope ſpeluncam Caci fuiſſe teſtatur Halicarnaſſeus. Hinc non parum miror, quid Evandro in mentem venerit apud Poetam, dum de hac Caci ſpelunca ad Herculem inquit:
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem, &c.
Etenim cum hæc ſpelunca ad *Trigeminam* fuerit portam, ubi & Herculis ara, ad ultimum ſcilicet *Aventinum*, neſcio an ante ipſum Pallanteum, in luco non procul a Tiberi, Æneæ, Evandro, ceteriſque ſa-

cra ibi Herculi ferentibus ita rupes illa, ubi Caci ſpelunca fuerat, ob oculos foret, ut, *aſpice hanc rupem* Evander dicere potuiſſet. Sed de Marone plura loqui equidem vereor,

Cujus ſacra colo ingenti perculſus amore.

Verum, ut e ſemita in viam, ſatis ex his, quæ diximus, patere exiſtimo, ut ſupra adductus Livii ille locus debeat explicari : neque enim ulla ratione intelligi poterit, niſi vulgatam explodamus lectionem, & cum Sigonio *dextra Herculi data*, pro *Hercules* legamus. Nam Dujatius, Turnebus, aliique, qui vulgatam lectionem retinere conantur, quibus in ſcopulis nec opinantes illidant, ſatis viſum eſt. Nunc quam bene omnia collineant, ſi lectionem Sigonianam admittamus, quæſo animadverte: *Jove nate Hercules ſalve*, (ita Evander ad Herculem) *te mihi mater veridica interpres Deum aucturum cæleſtium numerum cecinit, tibique aram hic dicatum iri, quam opulentiſſima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat. Tum dextra Herculi data, accipere ſe omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata, ait*. Ita totus orationis tractus unius Evandri erit, qui matris omen ſe accipere, ſeque, ut fata implere poſſit, aram conditurum ipſique Herculi dicaturum pollicetur. Similis eſt locus Strabonis lib. 5. p. 230. Λεγονται . . . πυθομενον δη της μητρος Νικοστρατης τον Ευανδρον (ειναι δ' αυτην μαντικης εμπειρον) ὅτι τῳ Ἡρακλει πεπρωμενον ην τελεσαντι τους αθλους θεῳ γενεσθαι, φρασαι τε προς τον Ἡρακλεα ταυτα, και τεμενος αναδειξαι, και θυσαι θυσιαν Ἑλληνικην· ἣν και νυν ετι φυλαττεσθαι τῳ Ἡρακλει· quæ ſic interpretor: *Fama eſt Nicoſtratam matrem Evandro perſuaſiſſe (erat ipſa divinandi artis, ut ajunt, periſſima) quod fato jam deſtina-*

na-

Digitized by Google

natum eſſet, Herculem poſtquam labores omnes exantlaverit, in Deorum numerum referendum: hæc ipſum Evandrum ad Herculem retuliſſe, fanumque ipſi dedicaſſe, rituque Græco ſacra celebraſſe, quod nunc quoque in Herculis ſacris obſervatur. Ex his Strabonis verus etiam ſenſus verborum Livii l. 1. de Romulo intelligitur: *Sacra Diis aliis Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Evandro inſtituta erant, facit*: neque enim placet, quod Liviani interpretes, & vir doctus etiam in Plinium commentatur, legendum ſcilicet. *Sacra Diis aliis Albano ritu Græco; Herculi, ut Evandro inſtituta erant, facit*. Nam ſi ceteris Diis Græco ritu ſacra faciebat, quid adderet *Herculi, ut ab Evandro inſtituta fuerant*, quaſi Græco illa ritu non fierent? Sed omnino, ut diximus, legendum eſt, cum θυσαι θυσιαν Ἑλληνικὴν dixerit Strabo loc. cit. qui etiam ea ibidem addit, quæ maxime opinionem noſtram firmare videntur, καὶ ὁ Κεκιλιος, inquit, ὁ των Ῥωμαιων συγγραφευς, τουτο τιθεται σημειον, του Ἑλληνικον ειναι κτισμα την Ῥωμην το παρ᾽ αυτῃ την πατριον θυσιαν Ἑλληνικὴν ειναι τῳ Ἡρακλει, ideſt, *& Cæcilius quidem Romanarum rerum ſcriptor hoc potiſſimum argumento Romam a Græcis conditam oſtendit, quod ibi patrio, & Græco more ſacra Herculi fierent*.

Sed, ut ad propoſitum redeamus, Tacitus etiam annal. xv. quemadmodum & Livius, Evandrum Aram Herculi erexiſſe affirmat, *magna ara*, inquit, *fanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Evander ſacraverat*. Ubi tamen numquam Tacitum innuiſſe illis verbis crediderim, Evandrum aram, fanumque Herculi ſacraſſe, dum ipſe illic adeſſet: ſed το *præſens*, ibi, *propitius*, *utilis*, *juvans* Hercules, interpretandum eſt, uti apud Virgilium 2. Georg. 126.

. . . . . *quo non præſentius ullum*
Auxilium venit.

& Georgic. 1. 10.

Et vos agreſtum præſentia numina Fauni.

ideſt Fauni *propitii*, & quaſi *agreſtum* patroni, non ut plerique interpretes habent, *propria agreſtum* numina, & in *terris degentia*. Itaque *præſens* etiam ἐπιφανὴς explicari poterit, quo nomine notiſſimum eſt deos apud veteres, & omnes fere poſt Antiochum Perſarum Reges fuiſſe inſignitos; quos quidem laborantibus, afflictiſque ſolatium, & auxilium μετ' ἐπιφανείας afferre putabant. Romanos etiam Imperatores deorum propria hæc nomina aſſumſiſſe, *præſenteſque*, & *præſentiſſimos*, *conſpicuos*, & *manifeſtos* fuiſſe nuncupatos, nemo vel ex obviis ubique numiſmatis ignorare poteſt. Vide, quæ nos in prima Exercitatione, ubi de *Ecphanto* p. 51.

VIII. Atque hæc de *Ara Maxima* commentabar, cum ecce in Salmaſii Plinianas incido exercitationes, in quibus pag. 3. vir ſummus aram *Jovi Inventori*, atque aram *Herculi* dicatam unam fuiſſe, eamdemque probare conatur. Vix dici poteſt, quantum id moleſtiæ primum mihi exhibuerit: prope animum deſponderam, meaſque lucubrationes tranſverſo calamo delere ſtatueram, aut παλινῳδεῖν omnino potius, quam tanto cum viro in certamen venire, quem quidem quantus in clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam, paulo ante in *ficu Ruminali* expertus fueram. Sed vires iterum ſumere, animumque priſtinum protinus revocare, ut ea, quæ ad Solinum de hac re ille ſcripſerat, attente perlegi: licet enim multos ibi veterum afferat locos, multa in veterum locis acutiſſime animadvertat; nunquam tamen mihi aliqua

ra-

ratione perſuadere potuit aram *Jovis Inventoris*, & *Herculis* unam, eamdemque fuiſſe, niſi aut omnes inſaniſſe veteres, aut contra eorum fidem proprias cujuſque conjecturas conſiſtere etiam poſſe exiſtimemus. Ceterum, ut quam propior noſtra veritati ſit opinio, quam contra longe Salmaſiana ab illa recedat, omnes videant: libet hic e re nata, quæ ille in Solinum adnotavit; accuratius expendere, & pro virili etiam confutare, ſi prius Solini integrum locum apponamus, a quo cum amentatas ſæpe haſtas Salmaſius acceperit, experiri juvat an & eaſdem noſtris viribus, lacertiſque in ipſum retorquere poſſimus. Sic igitur Solinus in Polyhiſtoris ſui c. I. *Aram Hercules quam voverat, ſi amiſſas boves reperiſſet, punito Caco, Patri Inventori dicavit.*

Hæc ara fuit ad Trigeminam portam, ut ſupra collegimus ex Halicarnaſſeo, ubi Caci ſpelunca: ſed hæc non erat *maxima:* poſteri *maximæ* nomen aræ illi tantum tribuerunt, quæ Herculi a Potitiis, & Pinariis in foro *Boario* erecta fuit, non vero huic, de qua hic loquitur polyhiſtor, quamque ipſe Hercules ζηνι ἑυρησιῳ dicavit, ſeu ut Solinus ait, *Patri Inventori*, ideſt *Jovi Inventori*, vel quod revera Herculis *Pater* eſſet, vel ſimpliciter *Patrem* pro *Jove* poſuit Solinus: quem ideo *Patrem* ſæpe appellatum vult Porphyrius, quod ad eum omnes gentes referantur. Hæc facile ſub ſilentio præterirem, niſi Grammatici ineptiſſimi Maronem arguerent, quod ſæpe *patrem* Æneam in ſuo Poemate obtrudit, cum eadem tamen in Jove ratio ſit, atque in Ænea:

. . . . . *Genus unde Latinum*
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

quod

quod Virgilius ipſe clarius etiam oſtendit illo verſu:

At Pater Æneas Romanæ ſtirpis origo.

Sed de hoc του patris epitheto adeatur Julius Scaliger 5. Poet.c.3. Sequitur autem Solinus: *Qui Cacus habitavit locum, cui Salinæ nomen eſt, ubi Trigemina nunc Porta. Hic ut Gellius tradit, cum a Tarchonte Tyrrheno, ad quem legatus venerat miſſu Marſiæ Regis, ſocio Megale Phryge, cuſtodiæ foret datus, fruſtratus vincula, & unde venerat redux, præſidiis amplioribus occupato circa Volturnum, & Campaniam Regno, dum attrectat etiam ea, quæ conceſſerat in Arcadum jura, duce Hercule, qui tunc forte aderat, oppreſſus eſt. Megalem Sabini receperunt, diſciplinam augurandi ab eo edocti.*

Miror hic Solinum, poſtquam aram *Jovi inventori* Herculem, ob receptos *Caco punito* boves, dicaſſe narrat, poſtea Cacum alia de cauſſa oppreſſum dicere, quaſi ſui ipſe fuerit oblitus. Sed hoc ſæpe accidit Solino, qui ex tam diverſis auctoribus ſine delectu ſuum opus quaſi variis teſſellis conferruminavit. Hæc autem fortaſſe vera eſt Caci, & Herculis hiſtoria, quam Poetæ inde tot fabellis ornarunt: adeantur Ovidius Faſt. I. Propertius I. IV. Virgilius VIII. Livius &, & Halicarnaſſeus in primordiis Romanæ hiſtoriæ, aliique quamplurimi. Eadem retulerat Dio Caſſius, ut colligo ex Tzetze Chiliad. 5. c. 21. quem tamen vir plurimæ lectionis Carminius Falconius in Dionem (ejus copiam fecit mihi amicorum φιλτατος Salvator Spiriti, quem, præter natalium ευγενειαν, moreſque elegantiſſimos, juriſne peritia an bonæ litteræ, an Poeſeos cultioris ſtudium reddat clariorem, ignoro) is Falconius in ſuis in Dionem adnotationibus Tzetzem notat, qui Chiliad. 5. c. 21. τους βοας maſculino genere dixit, cum Chiliad. 2.

c.30.

c.30. de eodem furto loquens fœminas expreſſerit *τὰς βοῦς*. *Livius etiam*, inquit ille, *fluctuat:* etenim primo ait *averſos boves*, *eximium quemque*: mox *cum quædam ad deſiderium relictarum mugiſſent*. Non fluctuat Livius in hac tam nota Caci hiſtoria, ſed Falconii cymba tam fluctuoſum ingreſſa pelagum aliquando naufragii periculum ſubit. Cacus & *juvencas*, & *boves* rapuit, ut diſerte habet Maro:

Quattuor a ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, *totidem forma ſuperante juvencas*.

Hinc mutant, ut libet, ſæpe genera Auctores, dum modo ad *tauros*, modo ad *juvencas* referunt. Et conſultiſſime Livius, & Virgilius, cum de mugitu in ſpelunca loquuntur, fœmineum tantum genus uſurpant, non quod fœminæ ſolæ illic eſſent, ſed quod ipſæ facilius matrum diſceſſu mugiri poterant, ut matres filiorum abſentia: quas quidem mugiſſe teſtari videtur Livius illis verbis *cum actæ boves quædam ad deſiderium relictarum mugiſſent*, illas vero e ſpelunca contra reſpondiſſe Virgilius:

Reddidit una boum vocem, *vaſtoque ſub antro*
Mugiit, *&* *Caci ſpem cuſtodita fefellit*.

Sed neſcio quid ſibi velit vir doctus loc cit. dum Caci boves, *ſi perſonam detrahes fabulæ*, *fœminas* fuiſſe dicit, teſtemque adducit Dionyſium. At nihil hujuſmodi Halicarnaſſeus, qui id habet tantum, Cacum nempe regulum fuiſſe, qui in caſtra Herculis irrumpens magnam inde *prædam* retulit. Verum ſi ideo boves *fœminæ* eſſe debuerant, quod veram militarem λείαν, ſive *prædam* exprimerent: nullus dubito, quin, ſi pro *præda* veteres ſcriptores *ſpolium*, aut aliud hujuſmodi nomen hic uſurpaſſent, *boves neutras* tunc nobis

bis etiam Falconius obtruderet: præfiſcine! quid acutius excogitari potis fuerat?

Ceterum veram Caci hiſtoriam aliter narrat loc. cit. Dionyſius, & Servius ad 8. Æneidos, qui Cacum Evandri nequiſſimum ſervum a ſorore ejuſdem nominis proditum teſtatur, *Caca* ſcilicet, ſiquidem Lactantius l. 1. de fal. Rel. *Colitur*, inquit, *& Caca, quæ Herculi fecit indicium de furto boum, divinitatem conſecuta, quia prodidit fratrem*. Sed redeamus ad Solinum, qui poſtquam de *Ara Jovis inventoris* verba fecerit, addit nunc de *Ara Herculis maxima*, quæ ſequuntur: *Suo quoque numini idem Hercules inſtituit Aram, quæ maxima apud Pontifices habetur, cum ſe ex Nicoſtrata Evandri matre, quæ a vaticinio Carmenta dicta eſt, immortalem comperiſſet fore*.

Idem ſenſiſſe videtur Ovidius; ſed abſurdum eſt Herculem ſibi aram dedicaſſe: adi, quæ nos in principio hujus Exercitationis. Excuſandi tamen veteres auctores, qui hæc ſcribebant, cum jam in Deorum numerum Hercules fuerat relatus: unde aliquid hac in re ſibi licere exiſtimarunt: ita etiam multa ævo noſtro de magnorum virorum pueritia, & adoleſcentia narrantur, quæ minus a veritate ab horrere putamus, eo quod eos jam ætate provectos mira nunc, & magna in diem gerere videmus. Ceterum hoc fecit olim pater Herculis Jupiter, quem Sacra Hiſtoria apud Lactantium l. 1. de Falſ. Relig. narrat *in tantam inſolentiam veniſſe, poſtquam rerum potitus eſt, ut ipſe ſibi fana multis in locis conſtitueret*. Porro Nicoſtratam dictam Evandri matrem teſtatur etiam Strabo l. v. p. 230. πυθομενον δε της μητρος Νικοστρατης του Ευανδρου, ειναι δ' αυτην μαντικης εμπειρον, nec dubium, quin a vatici-

ticinio dicta fuerit *Carmenta*, cum hoc nomen & aliis fatidicis tributum ſit. Ita in celebri marmoreo monumento Rodulfi Cardinalis Carpenſis apud Pighium in ſua *Themis Dea* in Gronovii *Theſaur.Græcar. antiq.T.IX.* legitur, *Themis Carmenta*, ideſt *Themis ſatidica*, ut & Ovidius appellat *Metam.* 2. *v.* 370.

Corycidas Nymphas, & numina montis adorant,
Fatidicamque Themin, quæ tunc oracla tenebat.

Sed iterum Solinus in ſcænam: *Conſeptum etiam, intra quod ritus ſacrorum factis bovicidiis docuit Potitios, Hercules inſtituit. Hoc ſacellum Herculi in foro Boario eſt, in quo argumenta & convivii, & majeſtatis ipſius remanent.* Nullus dubito, quin *Ara Maxima* fuerit intra hoc ſacellum, quod in foro *Boario* collocat Solinus, ubi ara Herculi dicata, quam *maximam* appellarunt. Hoc autem fanum ſive ipſe ſibi Hercules, ſive ei Evander, & Potitii cum ara ipſa poſuerunt, collapſum tandem vetuſtate fuiſſe crediderim; ita ut, cum M. Octavius Herennius Tibicen, ut habet Maſurius Sabinus apud Macrobium *l.* 3. *Satur.* 1. 6. *Herculi Victori* ædem in foro *Boario* poſuiſſe dicatur, eodem in loco hanc ædem erectam, ubi olim ſacellum illud, facile mihi perſuadeam. Contra, cum aram *Jovi Inventori ad portam trigeminam Herculis dicaverit*, ibi etiam ſacellum erexiſſe, & lapſu temporis dirutum exiſtimarim, cum ad trigeminam portam *Victori Herculi* ædem poſuerit idem Herennius, Plinius *l.* 34. *c.* 8. meminit etiam Herculis Triumphalis: *Herculem ab Evandro ſacratum in foro Boario, qui Triumphalis vocabatur, quique per triumphum amiciri ſolitus erat habitu triumphali.* Sed *Hercules Triumphalis* quem Plinius in foro Boario collocat, ideſt in VIII. Urbis regione, ſtatui-

tur ad *XI.* ad portam trigeminam cum *ara maxima* Feſto Victore ; & ab Aur. Rufo cum *ara maxima* in regione circi maximi : quod mirum Salmaſio videri minime debuerat , quippe qui prudenter Herculem *Victorem* eundem , ac *Triumphalem* eſſe ſtatuit . Herculis autem *Victoris* duas fuiſſe ædes , in foro alteram Boario , alteram ad *portam trigeminam* , jam vidimus ex Macrobio . Atque hoc etiam manifeſte oſtendit duas aras fuiſſe & diverſas , Herculis alteram in foro Boario , alteram Jovis ad portam Oſtienſem . Una autem tantum iſtarum maxima fuit : ſed quænam? illa nimirum *Herculi* in foro Boario dicata , ut ſupra vidimus , non illa Jovis ad portam trigeminam , ut male Victor , & Rufus .

Addit Solinus : *Divinitus in Sacellum illud , neque canibus , neque muſcis ingreſſus eſt : etenim cum viſcerationem ſacrificulis daret , Myjagrum Deum dicitur imprecatus , clavam vero in aditu reliquiſſe , cujus olfactum refugerent canes : id uſque nunc durat* . In quibuſdam editionibus *muſcarum Deum* antea legebatur , quod a gloſſemate aliquo videtur irrepſiſſe . Recte igitur Salmaſius ex M. ss. *Myjagrum* reponit , cujus & Plinius meminit , cui non Aegyptii modo , ſed & Græci multis in locis ſacra ſæpe facere conſueverunt . Vide quæ in hunc locum eruditiſſime Salmaſius congeſſit . Illud autem in præſenti non parum adfert admirationis , Lucianum ſcilicet , qui muſcæ laudes elegantiſſima oratione eſt proſecutus , hoc tamen prorſus omiſiſſe , quod certe multum illic ei prodeſſe poterat . Porro pro *Sacrificulis* Salmaſius reponit *Sacriculis* in Solino . *Sacrificulus* enim niſi eo ſenſu , quo *Regem Sacrificulum* veteres appellant , hoc eſt , qui Sacris præeſt ,

& Sa-

& Sacra certis ritibus ordinat, Latinum nunquam fuiſſe contendit: ſed quam recte, ipſe viderit. *Sacrificulus*, & *Sacrificus* quiſque eſt, qui ſacra faciat, & Sacerdotes omnes jure hoc nomine appellari poſſunt, quod vel unus Suetonii locus ſatis oſtendere poterit in Domit. *c.* 1. *mane Iſiaci celatus habitu, interque Sacrificulos vanæ ſuperſtitionis*. Ubi cum *Sacrificulos* dicit, certe Sacerdotes quoſque intelligit, cum unus *Rex Sacrificulus* eſſet, quod nomen nil aliud latinis auribus ſonat, quam *Rex Sacerdos*, *Rex Sacerdotum*, *Rex Sacrorum*.

IX. Hanc autem viſcerationem, quam ſacrificulis Herculem dediſſe Solinus auctor eſt, Evandrum in iiſdem Herculis Sacris dediſſe narrat Virgilius *l.* 8.

Tum læti juvenes certatim, Aræque Sacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris,
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant,
Veſcitur Æneas ſimul, & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & luſtralibus extis.

Ubi opportune Servius monet viſcerationem epulum eſſe, non quod ex *viſceribus* tantum, ut vulgus putat, ſed ex qualibet carne fieri ſolebat in Sacrificiis: *viſcus* enim, & viſcera quidquid ſub corio eſt Latinis appellatur, ut multis ibi docet optimus Grammaticus: qui & alia ad Herculis ſacra pertinentia affert *loc. cit.* dum *perpetuum bovem* apud Maronem explicare conatur: *Aut*, inquit, *ſecundum Homerum intelligendum, quod dicit carnes dorſi apponi ſolitas honorabilioribus, ut ſit ſenſus talis: Poſuit ante eos magni bovis carnes eas, quæ apud majores in honore fuerunt: aut revera perpetui: nam de hoc bove immolato Herculi carnes carius vendebantur cauſa religionis, & inde redimebatur, qui ex illius precio comparatus quaſi perpetuus videbatur:*

 Ha-

Digitized by Google

Haſce germanas gerras unde hauſerit bonus Grammaticus ignoro. Illud ſcio *perpetuum tergum bovis* idem eſſe apud Maronem, ac *perpetua palus*, *&* *perpetuæ munitiones* apud Cæſarem *l. 6. cap. 57. Bel. Gal. &* *l. 3. Bell. civil.* ideſt *non interruptæ*, *longæ*, *continuæ*, ut & apud Ciceronem ſæpe *viæ perpetuæ*, *perpetui montes*, *perpetua hiſtoria*, atque alia id genus innumera, quæ ſingulis paginis occurrunt: & ne a Virgilio abeam, *Æneid. 5. v. 178.*

Perpetuis ſoliti Patres accumbere menſis.

Quas quidem venditas, & iterum redemptas ne ipſe quidem Servius dixerit.

Haud temere prætereunda, quæ idem Servius ibidem animadvertit, *luſtralia exta* ſcilicet apud Maronem *pinguia* intelligenda: *Moris enim fuit completo luſtro pingues victimas offerre Cenſores*, *aut certe de quinquennali bove*, *ideſt perfectæ ætatis*. Hinc enim multa lux Livio offunditur, apud quem *l. 41. c. 15.* vox *Seſcennaris* occurrit adeo obſcuræ ſignificationis, ut Delio natatore opus eſſe crediderint interpretes, quorum tamen nemo adhuc unus veram hujus φωνῆς notionem animadvertit. Livii ipſius verba hæc ſunt loc. cit. *Dum de his rebus in Senatu agitur*, *Cn. Cornelius evocatus a viatore*, *cum templo egreſſus eſſet*, *paullo poſt rediit confuſo vultu*, *&* *expoſuit Patribus*, *bovis Seſcennaris*, *quem immolaviſſet*, *jecur defluxiſſe*. Quid hæc velint ſibi verba, explicare conatur ſanctioris Latinitatis promuſcondus diligentiſſimus Jacobus Facciolatus in ſuo Lexico: *Seſcenar*, *vel Seſcenaris vox antiqua*: *videtur eſſe a Sacena*, *quæ vox apud Feſtum exponitur dolabra pontificalis*: *itaque Seſcenarem bovem poſſumus intelligere*, *qui hujuſmodi dolabra percuſſus*, *mactatuſque eſt*: hæc

ille:

ille: ubi & *Seſcenarem* ſimplici littera *n* ſcribere Facciolatum animadvertes, ut facilius a *Sacena* deducat. Audacius adhuc Joannes Dujatius, cujus hæc verba ad Livium: *An a Sacena, quæ & Scena, & fortaſſe Seſcena (quo nomine appellatur dolabra Pontificalis apud Feſtum) dictus bos Seſcenaris eo cultri genere percuſſus a victimariis?* Hæc Dujatius, qui cum Facciolato amice conjurare videtur: ſed nimis longe petitum etymon, & durius, quam ut eruditiores aures ferre poſſint a *Sacena* Seſcennaris: & levis nimium Dujatii ſuſpicio *Scenam* non modo *Sacenam*, dictam eſſe, ſed etiam *Seſcenam*, cum nulla veterum auctoritas afferatur. Imo & vox ipſa *Sacena* ſuſpecta nimis eſt eruditiſſimo Mazochio, qui in exaſciato de Aſcia commentario *p.* 158. Feſti verba, *Scena ab aliis, a quibuſdam Sacena appellatur dolabra Pontificalis*, ſic reſtituit, *Scena ab aliis: a quibuſdam Scæna appellatur, &c.* Haud temere adſtipuler viro doctiſſimo: etenim ſi ita eſſet, diceret Feſtus *Scena ab aliis, a quibuſdam Scæna ſcribitur* potius, quam *appellatur*, quod verbum vocem a priori diverſam indicare videtur. Jam vero & aliam conjecturam affert Dujatius: *an legendum*, inquit, *Sagenaris quaſi opimi, & publici ſaginati bovis quod Gronovio non diſplicet? Varro certe ſagenantur pro ſaginantur dixit*. Felicior certe poſtrema hæc Dujatii expoſitio, quam prima illa de *Sacena*, licet eam potius amplexus ſit doctiſſimus Facciolatus.

Ego vero *bovem Seſcennarem*, idem ac *Senennalem* eſſe cenſeo. Veteres CS pro X uſurpaſſe, & inde per methateſin SC pro CS aliquando etiam occurrere nemini latet, qui modo veterem ſcribendi rationem vel per tranſennam adſpexerit. Verum & *Sexennalem* pro *Seſcen-*

ſcennarem levi admodum mutatione legere apud Livium poteris, & *Secſennarem* etiam ſi libet unius litterulæ tranſpoſitione, ſic enim antiqui loquebantur, præſertim cum Livius verba, quæ ad ſacra pertinent, eadem ratione, ac in Pontificum libris eſſent, ſemper fere nobis obtrudat. Eadem ſcribendi ratio eidem Livio tenebras offudit *l.* 4. *c.* 3. *dec.* 3. *Flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat etaros procul iis, quæ inhabitabantur*. Laurentius Valla legit *præterfluebat muros*: Sigonius, aliique *præterfluebat & agros*, Gronovius *præterfluebat Æſaros* Sed omnino legendum cum Salmaſio: *Flumen, quod medio oppido fluxerat extra frequentia tectis loca præterfluebat: & arx procul iis, quæ inhabitantur &c.* Scriptum fuit vetuſto more & *arcs*, inde factum *etaros*, ab iis, qui CS pro X poſitum ignorabant. Lege igitur meo periculo apud Livium *ſeſcennaris*, vel *ſecſennaris*, vel ut nunc ſcribimus *ſexennalis*. Nec mirabitur Livium bovis immolati ætatem tam diligenter adnotaſſe, quiſquis ſciat veteres in eligendis hoſtiis, victimiſque ætatis quoque rationem habuiſſe, ut vel ex Poetis manifeſtum eſt, apud quos *borna, biennis, bima* hoſtia, atqua alia id genus uſque ad faſtidium occurrunt. Hebræos etiam, & Græcos religioſe id admodum obſervaſſe comperimus. *Numeror.* 15. 27. *Quod ſi anima una neſciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato ſuo. Et Levit.* 14. *a* 10. *die octavo aſſumet ovem anniculam*. Sic etiam *Exod.* 29. *v.* 38. *Levit.* 23. *&* 18. atque alibi ſæpius: *triennem quoque vaccam, & trimam capram* in *Geneſi* legimus: *Sume*, inquit Dominus ad Abram, *mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem*

quo-

quoque, *&* *columbam Geneſ.* 15. *v.* 9. atquæ hæc apud Hebræos: Græcis etiam eamdem fuiſſe in ſacrificiis religionem vel Homerus teſtari poterit, quem id imprimis in animo habuiſſe deprehendi, ut ætatem animalium immolandorum ſemper peculialiter notet, eaque aliis alia ætate Diis mactata oſtendat. Ita *Iliad.* *D.* *v.* 403. Jovi Agamemnon immolat βουν πιονα ϗ πενταετηρον. Contra *Iliad.* Z. *v.* 274. Hector matrem monet, ut duodecim anniculas boves Minervæ ſe ſacrificaturam voveat:

Και ὁ ὑποσχεσθαι δυο δεκα βουν ενι νηῳ
Ηνις ἠκεστας ἱερευσεμεν.

Et v. 305. Theano ad Palladem:

. . . . τοι αυτικα νυν δυο ϗ δεκα βους ενι νηῳ
Ηνις, ηκεστας ἱερευσομεν.

At Iliad. H. v. 313. ubi de Jovis agitur Sacrificio bovem ut ſupra Iliad. 3. quinquennem obtrudit:

Τοισι δε βουν ἱερευσεν αναξ ανδρων Αγαμεμνων
Αρσενα πενταετηρον ὑπερμενεϊ Κρονιωνι.

Semper igitur Jovi *quinquennalem* bovem divinus vates aſſignat, ita ut merito Servius in ſacrificiis, quæ Jovi expleto luſtro fieri apud Romanos conſueverat, quinquennalem bovem mactatum eſſe dixerit, eo quod perfecta hæc eſſet ætas, ut ipſemet explicat. Bene igitur Livius ait Jovi immolatum bovem *ſeſcennarem*, ſeu *ſexennalem*, quemadmodum *quinquennalem* apud Homerum; utrumque enim eſt perfectæ ætatis indicium.

X. Sed quo me unius voculæ abripuit interpretatio? Longum nimis επεισοδιον, & quod juſtæ fabulæ partem implet per ſe ipſum vix æquis ſpectatoribus ferendum videretur, niſi quod cum in Solinum, & quidem contra Salmaſium commentemur, hæc aliter tractare non licuit,

licuit, quam eo ſcribendi genere, quo ipſe in Solinum potiſſimum uſus eſt. Quid vero? ſi hanc de voce *ſeſcennari* διατριβὴν excipias, cetera omnia quæ interfati adhuc ſumus, exodia quidem, ſed adeo τῷ δράματι neceſſaria, ut ſine iis fabulam peragere omnino foret indecorum. Sed jam tempus eſt, ut ad Salmaſii objecta propius accedamus: qui cum ſciret unam fuiſſe apud veteres *Aram Maximam*, & e contrario *Aram Jovis Inventoris*, atque *Herculis* veteres memorarent, ne duas *Aras Maximas* induceret, unam utramque fuiſſe oſtendere conatur. Hæc autem cum nimis vetuſtum fuerit negotium, ideo Scriptores cuinam Deorum dicata ipſa eſſet ignorantes, alii *Herculi*, alii *Jovi* erectam narrant. Hoc eſt totum de *Ara Maxima* Salmaſii σύστημα: quod quantum a veritate abhorret, ſatis ſupra viſum eſt tot veterum adductis auctoritatibus, qui alteram in foro Boario, alteram in ultimo collocant Aventino. Quænam ergo in Scriptoribus de hac *Ara* eſt diſcrepantia? Eccillam: Duæ erant aræ eadem vetuſtate inſignes, *Jovis* altera, altera *Herculis* nomini dicata: neſciebant quænam earum eſſet *Maxima*: ideo alii *Jovis*, alii *Herculis* aram *Maximam* nobis obtrudebant. Sed hinc potius duas *Aras Maximas* extitiſſe, quam unam utramque fuiſſe ſequeretur: cum aperte veteres ſcriptores eas ſecernant, Dionyſius præſertim, qui alteram in Aventino, alteram in foro collocat Boario. Omnino igitur diverſa ab *Ara Jovis Inventoris*, *Ara Herculis* fuit: ſed una tantum earum *maxima* dicta eſt. Sed quænam illa? Ara certe Herculi erecta a Potitiis & Pinariis, ut ſupra luculenter oſtendimus. Neque enim ex tot veteribus auctoribus ullus aram *Jovis Inventoris Maximam* nuncupavit, præ-

ter

ter poſterioris ævi auctores Feſtum, & Victorem, ductos fortaſſe ex neſcio cujus incerti de Romanorum origine auctoris fragmentis, quæ an ipſa Victorem, Feſtumque in errorem induxerint, an ex Feſto, & Victore potius ad nos derivata fuerint, ignoro.

Nunc autem vide ſodes, quam tranſverſum ſæpe agat virûm doctum male hoc excogitatum de *Ara Maxima* *σύστημα*. *Aram Hercules, quam voverat, ſi amiſſas boves reperiſſet, punito Caco, patri inventori dicavit*, inquit Solinus. Hic autem primum Camertem Salmaſius objurgat, quod *Aram* hanc Solini, quam Jovi Inventori Hercules dicavit, ab ea diſtinguit, quam ſibi ipſum dedicaſſe, & *Maximam* appellatam Solinus narrat. Sed eo potiſſimum nomine illum reprehendit, quod de hac *Ara Jovis Inventoris* Livium lib. I. Virgilium VIII. Ovidium *Faſt.* I. ceteroſque Auctores loqui exiſtimavit, dum *Aram Maximam* commemorant. Sed ipſe tamen Salmaſius paullo infra Propertii illud illuſtrat ex lib. 4. eleg. 9.

Maxima, quæ gregibus devota eſt Ara repertis,
Ara per has, inquit, Maxima facta manus.

atque ait hanc eſſe, quam Solinus Herculem voviſſe narrat, ſi boves reperiſſet. Sed ſi ita eſt, ubi hic Camertis error? *Ara*, quam *Jovi inventori* voviſſe, & erexiſſe tandem Herculem Solinus affirmat, nunquam, Salmaſio ipſomet teſte, *Maxima* dicta fuit: quinam igitur de *Ara* illa Poeta intelligendus eſt, cum *Maximam* appellat? Vel *Ara Jovis Inventoris* etiam *Maxima* appellatur, & nunquam erraſſe Camertem putandum eſt, quod de *Jovis Inventoris Ara* Livium, Virgilium, alioſque Auctores loqui exiſtimavit, cum de hac *Ara* verba faciunt: vel *Maximam* eam veteres

T nun-

nunquam vocitarunt, & in eodem Camertis errore Salmaſius verſatur, qui ita Propertii allatos explicat verſus, ut *Aram Jovis* Poetam ibi *Maximam* vocaſſe crediderit.

Addit Salmaſius auctores non duas *Aras*, ſed unam tantum *Maximam* numerare, in hoc vero ſolum diſſentire, quod hanc *aram maximam* alii *Jovi Inventori* ab Hercule, alii ab Evandro *Herculi*, alii autem ab ipſo Hercule *ſibi* poſitam narrant: gerræ germanæ. Duas *Aras Maximas* fuiſſe nemo, nec veterum, nec recentiorum unus dixit. Sed non ideo, quod una erat apud veteres *Ara Maxima*, ſequitur inde *Aram Jovis Inventoris* ab Hercule, & *Aram Herculi* ab Evandro dicatam unam eamdemque fuiſſe; cum diſerte eas ſecernant auctores, Solinus præſertim, qui primam *Jovi* ab Hercule, alteram ab ipſo *ſibi Hercule* poſitam ſcribit: quem tamen falſi arguere Salmaſius auſus eſt: ſed qua de cauſſa, cum nec veterum ullus ſit, qui Solino adverſatur, & iis, quæ ipſe narrat, aliorum Auctorum loci clarius explicentur? Parem præſefert audaciam, dum Panvinium notat, quod in undecima regione Urbis *aram maximam* Herculis, & Aram Jovis quaſi diverſas recenſeat. Sed mirum, quantum in tota hac de Ara Maxima diſputatiuncula vir doctiſſimus cæcutit.

Suo quoque Numini idem Hercules inſtituit aram) Delrius *ſuo nomini* legebat, quem arguit Salmaſius, quod Ara illa Herculis nomini inſcripta non erat, ſed ſimpliciter *Ara Maxima*. Quod ſi Herculis etiam nomen exſtitiſſet, non adeo veteres inter ſe diſcreparent, dum alii Jovi, alii Herculi dicatam aſſerunt; λῆροι λήρων. Exciditne tanto viro *nomen* ſæpe *famam*, *celebritatem*, *nobilitatem*, *honorem*, atque alia hujuſmodi ſignare apud veteres? Ita ut

A-

Aram ſuo nomini inſtituit, aliter Salmaſius explicare non poterit, niſi *Aræ ſuum nomen inſculpſit*? Dii boni! ut luſciniolæ quoque aliquando deeſt cantio!

Sed *aram ſuo nomini inſtituit*, ſimpliciter intelligere poſſumus *ſibi ipſi*: nihil frequentius apud veteres. Livius *Romanum nomen*, & *Cæninum nomen*, pro Romanis, & Cæninenſibus, atque alia id genus ſæpiſſime: ita etiam *meum nomen*, *ſuum nomen* pro *me* pro *illo* dici poteſt: *Aram Hercules ſuo nomini*, ideſt *ſibimet ipſe inſtituit*: notum vel iis, qui non dum ære lavantur; quod tamen ignoraſſe videntur Velleji interpretes, qui cum *n. 69. Vatinium nulli nomini non eſſe poſtferendum*, dixiſſet, crucem Grammaticis fixit. Puteanus conjiciebat *nulli minimo*: alii *nulli homini*. Manutius autem præ ceteris argutatur: putat Vellejum ſcripſiſſe ſimpliciter, *Vatinium nulli non poſt ferendum*; unde gloſſema *nulli*, ideſt *nemini*, quod codici inſertum tandem *nomini* ſcribi cœpiſſe amanuenſium imperitia. Sed omnino *nullum nomen*, idem eſt ac *nemo* apud Paterculum, ut *Romanum nomen*, Romani ipſi apud ceteros Scriptores. Tam parva res tantos viros potuit impedire.

Quæ Maxima apud Pontifices habetur) Salmaſius legit *maximi*, atque ideo *Aram Maximam* fuiſſe contendit, quod *maximi* apud omnes haberetur. Haud reprehenderim: ſed illi tamen vulgata lectio magis prodeſſe poterat: cum enim *Aram Herculis* hic *maximam* dictam eſſe Solinus, ut ceteri, affirmet, contra vero incertus Auctor de Romæ origine apud Salmaſium *Aram Jovis maximam* vocet, facile inde colligere poterat Herculis, Joviſque *Aram* unam, eamdemque fuiſſe, cum tantum unius veteres *Aræ Maximæ*

faciant mentionem. Sed ne hæc quidem vidit Salmaſius, quæ ad rem ſuam maxime faciebant: quanto minus illa, quæ ſibi hac in re potiſſimum adverſabantur?

Hoc Sacellum in Foro Boario eſt) Hic iterum de Ara diſſerit Salmaſius, & nihil tot veterum locos ſibi adverſos, quos ſupra nos in partem attulimus, animadvertens, unum affert Ovidii, quem ſuæ in ſpeciem opinioni contrarium ipſemet eſſe fatetur. Is eſt Faſt. 1.

Immolat ex illis taurum tibi Jupiter unum
Victor, & Evandrum, ruricolaſque vocat:
Conſtituitque ſibi, quæ Maxima dicitur Ara,
Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet.

Nam cum *Jovi* immolaſſe dicat, antequam ſibi *Aram* conſtitueret, aperte oſtendit Ovidius, ut Salmaſius obſervat, aliam fuiſſe *Aram* illam, in qua Hercules *Jovi* immolavit, ab illa, quam *ſibi* erexit. At dum ſe expedire non poteſt, ὕςερον πρότερον Poetis non inſolens in allatis verſibus commentatur, quaſi prius ceciniſſet Ovidius

Conſtituitque ſibi, quæ Maxima dicitur Ara

poſtea vero: *Taurum tibi Jupiter unum immolat, &c.* Sed quid unquam ad Scriptorum ita locos depravandos Salmaſium impellit? cedo unam tandem veterum auctoritatem, quo ſuam opinionem defendere poſſet: æquiori animo feram. Sed cum omnes refragentur Auctores, quorſum ad firmandas inutiles conjecturas tanta moliri opus eſt? Præterea ſi ipſo Salmaſio etiam adſtipulante, veteres non duas *Aras Maximas*, ſed unam fuiſſe commemorant, in hoc tantum inter ſe diſcrepantes, quod hanc alii *Herculi*, alii *Jovi* dicatam ſcribunt, nemo tamen utrique, quod ne

Sal-

Salmaſio quidem unquam in mentem venit : quid illorum carminum ſollicitat ſenſum, quæ ſi ita, ut ille vult, accipiantur, illud omnium quam maxime abſurdum ſequeretur, Herculem ſcilicet ſibi eamdem, & *Jovi Aram* dedicaſſe ? Sed nimius eruditionis ardor tranſverſum ſæpe agit ſummum virum.

Jam vero hic Salmaſius neſcire, cui potiſſimum credat, Ovidio ne, qui in *Foro Boario* illam collocat, an aliis, qui ad *circum maximum*. Tandem eam non *in foro boario* ſed alio in loco potius quovis pretio fuiſſe contendit, Solinumque præ ceteris anteſtatur, qui cap. 1. pag. 2. *idem Hercules*, inquit, *ſibi Aram conſtituit &c. . . . . Sacellum quoque intra quod ritus Sacrorum factis bovicidiis docuit Potitios: hoc Sacellum Herculi in Foro Boario eſt*, *&c.* uti ſupra recenſuimus. Ex quibus jam allatis verbis Aram in *Foro Boario* nunquam fuiſſe colligit: quod cum de *Ara Maxima* ſimul, & *Herculis Sacello* loquatur Solinus, atque hoc in *Boario Foro collocat*, *palam eſt*, inquit, *Aram Maximam ibi non fuiſſe*: quaſi vero intra *Sacellum* illud eſſe non poſſet, aut ſi extra foret, *Aram*, *&* *Sacellum* eodem in Foro Boario eſſe non liceret. Verum ſi eo quod ſacellum, & aram diviſerit Solinus, colligitur aram non fuiſse ubi ſacellum, contra eodem loco fuiſse ſimiliter inferri poterit, quod Tacitus utrumque conjunxerit : *magna ara fanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Evander ſacravit*. Sed vide hominis ingenium: paullo ſuperius Solinum, ut falſum & ineptum rejecit, quod *Aram Herculis* ab illa *Jovis Inventoris* diſtinguat, cum tamen omnes idem Veteres ſenſiſſent : nunc male intellecta Solini verba eadem in περιοδῳ, contra omnem veterum auctoritatem de ſitu *Aræ Maximæ* opponit.

Tan-

Tandem Dionyſii verbis rem conciliare, quod ille prope *Forum Boarium*, non *in Foro Aram* fuiſſe narrat: unde ſuſpicatur hujuſmodi erectam in loco, ut & ad *forum*, & ad *Circum maximum* referri poſſet. Sed integrum Dionyſii locum legiſſe Salmaſius non videtur; qui in primordiis Urbis Romæ apertiſſime *Aram Iovis Inventor s* ab ara *Herculi* dicata ſecernit, atque hanc quidem; prope *Forum boarium*, illa vero ad *Portam Trigeminam* collocat, quæ a *Foro boario*, longius diſtat, quam ut locum Salmaſius inveniat, ubi ſi *Ara* fuerit, ad forum ſimul, & *Portam Oſtienſem* pertineret. Hinc iterum in Solinum, alioſque invehitur, qui male hæc inter ſe confuderunt, duaſque *Aras* Herculis admittit, minorem alteram dictam, alteram majorem, aut maximam: ſed utramque *Herculi* erectam affirmat: & quæ Auctores de *Jovis Inventoris Ara* narrant ad alteram iſtarum eſſe referenda: cum ſi diverſam eam fuiſſe putemus tres inde *Aræ Maximæ* evadant neceſſe eſt. Nolo amplius hic immorari, cum ſatis ſuperque pateat quantum hæc & inepta ſint, & nulla veterum firmata auctoritate, quantumque ſibi ipſa invicem opponantur. Unum addo Salmaſium eo potiſſimum a veritate hic longius aberraſſe, quod male Auctorum locos intellexerit, quos, dum *Jovis Inventoris Aram* ab illa *Herculis* diſtinguunt, *duas Aras maximas* continuo induxiſſe putavit. Ideo in unam reducere utramque conatus eſt, ſed quam infelicibus auſpiciis, omnes vident.

Quæ vero, PASSERI eruditiſſime, ex tam variis Auctorum ſententiis certiora, & veriſimiliora colligere potui; ut paucis rem abſolvam, hæc ſunt. Ara ubi Hercules ſacra fecit, Potitiis, & Pinariis Sacerdotibus electis, fuit ad *Tri-*

ge-

geminam portam, prope *Caci ſpeluncam*, παρα τρι υμω πιλη, πλησιον του σπηλαιου, atque hæc fuit Διος Ευρεσιου βωμος, ſeu *Ara Iovi Inventori* dicata. Ara vero, quæ *maxima* a Romanis dicta, fuit *in Foro Boario*, quam Potitii ipſi, & Pinarii Herculi erexerunt. Quod autem ſolus Tacitus narrat *Aram* ab Evandro erectam eſſe, de hac poſtrema intelligendum eſt quam Potitii & Pinarii una cum Evandro poſuerunt: quamvis melius Dionyſius, qui hanc ab illis diverſam oſtendit, parvulamque, & tumultuario opere extructam hanc *Aram* fuiſſe docet, ut *Herculi* Evander ſacra faceret. Ita & veteres auctores conciliantur inter ſe, & *Aram* Herculis *Maximam* diverſam ab illa Jovis Inventoris habemus: quam quidem Urbe expellere cupiens Salmaſius, tandem Aram, quæ tot annorum ſpatio pleno jure Romana civitate fruebatur, in barbarorum inſulas amandavit. Nunc autem videant doctiores, tuque in primis, BAPTISTA doctiſſime, an poſt tot quæ in medium attulimus argumenta, æquum ſit, ut de integro Romanam Civitatem, ſtatumque priſtinum ſaltem jure poſtliminii per omnia recipiat.

IN-

INDEX AUCTORUM,

QUI IN HOC OPERE RECITANTUR, NOTANTUR, VINDICANTUR, ILLUSTRANTUR, EMENDANTUR.

A

Aben Ezra laud. p. 20.
Aelianus 25. 28. not. 31.
Aetnæ auctor illuſtr. 57.
Agaſthenes 44.
Alberti Joannes laud. 65.
Amerias Macedon 29.
Amos Propheta illuſtrat. 86. bis 88. 88. 89. 90.
Anacreon emendat. 53.
Andreas Elias not. 53.
Andriſcus 44.
Antoninus 95.
Appianus illuſtrat. 103.
Apulejus 62.
Aquila laud. 19. 86.
Arabs Paraphraſtes ſacr. litter. not. 19.
Aretæus illuſtr. 31.
Ariſtides 25.
Ariſtophanes illuſtr. 10. 11. 16. 17.
Ariſtoteles notat. 45.
Arnobius 10.
Artemidorus 29.
Athenæus illuſtr. 29. 37. 44.
D. Auguſtinus 10.
Auſonius notat. 78.

B

Balſamon Theodorus 10.
Barneſius Joſua notat. 53.
Benedictus notat. 6. 7. 8. 9. 10. 11.
Berchelius Abrahamus laud. 108. not. 113. 114.
Bochartus Samuel confut. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. laudat. 55.
Bonfrerius Jacobus laud. 88.
Buchananus Georgius laudat. 109.
Burmannus Petrus 79.

C

Cæſar Julius illuſtr. 140.
Camers vindic. 145.
Capella Martianus not. 58.
Carminianus Severus laud. 79.
Carpenſis Rodulphus 137.
Carrucius confutat. e p. 6. uſque ad 11.
Caſaubonus Iſaacus laud. 10. 30. not. 59. 95.
Caſſius Ictus illuſtr. 95.
Cato explic. 102.
Catroæus not. 79.
Celſus laud. 95.
Chaldæus Paraphraſtes not. 19.
Charax 103.
Cicero M. Tullius illuſtr. 57. 78. 80. 95.
Clarius not. 87.
Claudianus not. 78. explic. 81.
Cleophon vindic. 45.
Cluverius Philippus laudat. 35. 93. not. 101. 102. 114.
Corſinius Eduardus laudat. 47. confutat. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54.
Cortonenſes Academici laudant. 64. 116.

Crenius

Crenius Thomas not. 64.
Critici Sacri notant. 21. & ſequent.
Cujacius Jacobus 61.

D

Dacerius Andreas confut. 72. 73. 74. 75.
Damaſcenus Nicolaus laudat. 86.
Dathus Carolus notat. 99.
Demoſthenes illuſtr. 10.
Diodorus Siculus illuſtr. 113. 114. 115.
Dionyſius Alexandrinus laudat. 113.
Dioſcorides laud. 31.
Druſius Joannes notat. 87. 88.
Dujatius Joannes not. 125. 126. 128. 141.
Dio Caſſius 134.

E

Ennius illuſtr. 55.
Eratoſthenes 15.
Ericius Sebaſtianus notat. 92. 122.
Eumæris 12.
Euſebius illuſtrat., & emendat. 88.
Euſtathius laud. 113.
Eutropius not. 93.
Exodus illuſtr. 142.

F

Fabrettus Raphael notat. 78.
Fabricius Joannes notat. 79.
Facciolatus Jacobus laud. 60. 77. 78. 79. notat. 80. 120. 140.
Falconius Carminius not. 134.
Farnabius Thomas notat. 77.
Feſtus Peſcennius illuſtr. 63.
Feſtus Rufus Sextus notat. 60. 62. 109. 138. illuſtr. 141.
Firmianus Lactantius 63.
Florus emend., & illuſtrat. 20.

G

Galianus Berardus laudat. 49.
Gellius 62.
Geneſis illuſtr. 16. 54. 56. 142.
Gorius Antonius Franciſcus laud. 67.
Gotofredus Jacobus notat. 62.
Grævius Georgius laud. 20.
Gravina Vincentius laudat. 67. confut. 61. 62. 63.
Gronovius Jacobus laud. 45.
Gronovius Joannes Fridericus notat. 78. 142.
Grotius Hugo laud. 87. not. 88.

H

Halicarnaſſeus Dionyſius illuſtr. 94. 103. 127. 128.
Havercampus Sigebertus laud. 90. 122. 123.
Heinſius Nicolaus laud. 79. notat. 81.
Heinſius Daniel laud. 28. 30. 59.
Herculanenſes Academici laudan. 31.
Herodotus illuſtr. 111. 112. ter. 86. 25.
Heſiodus illuſtr. 48. 49.
Heſychius defend. 20.
Hieronymus not. 22. 64. 86. 87.
Hipponax illuſtr. 44.
Holſtenius Lucas 102. laud. 115.
Homerus 2. 3. 65. emendat. 9. illuſtrat. 48. 49. 110. 111. quater. 143. ter.
Horatius illuſtr. 27. 34. 77. 126.
Hyginus 36.

I

Javolenus Iſtus laud. 95.
Jeremias illuſtr. 85. 86. ter.
Inſcriptio in veteri columna illuſtr. 47. 47. 49. 50. 51. 52. 53. 54.
Joſephus Hebræus 86. notat.
Iſaias illuſtr. 19. 29. 21. 22. 23. 86. ter.
Iſidorus laud. 109.
Jungermannus Gothophredus 63.
Junius Franciſcus laud. 52. not. 32.
Juſtinianus illuſtr. 61.
Juvenalis illuſtr. 58. 62.

K

Kuhnius Joachimus laudat. 64.
Kuſterus Ludolphus confut. 14. 15. 16. 17.

L

Lacerda laud. 71. not. 97. 100.
Leviticus illuſtr. 16. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 142.
Livius illuſtr. 62. 76. 77. 81. 82. 91. 94. 102. 107. 125. 140. 141. 142. 143.
Longus Sophiſta laud. 63.
Lucatellius Petrus laud. 116. confut. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124.
Lucianus not. 138.
Lucilius illuſtr. 58.
Lucretius illuſtr. 43.
Lycophron illuſtr. 23. 108. 121.

M

Macer notat. 9.
Macrobius 4. 137. not. 31. 32. illuſtr. 41. not. 76. 80.
MSS. Mediceum 78.
Sprotianum 79.
Hamburgicum ibidem.
Moretanum ibid.
Burmannianum ibid.
Zulichemium ibid.
Manutius Paulus not. 147.
Martialis 34. illuſtr. 77.
Martinius Mathias not. 55.
Marlianus Bartholomeus not. 127.
Martorellius Jacobus laud. 1. 2. 3. 32. 46. 79. 65. 66. 67.
Maſurius Sabinus 137.
Matthæi Joſephus 39.
Mazochius Symmachus Alexius notat. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 57. 60. 78. 118. 119. 142.
Mela Pomponius 64.
Meurſius Joannes not. 108.
Michæas illuſtr. 86.
Morellius Andreas 90.
Montfauconius Bernardus 53. 121.
Moſes v. Geneſ. & Levit.
Munſterus Sebaſtianus not. 87. & ſequ.

N

Nævius illuſtr. 43.
Nanius Bernardus laud. 47.
Nardinus Famianus 127.
Nazianzenus Gregorius explic. 61.
Numeri illuſtr. 142.

O

Oppianus laud. 32.
Orpheus illuſtr. 51. 110.
D' Orvillius Philippus laud. 65.
Oſeas illuſtr. 86.
Ovidius illuſtrat. 42. 43. ter. emend. 82. not. 92. 40. 26. 128. 137. 148.

Palme-

Digitized by Google

P

Palmerius Jacobus 96. laud.
Panvinius Onuphrius not. 146.
Paralipomena illuſtr. 24. 85.
Paſſerius Baptiſta Joannes laud. 55. 66. not. 32. laud. 150. 151.
Paterculus Vellejus illuſtr. 147.
Pauſanias illuſtr. 46. 64. 110.
Pauvius Cornelius laud. 54. 65.
Perizonius Jacobus not. 29. 31. laud. 63.
Perſius illuſtr. 57.
Petronius illuſtr. 58.
Phædrus 11.
Pherenicus illuſtr. 44.
Photius 103.
Phylargirius 35.
Pierius Joannes laud. 78.
Pighius Stephanus 45. 137.
Pindarus illuſtr. 25. 48.
Piſcopus Agnellus laud. 116.
Pitiſcus Samuel laud. 75.
Plautus 7. 8.
Plinius illuſtr. 10. 43. 72. 73. 74. 75. 61. 109. 112. 137.
Plutarchus illuſtr. 84. 91.
Pollux illuſtr. 63.
Poſidippus 11.
Potterus Joannes laud. 86.
Probus confut. 36.
Propertius illuſtr. 86. 126. 128. 145.
Protarchus Trallianus 36.
Proverbia illuſtr. 86.
Pſalmi illuſtr. 85. ter. 89.
Ptolemæus 32.
Puteanus Erycius not. 147.

R

Raymarus. .... laud. 65.
Rhodiginus Cælius 11.
Roſinus Joannes 127.
Rychius Theodorus laud. 106.

S

Salmaſius Claudius confut. 71. 72. 73. 74. laud. 109. 112. not. 111. 118. confut. 133. uſque ad 138. 145. uſque ad 151.
Samaritanus Paraphraſtes not. 19.
Scaliger Cæſar Julius laud. 9. 29. not. 58. laud. 77. 78.
Scaliger Joſephus laud. 26. not. 27. 51. 59. vindic. 71. 72. 73. 74. 75. laud. 86.
Scholiaſtes Ariſtophanis emend. & illuſtr. 12. 13. 14. 15. 16. 17. & 54.
Scholiaſtes Lycophronis laud. 23. 86.
Scholiaſtes Septuaginta interpretum illuſtr. 86.
Scholiaſtes Theocriti emend. 27. illuſtr. 28. 29. 56.
Septuaginta interpretes illuſtr. 10. not. 19. vind. 22. 23. illuſtr. 85. 86. 87. 88. pluries.
Servius not. 35. 93. 94. 95. 96. 97. laud. 76. 79. not. 102. 139. 140.
Sidonius not. 9.
Sigonius Carolus 125. not. 142.
Silius illuſtr. 55.
Solinus illuſtr. 43. 111. & 112. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 145. 146. 147. 148. 149.
Soſibius Lacon 44.
Spanhemius Ezechiel laud. 13. 51. 56. 62. 90.
Spartianus illuſtr. 112.
Spencerus Joannes laud. 26.
Spiriti Salvator laud. 134.
Sponius Joannes laud. 45.
Statius illuſtr. 34.
Stephanus Byzantinus illuſtr. 35. emend.

emend. 89. 102. 103. 112. 113. 114. 115.
Stephanus Henricus laud. 113.
Strabo laud. 25. 28. emend. 95. 96. illuſtr. 97. ter. 103. 104. 117. pluries. 118. 119.
Svetonius illuſtr. 62. 139.
Svevius expl. 80.
Symmachus 126.
Syncellus illuſtr. 114. 115.
Syrus paraphraſtes not. 19.

T

Tacitus not. 75. illuſtr. 81. 127.
Theocritus illuſtr. 9. 78.
Theophraſtus illuſtr. 109.
Tzetzes Joannes laud. 12. not. 108.
Turnebus Adrianus not. 125. 126.

V

Vaillantius Joannes not. 122. 123.
Valeſius Adrianus laud. 63.
Vargas Michael laud. 56.
Varro not. 107. laud. 77. 82. 123. 124.
Victor Aurelius not. 138.
Virgilius explic. 29. illuſtr. 34. 35. & ſequent. 41. 55. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 84. defend. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. & ſequ. illuſtr. 106. quater. 105. bis. 101. ſexies. 124. 127. 128. 139.
Vopiſcus Flavius illuſtr. 112.
Voſſius Joannes Gerardus laudat. 11. not. 27. 30. 32. 55. laud. 77. 109.
Voſſius Iſaacus laud. 22. 23. 64.
Weſſellingius Petrus laud. 63. 114. not. ibidem, & 115.
Vulgata illuſtr. 16. 19. vind. 22- illuſtr. 85. 86. 87. 88. 89. pluries.

X

Xiphilinus 82.

Z

Zacharias Proph. illuſtr. 86.
Zacharias Franciſcus laud. 64.
Zannettius Hieronymus not. 47.

I N D E X

RERUM, ET VERBORUM.

A

ABliken quid apud Belgas pag. 109.
Ægle in veteri monumento 40. 41.
Ætatis in victimis veteres potiſſimum habuiſſe rationem oſtenditur 142. 143.
Αγαλμα αμιμφις in veteri epigraphe 47.
Alba an oppidum Albanum 93. 94. ejus deſcriptio ibid.
Alba & Albula dictus Tiberis 112. 113. 114. 115.
Albam quis condidit 97. an prima urbs condita ab Ænea 97. 98. 99. 100. 191. Albam duplicem fuiſſe oſtenditur 93. uſque ad 124.
Alberg quid apud Belgas 109.
Albi nomen variis datum locis 109. 110. 111. 112. 113.
Albinik dicti Scoti 110.
Albion Britannia 110.
Albis fluvius Germaniæ dictus Albas, & Alba 112.
Album pomontorium 112.
Alburnus ibid.
Αλφα ſæpe additum nominibus propriis 115.
Alpes unde dictæ 109.
Αλπιον vicus 109.
Alpus quid ſit 109.
Αμειλικτος Saturnus 32.
Αγολητης Saturnus 32.
Antium quo in loco 95.
Απο θαλαττης contrarium τῳ ὑπερ θαλαττης 118.
Ara maxima: de ea agitur 125. uſque ad 153. quo in loco, cui dicata, & a quo 128. diverſa ab Ara Jovis Inventoris 125. uſque ad 132. eadem Salmaſio viſa, ſed confutatur 133. uſque ad 153. Ara maxima eſſetne illa Herculi dicata, an illa Jovi 128. 133. 138. 144. 145. Aram an ipſe ſibi Hercule erexerit 125. 136.
Ardea an Troja dicta 102. 103.
Αργινοεντα λυκαςον 110.
Αργινοεντα καμειρον 111.
Aricia ubi 95.
Armon quid ſit in Amoſe 87. 88. 89.
Aſcanius Albam condidit 97.
Aſpiratio H eodem modo ac Latine, Græce ſcripta in veteri epigraphe 47.
ארמן eſt idem ac Palatium 83. quid differat a ארמה 89. quid ſit in Amoſe 87. 88. 89. quomodo hanc vocem verterint Septuaginta 85. 86.

B

Bacchi cultus haud vetuſtus apud Græcos 48. 49. & ſeq. hymnus in Bacchum falſo Homero tributum ibid.
Baccho Tityri & Sileni comites adjungebantur 46.
Bacchus in veteri marmore 41.
Bacchus ſenex, Hebon, Baſſareus, Bryſeus 41. Milichius 44. Ficulneus ibid.
Βαρις quid ſit 85. 86.

Baſan quid 89.
Bauli unde dicti 126.
Blik Alpes 109.
Britannnia dicta Albion 100.
Butyrus ſecundum producit 9.
בול quid ſit 126.

C

Καχοποιος Saturnus cur. 31.
Cacus; de ejus fabula quam diverſa tradiderint veteres 134. 135. 136.
Camiſene Latium 33.
Camiſes Saturnus Mazochio viſus 32. ſed falſo 36.
Camus Deus 37.
Carmenta an proprium Nicoſtratæ nomen 136. 137.
Celebris & celeris quam ſæpe confundantur in veteribus libris. 79.
Κιλλαιην, ſus dicta Lycophroni, quæ aliis alba 108.
Chlæna & læna quid 14.
Chonia unde 32. & ſeq.
Cognomen quid apud Virgil. 106. 107.
Columna in inſula Melo inventa cum epigraphe illuſtr. 47. uſque ad 54.
Κρης quid in Ariſtoph. 16. 17.
Criminiſa unde 33. & ſeq.
Κοτυλη Cajetani Silenus 53.
CS pro X ſæpe veteribus uſurpatum, & quot inde errores nati in veterum libris 141. 142.
Cunina Dea 82.
Κυριος τιτυρος quid 27.

D

Διχομαι tertio caſui junctum in veteri monumento 50.
Δειποτατος Saturnus 32.
Delphines pandi & Simi 43.
Dictynnus, & Cadiſtus an albi montes 109. 111.

E

Ebrietas in veteri monumento 40. 46.
Εχφαντος Sculptoris nomen in veteri epigraphe 47. 48.
Εχφαντοι, pro εκφαντου 51.
Εχφαντος Jupiter 51.
Εχφαινειν, και επιφαινειν quid 51.
Etaros vox obſcuriſſima apud Livium quid ſit 142.

F

Farneſianus Hercules 52.
Ficum τοτνιαν an recte dixerit Cleophon 45.
Ficus ad antrum Sileni 44. Soror vitis dicta Hipponacti ibid. Bacchi inventum ibid. expreſſa in Κοτυλῃ Cajetano 45.
Ficus Navia & Ruminalis, vide Ruminalis.
Flora Dea 10.
Fornicari quid in Sacris libris 24.
Fortuna Calva eadem ac Tutilina 11.
Fuſia lex 61.

H

Heraclea quo in loco, & an longe a mari 118. 119.
Herculis Victoris, & Triumphalis ædes quo in loco 137. 138. Herculis Ara maxima, vide Ara maxima.
Hippa nutrix Bacchi 53.
Hircorum cultus apud Ægyptios 24.

24. eorum libido. 25. Hircus Mendes ibid.
Hoſtilina Dea 10.

I

Ilex in veteri numiſmate 92.
Inſcriptio inter columnæ ſtrias in inſula Melo inventæ illuſtr. 47. uſq. ad 54.
Inter ceteros opponitur nominatim 61.
Julia lex Miſcella cur dicta 61. 62. 63.
Jupiter εκφαντος, και περιφαντος 51.
יבול quid ſit, & cur nomen inde menſi Octobri datum 126.

L

Læna & chlæna quid 14.
Lanuvium vide Lavinium.
Lavinium, Laurentum, Lanuvium male confunduntur 95. 96. 119. 120. 121. 122. 123.
Lavinium an prima urbs in Italia condita ab Ænea 100. 101. 101. & ſeq. Lavinium an eadem urbs ac Patrica 116. uſque ad 123.
Laurentum vide Lavinium.
לבן quid ſit, & cur inde nomen datum Libano 109.
Λευκα χαρυνα Τιμαιο 111.
Λευκα ορη 109.
Λευκην ολοοσσονα, λευκαι δαιλαι, λευκον τειχος, λευκη ακτη aliaque id genus 110. 111. 212.
Levis, an Lenis legendum in Geneſi 16.
Libanus mons unde dictus 109.
Littus quid in Marone 94. 95. 96.
Ludi pro Ludiones 62.
Lupa in veteri numiſmate 92.
Λυκαιον αργυροεντα cur dixerit Homerus 110.

M

Μασσιος quid in ſacris libris 19.
Matura dea 110.
Mendes hircus 25. oſtium Nili 26.
Mercurius in κοτυλῃ Cajetano 53.
Miſcella lex unde, & quid 61. 62. 63.
Miſcelliones quid 62.
Miſcellaneorum titulus libris datus quomodo elegantius exprimi poterit 63.
Murmur quid 78.

N

Navia Ficus vide Ruminalis.
Naxii Bacchum Milichium colebant 44.
Nodotus Deus 10.
Nomen quid ſit, & nullum nomen apud Vellejum 147.
Nominatim opponitur inter ceteros 61.
Numiſma Vetus de Lavinio expenditur 121. aliud gentis Sulpiciæ 122. 123., aliud cum Ficu Ruminali 90., & aliud cum ilice ibid.

O

Ολοοσσονα λευκην cur dixerit Homerus 111.
Ωμηστης Saturnus cur 32.

P

Palatium dictum Rumon 83.
Palatium quid 84.
Patrica vide Lavinium.
Περιφαντος Jupiter 51.

Per-

Perpetuus bos quid ſit 139. 140.
Picus Martius in numiſmate 91.
Piloſus quid in ſacris libris 19.
Pomptina palus an eadem ac Satyria 36.
Populus arbor Herculi dicata 44.
Ποτνια vox cui tribuenda 45.

Q

Quinquennalis bos cur Jovi immolabatur 139. 145.

R

Remma mons 88.
Repandiroſtrum pecus 43.
רמה quid ſit, & cui urbi nomen dederit 89.
Roma unde dicta 84.
Romulus & Remus in veteri numiſmate 92.
Ruminalis ficus: de ea agitur 68. uſque ad 92. quo in loco fuerit 62. an eadem ac Navia 71. 72. 73. 74. 75. fuit in Palatio 76. dicta ex Rumone Tiberi 76. ejus σχημα 90.
Rumis quid 82.
Rumon Tiberis dictus 76. uſque ad 89.
Rumor non eſt ſtrepitus 77. 78.
Rumore ſecundo quid apud Maronem 76. uſque ad 81.

S

Sacena quid fuerit 141.
Sacrificulus quid ſit 138. 139.
Sarra Tyrus dicta cur 55. inde Sarranæ Tibiæ ibid.
Satur unde, & quid proprie 56.
Satura lanx, offa, placenta 59.
Satura lex quid 60. 61. Lex Satura, & per Saturam quid ibid. per ſaturam liber 63.
Saturæ meſſes, & Saturum rus quod 52.
Saturi Tarenti quid in Marone 33. 56.
Saturitas eſt lanarum abundantia 52.
Saturnus unde dictus 32. Mazochianum ſyſtema de Saturno confutatur 33. uſque ad 39.
Satyram an Græci habuerint 57. unde dicta, & an eadem Satura ſcribi poſſit ibid. & ſeq.
Satyria palus ubi, & an eadem ac Pomptina 36.
Satyrion ejuſdem originis ac Saturnus Mazochio viſum 33. ſed confut. 34. & ſeq.
Satyrorum mentio an ulla in Sacris litteris 19., & ſeq. Satyri nulli Homeri ævo 48. Satyri pandi, & ſimi 43. Satyrus an etiam avis 19. Satyri nomen unde 30. Satyrus Herculano inventus 31. Satyrus D. Antonio viſus 64.
Scæna quid fuerit 141.
שעיר quid ſit in Geneſi 16. quid in Levitico ibid., & p. 19. uſque ad 26. quid in Iſaia ibid. quomodo verterint Septuaginta 19. eſt hircus 16. etiam avis 19. eſt tunica 54.
Sculptorum nomina inſcribi ſolita veteribus monumentis 49. ſæpe in ων exeuntia ibid.
Scutum Herculis falſo Heſiodo tributum 49.
Segetia quid 10.
Seir mons 56.
Seſcena quid fuerit 141.
Seſcennaris quid ſit apud Livium 140. 141. 142. 143.

Sile-

Sileni aſellus cur pandus, & turpis dictus 41. 42. 43.
Silenus ſemper Baccho junctus 46. & ſeq. Silenobacchi caput Neapoli repertum 46.
Σιληνος εν νησοις quid 53.
Simus, & pandus idem 43.
Sirenes quid in ſacris literis 22. quid in Lycophrone 23.
Σισυρος, σισυς, σισυρα και σισυρνα, quid 11. 12. 13. & ſeq.
סתר quid ſit, & an inde Saturni nomen 32. & Satyri 31.
סתרנח Dominus lamentationis dictus Saturnus 32.
Striatæ columnæ an vetuſtæ 49.
Sulpicia gens unde dicta 123.
Supra mare an ſit longe a mari 117. 118. 119.
Sus alba ab Aenea inventa Lycophroni dicta κελαινη nigra 108.
Sus in veteri numiſmate 90. item 123. fœderis ſignum ibid. an gentis Sulpitiæ fuerit inſigne 123. 124.
Συρα quid 54.

T

חבר quid ſit, & quid inde deducatur 85.
Tiberis unde dictus 85. per Lupercal fluebat 76. vide Rumon, & Alba.
Tyrus unde 55.
Tityrus an ἀπο του τειν τυρον 8. a σισυρος 11. avis Tityrus. 19. verum etymon ex Hebreo 16. & ſequent. variæ hujus vocis notiones 27. τιτυρος κυριος quid ibid. an etiam otioſum notet 29. Tityri in veteri monumento 39. & ſeq. Tityri pandi, & ſimi 43. Bacchi ſemper comites 46. & ſeq. Tityrus mons 56.
Τριχωνα quid in Aquila 19.
Trigemina porta ubi 127.
Τροφων ſculptoris nomen in veteri epigraphe 47. 52. 52.
Τροφος Baccho dictus in veteri epigraphe 47. 48. quomodo exprimitur in veteri monumento, & in κοτυλῳ Cajetano 53.
Troja an dicta prima urbs in Italia ædificata 101. 102. 103.
Tutilina dea 10.
Τυρευειν quid Demoſtheni 10.
Τυρος prima ſyllaba producitur ut τυρω, & συντυρω 10.
צר quid ſit, & quomodo inde Sarræ, & Tyri nomen 55.

V

Vanus quid in ſacris libris 19.
Viſceratio quid ſit 139.
Vitis ad antrum Sileni 43. Soror ficus dicta 44. ex vite Bacchi ſimulacrum 44.
Volutina Dea 50.
Urbs primum condita in Italia ab Aenea quænam 97. 98. uſq. ad 104. quo in loco 117. 118.

Y

Υπερ θαλαττης an ſit longe a mari 117. 118. 119.

Adm. Rev. D. Franciſcus Pertuſius S.Th. Profeſſor revideat, & in ſcriptis referat. Datum Neap. die 14. Decembris 1758.

I. SANSEVERINUS EP. PHILADEL. VIC.GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISSIME PRINCEPS.

EX tot virorum doctorum lucubrationibus, quæ in dies magno in numero excuduntur, nullum politius, elegantius, doctius, majorique admiratione dignum adhuc opus in lucem prodiit, quam hic mole quidem exiguus, rerum autem reconditarum varietate ſpiſſiſſimus *Xaverii Matthæi Variarum Exercitationum per Saturam Liber*. Nam, ut cetera mittam, quæ alii libentius admirentur, eo acumine, critice, eruditione tot implicatiſſimos Sacrarum litterarum nodos in binis hiſce Exercitationibus explicuit, ut nemo vel ex iis, qui in his toti ſtudiis integros vitæ annos exegerint, meliora in medium proferre umquam poſſit. Hæc quidem in omnibus admiranda: ſed multo magis in adoleſcentulo, qui tertium ætatis luſtrum vix adhuc exceſſerit. Certe poſt hominum memoriam primus eo ætatis opus tanta Latinarum, Græcarum, Hebræarum litterarum eruditione, tantoque judicio conſcripſit, ut ſenes etiam merito aſſurgant: nec alius poſtea adoleſcens aliquid fortaſſe hujuſmodi præſtare poterit: ita ut de eo, quod olim de Homero, jure dici queat, nec habuiſſe ante ſe quem imitaretur, nec poſt ſe habiturum

rum

rum, qui eum imitari valeat. Ceterum cum omnia ad Catholicam veritatem exacta ſint, dignum cenſeo, qui ad communem utilitatem in lucem prodeat, ſi Em. Tuæ auctoritas acceſſerit. Neap. Kalendis Juniis.

Em. Tuæ.

Obſequentiſſimus
Franciſcus Maria Pertuſius.

Attenta Relatione Domini Reviſoris imprimatur. Datum Neapoli hac die 16. menſis Julii 1759.

I. SANSEVERINUS EP. PHILADEL. VIC.GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

Adm. R. P. Fr. Albertus Sacco Ord. Præd. in hac ſtudiorum Univerſitate Profeſſor revideat, & in ſcriptis referat datum Neap. die 23. menſis Aprilis 1759.

NICOLAUS DE ROSA EPISC. PUT. CAP. MAJ.

ILLUSTRISSIME, ET REVERENDISS. DOMINE.

CRiticen artem, quam omnes quidem, ut omnium nobiliſſimam merito ſuſpicere debemus, nonniſi ab iis, qui in veterum, & recentiorum libris evolvendis ſenuiſſent, adhuc tractari didiceramus. Nunc autem, quod quiſque vel invitus obſtupeſcat, vix tertium emenſus luſtrum Adoleſcens in binis hiſce exercitationibus tot tantaque ex penitiſſimis adytis veterum

rum

rum Latinorum, Græcorum, atque Orientalium promit, eoque acumine, judicio, critice hæc tractat, ut vel doctiſſimis Senibus parvum hoc mole opuſculum invidiæ eſſe poſſit. Dignum igitur cenſeo, quod in publicam utilitatem typis mandetur, præſertim, cum nihil in eo ſit, quod jura Majeſtatis offendat: imo orandus Adoleſcens eruditiſſimus, ut cæteras, quaſi ſecum habet, & pollicetur id genus, exercitationes in publicam lucem, omnibus bonis avide expectantibus, quam citiſſime emittat.

P. Frater Albertus Sacco Publicus Profeſſor.

Die 11. menſis Julii 1759. Neapoli.

Viſo Reſcripto ſuæ Regalis Majeſtatis ſub die 5. *currentis menſis, & anni, ac relatione Rev. P. Franciſci Alberti Sacco de commiſſione Rev. Regii Cappellani Majoris, ordine præfatæ Regalis Majeſtatis*

Regalis Camera Sanctæ Claræ providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inſerta forma præſentis ſupplicis libelli, ac approbationis dicti Reverendi Reviſoris; Verum in publicatione ſervetur Regia Pragmatica. Hoc ſuum.

CASTAGNOLA. GAETA. ROMANUS.

Ill. Marchio Danza Præſes S.R.C. tempore ſubſcriptionis impeditus, & Ill. Marchio Fraggianni non interſ.

Reg. fol. 84.
Carulli. Athanaſius.

401 1463972

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google